Поп Минчо Кънчев

ИЗГУБЕНИЙ СТАРЕЦ

Диярбекир
1875

БУКВИТЕ

Поп Минчо Кънчев

Изгубений старец

Изгубений старец

ISBN 978-619-154-520-9

Поп Минчо Кънчев

ИЗГУБЕНИЙ СТАРЕЦ

Диярбекир

1875

Буквите
2023

Тази книга се разпространява безплатно

Изгубений старец
Описание на Диярбекирските тъмници
Страданията на нашите злощастни заточеници
Побягването на двоицата черни души
23 априлий 1875
Поп Минчо Кънчев

Благодарности

Най-много бих искал да благодаря на покойната Кирила Възвъзова-Каратеодорова [1917 – 2005], защото благодарение на нея този забравен ръкопис достигна до своите читатели след 148 години.

Искам да благодаря на главния архивист на отдел Български исторически архив в Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" д-р Руслан Иванов, на Еленита Илиева, Ирина Азарян и останалите техни колеги, които извадиха този забравен ръкопис от архива на С. С. Бобчев[1], дигитализираха го и ми помогнаха да открия статията на Кирила Възвъзова-Каратеодорова[2] от 1976 г. Благодаря им за отзивчивостта, бързината и професионализма.

Благодаря на Мая Николова, която направи цветно хартиено копие на ръкописа и го подвърза старателно в папка. Също така обработи дигитално снимките, за да мога да разчета написаното по-лесно и ги конвертира в PDF файл. Благодаря ѝ и за техническата редакция на книгата.

Янчо Станчев

Предговор

За този ръкопис на поп Минчо Кънчев[3] от село Арабаджиево [Коларово, Старозагорско] научих, четейки неговият обемен труд „Видрица".

В предговора към първата ѝ част съставителите ст.н.с. Кирила Възвъзова-Каратеодорова и Тихомир Тихов пишат: *„Преди повече от едно столетие, или по-точно през 1875 г., Ботев е възнамерявал да обнародва ръкописа му „Изгубений старец. Описание на Диярбекирските темници, страданията на нашите злощастни заточеници и побягването на двоицата черни души, съставена от народния страдалец-заточеник дядо поп Минчо Кънчев от село Арабаджиево, окружие Заарско". Подобни проекти по-късно правят и други, но всички остават неосъществени… Естествено, вниманието бе насочено към неговото най-крупно книжовно дело, озаглавено „Видрица" [НБКМ-БИА, ф. 382], която с право можем да наречем, поради нейния разнообразен характер, „Поп Минчов сборник"…* ".

На същата страница в бележка под основния текст пише: *„Виж К. Възвъзова-Каратеодорова. Към историята на българската възрожденска книжнина. Неосъществен редакторски замисъл на Христо Ботев" в Известия на НБКМ Т. XIV/XX, 1976, с. 269-275. Този ръкопис се намира в архива на С. С. Бобчев [НБКМ-БИА, ф. 255, арх. ед. II ПД 5008]*".

Потърсих въпросната статия от 1976 г. в Националната библиотека след като вече ми бяха изпратили копие на ръкописа „Изгубений старец…", а оттам реагираха както винаги бързо и по установения ред получих страниците, които поисках.

Пълното заглавие на статията е: „Към историята на българската възрожденска книжнина. Неосъществен редакторски замисъл на Христо Ботев: „Изгубений старец“ от поп Минчо Кънчев, диярбекирски заточеник“.

В нея се споменава писмо на Христо Ботев[4], изпратено до Иван Драсов[5] на 25 Юни 1875 г., в което пише: *„Аз вземах вече печатницата от старите за 5 000 франка, платих 1 250, а другите ще да плащам [с полици на три пъти за 14 месеци. Тие пари заемах от братовчеда си, кусурът ще да видя отде.]...*“.

Тази част от писмото, поставена в [...] скоби е добавена от мен и не е публикувана в статията от 1976 г.

Още през март 1875 г. Христо Ботев и Любен Каравелов[6] влизат в остър конфликт. В свое писмо до Иван Драсов от 12 април 1875 г. Христо Ботев пише: *„На 16*[-ти] *тоя месец печатницата (която ще да зема) по интригите на Л.*[юбен] *К.*[аравелов] *се продава на мезат* [търг]*. Той и Адженов ще да* [се] *конкурират с мене, но не вярвам да успеят, защото продавачите съчувстват повечето мене, нежели на дружеството („Полезни знания“). Но на 16*[-ти] *аз няма да разполагам* [с] *повече от 50 наполеона, земани назаем, защото Каравелов е писал насякъде да ми не пращат пари. Вестникът бил негов и той щял скоро да го земе от мене и да го даде в ръцете на другиго*“.

За наличието на ръкописа „Изгубений старец...“, Христо Ботев е бил информиран от Данаил Попов[7], чийто брат Анастас Попов[8] [поп Хинов] бил заточен в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Писмото, с което Данаил Попов е съобщил на Христо Ботев за ръкописа на поп Минчо Кънчев не е известно до този момент, защото вероятно е унищожено, но Христо Ботев в свое писмо

от 28 Юни 1875, изпратено до Данаил Попов пише: *„[Бай Данаиле, недейте се сърди, че ви не отговорих досега на писмото. Причините бяха тие, че от два месеца насам аз бях твърде много залисан, както с нареждането на печатницата, така и с други някои работи. Които бяха облегнали само на мене. Днес съм вече по-свободен]. Вие ми пишете, че някой си поп, от заточение е написал брошура, която искате да напечатя. Ако е за „Знаме" и ако не е твърде дълга, то аз я бих обнародвал, а ако не, можа да я напечатам и отделно, само, разбира се, като и поуправя слогът. Ако е у вас това произведение на страдалецът, то изпроводете го, да го видя. Едно условие само ще да ви предложа. Аз съм в началото на своята печатарска деятелност, следователно съм къс в средствата. Добре ще бъде ако се съгласите да купите вие хартията за печата, а после от продажбата на книгата да ви се върнат парите. Така също, и аз като си извадя разноските за печатът, остатъкът можем да употребиме за каквото общополезно дело желаете. Можем например да го изпроводим на заточените. [Много съм Ви благодарен за сведенията из Диярбекир. Пишехте ми, че имате някакъв списък за измрелите досега страдалци. Изпроводете ми го, да го обнародвам. Не зная добре ли постъпвам с дописките ви. Пишете ми откровено за това...]*".

Тези части от писмото, поставени в [...] скоби са добавени от мен и не са публикувани през 1976 г.

Христо Ботев е проявявал огромен интерес към съдбата на българските заточеници. В издавания от него в-к „Знаме", брой 23 от 27 Юли 1875 г. той публикува статия, в която посочва имената на 52-ма българи, починали в затворите на Диярбекир, Аргана Мадени, Кютахия, Харпут и Цариград. Тази информа-

ция му е предоставена вероятно от Данаил Попов, защото Ботев пише, че я има *„според сведенията на калугерите* [поповете]*, които са и сега в Деари Бекир*". Вероятно, поп Минчо Кънчев е един от калугерите дали списъка с имената на починалите заточеници на Данаил Попов, защото ги има и в ръкописа му „Изгубений старец...".

В брой 16 на в-к „Знаме" от 17 май 1875 г. Христо Ботев публикува дописка на неизвестен за нас поляк, който от Багдад пристига в Диярбекир и е изключи - телно добре запознат със съдбата на българските заточеници не само в Диярбекир, но и в Ерзурум и Кютахия. Дори пише, че ще изпрати на Ботев списък с всички умрели заточеници от 1862 до 1875 г.

По направата на нови пътища от Диярбекир до съседни градове са работили полски инженери и е възможно тази дописка да е изпратена до Ботев от полякът-инженер Мурад бей.

В брой 2 на в-к „Знаме" от 15 декември 1874 г. Ботев отново пише за българските заточеници в Диярбекир, Аргана Мадени и Мардин, споменава имената на трима умрели заточеници и завършва статията си така: *„Мъченици! Дали ще има някой, който да отмъсти за вас и да разкаже на вашите деца за какво сте загинали?"*

В брой 5 на в-к „Знаме" от 12 януари 1875 г. Ботев пише за заточените в Мардин българи.

В брой 11 на в-к „Знаме" от 16 март 1875 г. Ботев пише, че заточените в Диярбекир са хвърлени отново в затвора заради бягството на двама българи [Стоян Заимов[9] и Таньо Стоянов[10]].

В издадения от Ботев „Календар за година 1875" за 17 февруари той е отбелязал - *„Теодор Тирон и паметта на умрелите в Деари-Бекиръ"*.

Данаил Попов бил окуражен от готовността на Ботев да отпечата ръкописа и без да се бави известил брат си Анастас в Диярбекир. Анастас от своя страна помолил поп Минчо да побърза със завършването на ръкописа.

В писмо на Анастас Попов, писано в Диярбекир на 7 август 1875 г. и изпратено до брат му Данаил Попов в Турну Мъгуреле пише: *„Ето днес ти изпращаме няколко листа от списанието* [ръкописа] *на дядо поп Минчо. И до* [следващата] *поща ще се труди да препише от списанията си още и ще ви ги изпроводим до* [с] *2-3 пощи. Трябва всичкото си списание да препише и да ти го изпрати. Ето коя е причината, дето не може скоро да ти го препише: от 62 души заточеници само 10-12 души има засега здрави. Всичките са болни. Тъй също и дядо поп Минчо през ден го втриса. Затова ще закъснее с привода си* [с изпращането]*...“.*

На края на писмото Данаил Попов е написал: *„Прието на 22 август 1875 г. с I ръкопис „Изгуб.*[ений] *стар.*[ец]*“. „Отгов.*[орено] *на 22.9.1875; отгов.*[орено] *и на 5 февруари 1876 г.*“.

Анастас Попов се е чувствал задължен да информира брат си каква е причината да изпращат ръкописа на части, защото още през май 1875 г. двамата са искали неговото съдействие за издаването му.

В писмо на поп Минчо Кънчев от 29 май 1875 г., писано в Диярбекир и изпратено до Данаил Попов пише: *„Понеже като сме нямали чест да се запознаем в отечеството по причина на нашата черна съдба, която тъй немилостиво хвърли ни тука, сме били честити да се запознаем с едноутробния ви брат г-н А.*[настас] *и затова дерзая да ви поздравя и да ви явя, какво че съм написал едно списание, което*

сум слушал от един злощастен старец и съдържанието му е: изгубений старец, заточените българи, диярбекирските темници, избягването на двамата изроди" и като дадох на състрадалеца г-н А. [настас] *да я прочете, подбуди ме да ви пиша – можете ли я напечата?*"

В края на писмото Анастас Попов добавя: *„Този свещеник е от Захарската* [Старозагорска] *каза, от село Арабажиево* [Коларово]*. Името му е поп Минчо Кънчев. Той се трудил за горното списание. То може да стане около 50 листа едната книжка и Ви моля, когато ми пишете, без друго да ми отговорите, ще ли можиш да я напечатите и как...*".

Това писмо става причина Данаил Попов да извести Христо Ботев за въпросния ръкопис и щом Ботев дал съгласието си да го отпечата Данаил поискал от брат си и от поп Минчо да му изпратят от Диярбекир целия ръкопис на „Изгубений старец...". Но заради боледуването на поп Минчо ръкописа е изпращан на части и последната от тях е получена от Данаил Попов в Турну Мъгуреле на 1 февруари 1876 г. По това време Ботев вече не издава в-к „Знаме", защото последният му брой излиза през септември 1875 г. След 12 август 1875 г. Ботев е подпредседател на БРЦК, който взема решение за обявяване на въстание. Това налага той да пътува много, за да го организира. На 30 септември 1875 г. Ботев напуска комитета, а в началото на 1876 г. пътува до Белград. На 20 април пътува до Кишинев и Одеса, връща се в Букурещ на 1 май, а в Гюргево пристига на 13 май. На 16 май се качва с част от четата си на кораба „Радецки". Ботев е нямал никакво време и възможност да отпечата ръкописа, защото печатницата, която бил купил от Българската добродетелна дру-

жина била на изплащане и още през февруари 1876 г., поради невъзможността да плаща вноските, е дадена под наем на друг и това, вероятно, е бил Драган Манчов[11].

Как ръкописа на поп Минчо „Изгубений старец…" попада у Стефан Бобчев? През 1876 г. Бобчев започва работа в същата печатница като редактор на в-к „Стара планина", издаван от 19 август 1876 г. до 2 август 1877 г.

Когато Данаил Попов разбира, че Ботев вече няма печатница и не може да издаде ръкописа „Изгубений старец…", той търси друг издател.

В писмо на Данаил Попов до Панайот Хитов[12] от 26 март 1876 г. пише: *„Сега наскоро ще да излезе из под печат една брошурка, която аз и г-н Иван Адженов от Букурещ дадохме да се печата за в полза на заточениците българе, тая брошурка е много любопитна, нейния оригинал ми го проводи из Диярбекир един поп, заточен от Хасковското приключение* [4 май 1873] *на име поп Кънчо Минчов* [Минчо Кънчев]*, тая брошура носи заглавие „Изгубений старец, Диярбекирските тъмници, българските заточеници и побягването на двамата изроди българе от тамо…". Попа я дал на брат ми, а той я проводи до мене, че аз като бях в Букурещ по първи марта, наговорихме се с Адженова да я дадеме да се печата 1 000 книжки, че щото съbереме от нея, да проводиме всичко на заточените братя наши. Тя ще се продава по 1/2 франк. Като ги приемна ще ви провода и вам една, за да я видите. Все днес, с братовото ми писмо, пише ми и попа от тамо и ми благодари, че съм се постарал, за да се отпечати списанието му…"*.

Още през януари 1875 г. в Букурещ започва да излиза списание „Знание", редактирано и издавано от Любен Каравелов и „Дружество за разпространение на полезни знания". От февруари 1876 г. отговорник за същото списание става Иван Адженов[13], който по-късно е редактор на издавания в Букурещ първи български всекидневник „Секидневний новинар", печатан от 6 април до 5 юни 1877 г. Заедно с Адженов негови редактори са Павел Бобеков[14] и Михаил Тенев[15].

В писмо от Диярбекир, изпратено на 27 март 1876 г. от поп Минчо Кънчев до брат му Георги Кънчев[16] в с. Арабаджиево пише: *„Аз провождам писма до Любен Каравелов, който ми обажда за всичко и стана четири пъти пари ни дохождат оттам, които разпоределяме на сиромасите помежду си. Аз му изпроводих всичкото описание, което съм описал за заточените българи в Диярбекирските тъмници. И той ми съобщи писмено, че ще напечата 1 000 книжки, като ми награди труда. Остатока ще проводи на бедните заточени българи в Диярбекир…*".

Точно 1 000 книжки се споменават и в писмото на Данаил Попов до Панайот Хитов, в което пише: *„наговорихме се с Адженова* [Иван Адженов] *да я дадеме да се печата 1 000 книжки*".

Това означава, че ръкописа е трябвало да бъде издаден от Любен Каравелов и Иван Адженов, както твърди и поп Минчо в писмото си: *„И той* [Любен Каравелов] *ми съобщи писмено, че ще напечата 1 000 книжки*".

Кирила Възвъзова-Каратеодорова и Тихомир Тихов в кратките обяснителни бележки към „Видрица" пишат, че: *„досега не са намерени други източници за разменена кореспонденция между Любен Каравелов и поп Минчо Кънчев. Знае се, че Христо Ботев*

е възнамерявал да издаде негов ръкопис, предлаган му чрез други лица. Може действително и Каравелов да е възнамерявал това или пък авторът му приписва инициативата на Ботев, тъй като последният, слязъл от политическата сцена по време на заточението му, за него е бил непознат".

В друга тяхна бележка пише: *„Става дума за ръкопис на поп Минчо, озаглавен „Изгубений старец…", написан в Диярбекир и изпратен за печат в Букурещ до Христо Ботев чрез Данаил Христов Попов, брата на Анастас Христов Попов – поп Хинов през 1875 г. Ботев, който имал намерение да го отпечата, след като го редактира, и събраните пари да изпрати в помощ на заточениците, не можал да стори това поради настъпилите политически събития – подготовката и обявяването на въстанието през септември същата година, както и поради спирането на в-к „Знаме". Засега не е известно този ръкопис да е отпечатан; за него са знаели Иван Адженов, Стефан Бобчев, Стоян Заимов – може би и други. Пази се в НБКМ в архива на С. С. Бобчев*".

В друга бележка към „Видрица" пише: *„Всъщност, всички писма и други документи във „Видрица" са преписи, чиито оригинали поп Минчо Кънчев явно е унищожил – непростима негова грешка, като само някъде е отбелязал, че в ръкописа дава само преписи. Ако бе запазил оригиналите, архивът – понастоящем в НБКМ-БИА ф. 382 и по-малка част в Държавния архив в Стара Загора ф. 65 – би бил много богат и би дал възможност на историците да сверят оригиналите с преписите във „Видрица", за да се установи доколко последните отразяват оригиналите…*".

Само ръкописа „Изгубений старец…" ли е изпратил поп Минчо до Любен Каравелов в Букурещ през 1876 г.

или и други свои записки, за да твърди: „…*Аз му изпроводих всичкото описание, което съм описал за заточените българи в Диярбекирските тъмници…*"?

Държа да отбележа, че поне десетина души са използвали записки на поп Минчо Кънчев. Това са Христо Ботев, Любен Каравелов, Данаил Попов, Анастас Попов, Стоян Заимов, Иван Адженов, Стефан Бобчев, Янко Кочев[17], Марин Поплуканов[18] и др.

В писмо от 2 май 1876 г., изпратено от Георги Кънчев от с. Арабаджиево до брат му поп Минчо Кънчев в Диярбекир пише: „ *П.П. Казваш ми, че двама души от Цариград са заплатили печатанието на „Стареца", ами кой ще бъде начело като автор? Казваш още, че си имал описание на Диярбекир, и то заедно с него ли ще се напечата или не, и пространно ли и? Кажи и много желая да си взема едно книжче от тях, защото от наша нива плод, се казва, то, каквото и да е, ще бъде по-сладко от другите*".

Споменатите в писмото двама души от Цариград е възможно да са Марко Балабанов[19] и Христо Стоянов[20] – редактори на вестник „Век", издаван от 1874 до 1876 г. и изпращан безплатно от тях на заточените българи в Диярбекир.

На 13 януари 1875 г. поп Минчо Кънчев пише на редактора на в-к „Ден" в Цариград с молба да им изпраща вестника си в Диярбекир. Възможно е през 1876 г. поп Минчо да е разговарял и с него за издаването на ръкописа му „Изгубений старец…" но няма запазена кореспонденция. Българските заточеници са изпращали дописки до вестниците в Цариград, Букурещ и др.

В писмо от Диярбекир, изпратено на 12 Юли 1876 г. от поп Минчо Кънчев до брат му Георги Кънчев в с. Арабаджиево пише: „…*Описанието ми „Изгубений старец - заточените българи, Диярбекирските*

тъмници" не съм изпроводил в Цариград да се печата, ами в Букурещ на Л. Каравелова, ще я печата Данаил Хр. Попов в мое име, който живее в Могилици (в Турну Мъгуреле), Влашко, а е родом от Плевен, на комуто брат му ми е състрадалец, на вечно заточение в Диярбекир. И тази книжка не е в това време за пред хора в България, защото нашите петвековни кръвопийци много ще я обичат...".

В разказа си „Мъченик" от 1870 г. Любен Каравелов, описва Диярбекир по спомени на българин, заточен там след Видинското въстание от 1850 г. В разказа заточеният след 1849 г. дядо Коста от Белоградчик разговаря със заточения 20 години по-късно около двадесетгодишен младеж Цено от Белоградчик. Бащата на дядо Коста бил табака Кънчо Кобилашът, а майка му била от Кара-Славчовия род. Странно, но началото на разказа „Мъченик" и още няколко кратки изречения се срещат 1:1 и в ръкописа на поп Минчо Кънчев „Видрица".

Най-големият откъс от разказа „Мъченик" – 17 реда срещнах в писмо от поп Минчо Кънчев до поп К. Новачков от 15 Юли 1875 г. Каравелов редовно описва във в-к „Независимост" съдбата на българските заточеници.

От Юли 1876 до февруари 1882 г. вече никой не споменава ръкописа „Изгубений старец...". Едва през лятото на 1881 г. за него се сеща Анастас Попов.

В писмо от 9 февруари 1882 г., изпратено от Анастас Попов от Плевен до поп Минчо Кънчев в с. Арабаджиево, който вече се е завърнал от заточение пише: *„Отче, поп Минчо Кънчев, в с. Арабаджиево, във времето, когато бяхме в Диярбекир, книгата Ваша „Изгубений старец", която изпроводихме на няколко пъти до брата ми Данаила в Турну Мъгуреле, лятос, като бях в Турну при него, попитах за тази*

книжка какво е станало, напечата ли се негде, а той ми отговори, че още тогава я изпроводил бил в Букурещ до един негов приятел [Иван Адженов] *да се постарае, за да се напечата, както още тогава ти пишеше Данаил в Диярбекир, че щяла да се напечата и в полза на страдалците щяла да бъде. Но за голяма жалост и наше нещастие, книжката е изгубил приятелят му (...). Брат ми ме моли, както и аз Ви моля най-искренно в силата на приятелството, понеже зная, че Вие имахте оставено у Вас копие от тази книжка, да благоволите и я изпроводите мен (...). Защото аз, като имам събрани, както знаете, разни записки древности от Диярбекир и всичките имена на всичките почти заточеници (...), че тях заедно с Вашата книжка „Изгубен* [-ий] *старец"* *ще се постарая по възможност, както и да е, да я напечатам, додето съм жив, за да ни останат имената вечно записани в една поне от тези книжки, което ще ни бъде всичката награда за шестгодишното ни гниене в тъмните Диярбекирски тъмници. Очаквам поскорошния ви отговор заедно с книжката. Ваш искрен приятел: Анастас Х. Попов*".

В писмо от 4 март 1882 г., изпратено от поп Минчо Кънчев от с. Арабаджиево до Анастас Попов в Плевен, пише: „*Обичливий ми състрадалче! Описанието ще ви изпроводя, но бъди търпелив, защото не е при мене. Г-н Стоян Заимов го поиска за допълнение на описанието си и щеше да ми го изпроводи, но сега ще му пиша по-скоро да ми го изпроводи, за да ви го проводя (...) Много ми стана жал, защото не можа да се напечата моят трудец, когото от много сбирки бях написал, защото Стоян Заимов ми го не върна назад, ако и да му бях писал...*".

В предговора към втората част на „Видрица" Кирила Възвъзова-Каратеодорова отново споменава

ръкописа на поп Минчо Кънчев „Изгубений старец...". Тя пише още, че към записките на поп Минчо след освобождението проявява особен интерес Стоян Заимов и той му ги изпраща.

Според мен Стоян Заимов никога не връща на поп Минчо преписа на ръкописа му „Изгубений старец...", защото няма как да е харесал написаното за себе си в него. В архива на Стоян Заимов [Фонд №1325, Инвентарен опис №1] и във всички останали архиви в страната, в които има документи свързани с неговата личност няма такъв ръкопис. Не са запазени и писмата [писмото] от 1882 г., в които поп Минчо иска от Стоян Заимов да му върне ръкописа. В този архив открих само 2 писма [00314.II.1 - 2 документа, 2 листа] изпратени от поп Минчо Кънчев до Стоян Заимов, в които поп Минчо споменава за получени книжки от „Миналото", за изпращане на интересуващи Заимов бележки от архива на Георги Манолов, молба за изпращане на свидетелства и прошение до финансовото министерство за уреждане пенсията на поп Минчо, за желанието му да научи адреса на Атанас Узунов и др. Писмата са от 2 декември 1888 и 2 април 1889 г. Това е записано като информация в справочника за архива на Заимов. На този етап не разполагам с писмата, но ще поискам да ми бъдат направени копия.

И въпреки желанието на Христо Ботев, Любен Каравелов, Иван Адженов, Данаил Попов и Анастас Попов до този момент няма никакви данни този ръкопис да е отпечатан, защото не е намерен нито един екземпляр. Наличен е само оригиналът на ръкописа, намиращ се днес в архива на Стефан Бобчев в НБКМ. През януари 1876 г. поп Минчо изпраща на Данаил Попов последната част от оригинала, а преписа, направен също в Диярбекир остава у Стоян Заимов и вероятно е унищожен.

Кирила Възвъзова-Каратеодорова пише в статията си от 1976 г.: *„Ако ръкописът беше видял бял свят, нашата книжнина, особено разделът ѝ, свързан с революционните борби на народа ни през османско иго, който и без това е толкова оскъден, би се обогатил с още едно заглавие с мемоарен характер*".

Оказа се обаче, че много преди Кирила Възвъзова-Каратеодорова за ръкописа на поп Минчо „Изгубений старец..." споменава през 1942 г. и Стефан Каракостов в книгата си „Диярбекирски заточеници". Всъщност, заглавието е подвеждащо, защото в книгата е описана съдбата на заточените по всички краища на империята, а не само в Диярбекир. Каракостов цитира същите писма, които и аз, но споменава, че след бягството на Стоян Заимов през 1874 г. *„останалите затворници биват подхвърлени на нечувани изтезания, за които ни говори в книгата* [ръкописа] *си поп Минчо Кънчев „Изгубений старец, Диярбекирските тъмници и побегването на двама Изроде Българе от тамо*". На друго място в книгата си той пише:

„...Дали тази брошурка е излязла от печат за сега не се знае – няма я и в книгописа на проф. Балан...".

Каракостов споменава още, че за този ръкопис пише през 1908 г. и Д. Т. Страшимиров в „Архив на възраждането т. I. Документи по политическото възраждане". Сдобих се с този труд на Страшимиров, но се оказа, че и той цитира писмата, с които вече ви запознах.

Каракостов обаче пише нещо много важно:

„...Сведение за тази брошурка ни дава самия Заимов през 1889 г. [28 януари] *в критичната си статия* [Критика] *за Захари Стояновата биография на Ботйова, в СбНУ, кн. I, на с. 232: [В документът се говори за някаква си „брошура" написана от някой си поп заточеник в Дияр-Бекирската крепост. Биографът* [Захарий Стоянов] *не прави никаква комен-*

тария върху тази брошура.] Брошурата е в наши ръце (в ръкопис), авторът и е поп Минчо Кънчев, тогава Диярбекирски заточеник, а днес свещеник в родното си село Арабаджиево, Старозагорска околия. [Този Диярбекирски мъченик-свещеник е същият онзи поп Минчо, който заедно с Атанаса Узунов щяха да командуват 40 души кавалеристи-революционери, при изнасилването на тренът между Каяджик и Търново-Сеймен, с цел, да освободят Левски, същия поп Минчо, в къщата на когото се скриха железните ключове, с които Узунов и Бойчо Русев разкопчаха релсите на барон-Хиршовата железница.]".

Частта от статията поставена в [...] скоби е добавена от мен и не е публикувана през 1942 г. от Каракостов. Интересно, защо през 1882 г. Стоян Заимов не връща преписа на ръкописа „Изгубений старец..." на автора му поп Минчо Кънчев, колкото и да му се е молил, а през януари 1889 заявява, че „*Брошурата е в наши* [т.е. в негови] *ръце (в ръкопис)*". През 1889 г. поп Минчо все още е жив, а Стоян Заимов е издал „Миналото" и записките на поп Минчо вече не са му нужни.

Данаил Попов е информиран още през 1882 г. от поп Минчо, че преписа на ръкописа е в Стоян Заимов. В архива на Заимов открих информация за писма [00440.II.1 - 6 документа, 11 листа], изпратени до него от Данаил Попов, в кратките бележки към които не се споменава нищо за ръкопис. Изпращани са до Заимов от 18 февруари 1896 до 9 август 1903 г.

Това е цялата налична информация за „Изгубений старец..." от поп Минчо Кънчев.

Ръкописа съдържа 24 листа [48 страници] и е изписан с мастило върху светлосиня хартия от поп Минчо Кънчев в Диярбекир. Започнат е на 23 април 1875 г. и е завършен в края на годината, защото

последната му част е изпратена на Данаил Попов в Турну Мъгуреле на 10 януари 1876 г. Но да не забравяме, че поп Минчо я е изпратил чак след като е направил пълен препис на ръкописа.

На последната му страница има допълнителна бележка от Данаил Попов, а на първата – бележка с лилаво мастило, според мен написана от друг човек [вероятно Анастас Попов].

На последната страница от ръкописа пише, че е изпратен от Диярбекир на 10 януари 1876 г., и че е получен в Турну Мъгуреле от Данаил Попов на 1 февруари 1876 г.

От писмото на брат му Анастас Попов вече разбрахте, че веднага след получаването на последната част, пълния ръкопис е изпратен в Букурещ, за да бъде отпечатан, но в крайна сметка бил изгубен.

Е, оказва се, че ръкописа не е изгубен, а забравен.

Ето какво се случва според мен:

• **10 януари 1876 г.** – поп Минчо изпраща последната част от ръкописа до Данаил Попов.

• **1 февруари 1876 г.** – Данаил Попов я получава.

• **5 февруари 1876 г.** – Данаил Попов отговаря на поп Минчо с писмо, което не е запазено.

• **февруари 1876 г.** – Иван Адженов става отговорник и редактор на списание „Знание", издавано от Любен Каравелов и „Дружество за разпространение на полезни знания" в Букурещ.

• **1 март 1876 г.** – Данаил Попов и Иван Адженов се уговарят да издадат ръкописа [в печатницата на Любен Каравелов]: *„...Аз* [Данаил Попов] *като бях в Букурещ по първи марта, наговорихме се с Адженова* [Иван Адженов] *да я дадеме да се печата 1 000 книжки...*".

• **26 март 1876 г.** – Данаил Попов пише на Панайот Хитов: *„Сега наскоро ще да излезе из под печат*

една брошурка, която аз и г-н Иван Адженов от Букурещ дадохме да се печата…".

• **27 март 1876 г.** – поп Минчо пише до брат си Георги Кънчев: *„Аз проваждам писма до Любен Каравелов, който ми обажда за всичко* […] *И той ми съобщи писмено, че ще напечата 1 000 книжки, като ми награди труда*".

• **12 юли 1876 г.** – поп Минчо пише до брат си Георги Кънчев, че е изпратил ръкописа „Изгубений старец…" до Любен Каравелов в Букурещ.

Това означава, че ръкописа „Изгубений старец…" не е изпратен от Данаил Попов до Христо Ботев, както твърди К. В. Каратеодорова. Желанието на Ботев да го редактира и отпечата си остава неосъществено, защото в началото на 1876 г. той е твърде зает и, най-вероятно, вече е останал без печатница. В писмо от ноември 1875 г. изпратено от Букурещ до Димитър Горов[21] Ботев пише: *„В писмото ви до Славков прочетох няколко реда, с които го питате, ще мога ли да платя полицата* [за печатницата] *на 12 декември, какво ще да правя с вестникът и кога ще да платя вашите 500 франка.* […] *За полиците аз имам вече 50 наполеона и до 12 декемврий ще да може да намеря още 12$^{1/2}$.* […] *Ако ви е страх, че аз не ще мога да заплатя нито полиците, нито вашите пари, то има лек за това: вие можете да си вдигнете гаранцията, а за парите си да протестирате полицата ми на 1-ий януарий.* […] *А колкото за вестникът, то аз ще да го захвана, но не по-рано от 15 декемврий или ако го не захвана, то ще да издам две брошури, с които ще да платя на ония абонати, които ми са платили за година…*".

Пак в писмо до Димитър Горов от 12 декември 1875 г., Ботев пише: *„Приех писмото ви и виждам, че*

както вие, така и Стамболов твърде много се грижите за моето лошо положение. Благодаря ви. Станкович протестува полицата, но Чобанов дойде, и като видя работата, обеща се да изпроводи после два деня един бон от 1 000 франка и да се заплати за втория късщ [полица]". В това свое писмо Ботев за последен път коментира събития свързани с печатницата му. Той подготвя въстание, налага се да пътува често, а безпаричието го съсипва, защото освен подсигуряването на въстаниците трябва да плаща вноски за печатницата, да връща пари взети назаем и на абонати, заплатили в-к „Знаме" за цялата 1875 г.

Няма никаква запазена кореспонденция между Данаил Попов и Христо Ботев от 1876 г., защото Данаил Попов намира нов издател за ръкописа на поп Минчо още през март. Не допускам по никакъв начин, че през 1875 г. Данаил Попов е изпратил на Ботев първите части на ръкописа „Изгубений старец...", с които е разполагал, както твърди К. В. Каратеодорова: *„Става дума за ръкопис на поп Минчо, озаглавен „Изгубений старец...", написан в Диярбекир и изпратен за печат в Букурещ до Христо Ботев чрез Данаил Христов Попов, брата на Анастас Христов Попов – поп Хинов през 1875 г."*. Според мен Данаил Попов е изчакал да получи ръкописа в цялост, преди да потърси издател.

Пътят на ръкописа е този: поп Минчо Кънчев и Анастас Попов го изпращат на Данаил Попов, а той от своя страна до Иван Адженов и Любен Каравелов, за да се озове накрая в Стефан Бобчев. От подчертаванията с мастило, син и червен молив в ръкописа е видно, че някой е имал желание и е започнал да го редактира, но това със сигурност не е бил Христо Ботев. Защо Любен Каравелов и Иван Адженов така и не издават обещаните на поп Минчо и Данаил По-

пов 1 000 книжки на ръкописа? Защо Стефан Бобчев – редактор на вестник [1876 - 1877 г]. в Букурещ, военен кореспондент, чиновник в администрацията по време на временното руско управление, съдия в Пловдив, председател на Върховния административен съд на Източна Румелия, депутат в I, III, VIII, IX, XI, XII, XIII, XV, XVI, XVII, XVIII и XIX ОНС, депутат в V ВНС, министър на народното просвещение и публицист не издава ръкописа „Изгубений старец…“?

Стоян Заимов заявява през 1889 г., че разполага с брошурката [преписа] на поп Минчо и също е можел да го издаде. До 1912 г. е бил ангажиран със свои публикации, но след смъртта на поп Минчо през 1904 г. до смъртта си през 1932 г. е имал възможност, разбира се, след като премахне името си и промени заглавието му. Ще продължавам да търся в архивите преписа на ръкописа или кореспонденция, в която може да е споменат. Ако приемем, че Стоян Заимов все пак го е върнал на поп Минчо след 1889 г., а той от своя страна го е изпратил до Анастас Попов в Плевен, защо Анастас Попов не го е публикувал, нали точно това е искал през 1882 г.? За съжаление в Държавния архив не открих документи, останали от Анастас Попов. След смъртта му брат му Данаил дарява документи на Националната библиотека и Народния музей, които ще потърся.

Първоначално заглавието на ръкописа е било: ***„Изгубенний старец. Диярбекирските тъмници. 23 априлий 1875. П.*[оп] *М.*[инчо] *К.*[ънчев]**“, но автора е искал да вмъкне в него още две допълнения:

[+] ***„Побягването на двоицата черни души***“

и

[++] ***„Описание на Диярбекирските тъмници. Страданията на нашите злощастни заточеници***“.

Двете допълнения са записани на първа страница от ръкописа с (+) под основния текст и с (++) вляво от основния текст.

Пак на първа страница, вдясно от основния текст, има допълнения с лилаво мастило, които според Кирила Възвъзова-Каратеодорова трябва да са част от заглавието му:

[+] ***„Съставена от дядо поп Минчо Кънчев от село Арабажиево, окружие Заарско“***

и

[+] ***„Народния страдалец заточеник“***.

Според мен пълното заглавие на ръкописа, съобразено с желанието на автора му би трябвало да е: ***„Изгубенний старец. Описание на Диярбекирските тъмници. Страданията на нашите злощастни заточеници. Побягването на двоицата черни души. 23 априлий 1875. П.*[оп] *М.*[инчо] *К.*[ънчев]**“. Останалите две допълнения – „Съставена от дядо поп Минчо Кънчев от село Арабажиево, окружие Заарско“ и „Народния страдалец заточеник“ са добавени от друг човек. Вероятно от Анастас Попов преди да изпрати ръкописа в Турну Мъгуреле на брат си Данаил Попов. Изключвам поп Минчо като техен автор заради начина му на изписване на някои букви.

И така, заех се с разчитането и редакцията на ръкописа. Текстът е предаден с осъвременена графика на писмото като съм премахнал краесловните ерове и други остарели букви. И както пише Захарий Стоянов[22] в „Записки по българските въстания“:

„…В языка вардих само едно правило: да ме разбират и най-простите що искам да кажа. Дали съм сполучил в това отношение – пак не е моя работа да оценя. Не се церемоних с фонетиката на еровете; нека тях ги наместят специалистите. […] *Ако тук-*

там се срещнат някои дебели погрешки, вярвам, че читателите ще погледнат на тях със снизходително око...".

Няколко остарели думи, за които не открих никаква информация съм отбелязал с въпросителна [?].

Всичко в ръкописа и в бележките под линия отбелязано с горен индекс от [A1] до [A34] са бележки на автора поп Минчо, както и всичко поставено в (...) скоби.

Всичко в ръкописа и в бележките под линия отбелязано с горен индекс от [C2] до [C37] са бележки на съставителя. Всичко поставено в [...] скоби, както и пълните имена на личности и селища споменати в предговора, ръкописа, кратките обяснителни бележки и списъка с хората, изгубили живота си в заточение са пояснения на съставителя.

Янчо Станчев

Изгубений старец
Описание на Диярбекирските тъмници
Страданията на нашите злощастни заточеници
Побягването на двоицата черни души
23 априлий 1875
Поп Минчо Кънчев

Небето беше ясно, слънцето грееше ярко и от никъде облачец не се виждаше, нито хладен ветрец повяваше, за да поразхлади природата.[A1] Сладкогласният славей не се чуваше да пее и сивата пъстра гургулица да гука. С една дума – всичко беше онемяло.

Не се чуваше нищо друго, освен църковните певци, които пееха ту на гръцки, ту на арабски и тук-там на български в една затънтена и порутена църквица, на която името е „Св. вмчк. Георгий" {Гергьовден}[C2]. След известно време в църковния ѝ двор се появиха няколко българи събрани на тумба. Всеки, който ги погледне не би могъл да се нарадва и начуди, наблюдавайки братската им любов и слушайки тихите им и спокойни разговори. Кое човешко сърце не би се наскърбило и кое око не би проронило сълзи гледайки повехналите им и побледнели лица, старите им окъсани дрехи и капещите от очите им сълзи? Вижда се, че тези кротки и посърнали злощастници са наскърбени и похулени. Да, читателю, тези злощастници са много наскърбени и похулени! Всеки ги злослови и укорява, от никого защита и милост нямат. Едничката им утеха е надеждата в милости-

[A1] *Тукашната горещина през април е като в България през юли.*

[C2] *„Св. вмчк. Георгий" е била гръцка църква. {Гергьовден} е написано с лилаво мастило от друг човек - бел. съставител*

вия Бог, с която крепят и утешават наранените си тъжни сърца.

Близо до тази група българи, там - настрани, подпрян на чепатата си тояга стоеше един старец. Набръчканото му лице, хлътналите му очи и побелялата му коса бяха ясен знак за живот, изпълнен със скърби и неволи. По лицето на този старец се четеше силно желание да се присъедини към насъбралите се българи, но тежката смрад, която излизаше от раните[А3] на краката му го спираше, защото не искаше да обезпокои с това сладките разговори на братята си.

На този многострадален и нещастен старец от много скръб и старост му беше повяхнало сърцето, така, както цветето повяхва и се крие от дъжда вечер, а сутринта е било украшение на зелените морави. Очите му се бяха превърнали в непресъхващи от сълзи извори. Той се оттегляше далече и отбягваше всички. Сладкия сън, който укротяваше и най-лютите му скърби и болки го отбягваше.

Надеждата, която е живота на човешкото сърце беше съвсем угаснала в него. Всяка храна му беше горчива и самата светлина му беше неприятна. Душата му не искаше нищо друго, освен да напусне тялото му и да потъне във вечната нощ в България. Напразно го утешаваха всичките му състрадалци българи, но отпадналото му наскърбено сърце изпитваше отвращение към убежденията, както болен към най-добрите ястия. На всичките им разумни утешения той отвръщаше с плач и ридания. Понякога го чуваха да говори с тих и немощен глас:

„Ох, мила Българийо! Стари родители! Любезни чада! Обични мои братя! Горещи мои приятели! Къде сте? Уви... Докога? Ох, ох!"

[А3] *Диярбекирски годишни циреи (илъ чебанъ). [Нарича се годишен, защото 6 месеца расте и 6 се чисти - бел. съставител].*

Подпирайки се на тоягата си стареца стана и излезе гърбешком през вратата без да проговори и да каже накъде се е запътил. Тръгна през Диярбекирските тесни и мръсни улици и излезе от града през Мардин капусу.[C4] Лека-полека, помагайки си с тоягата слезе с големи усилия на река Тигър и седна под една опърпана върбичка, на около 4-5 крачки от водата. След няколко минути почивка започна със сълзи на очи да развързва раните си, от които течеше гъста гной и черна кръв, стичащи се по гърчавите му дебелококалести пищяли. С дълбока въздишка свали рунтавата шапка от главата си, взе тоягата и подпирайки се на нея слезе на реката, долу, където водата течеше по-бързо. Поседна, изми си ръцете, пребледнялото лице и побелялата от старост глава. Накрая започна да мие и обсипаните си с рани крака. От това му стана по-добре и сякаш възвърна малко силите си. Като се изправи, поогледа се наоколо и за късмет видя наблизо едно коренче живовляк, припълзя до него, откъсна му всички листенца, върна се пак под върбичката и седна. Започна да бърше раните си и да ги връзва една по една с листенцата на живовляка и щом ги превърза всички сякаш болките му намаляха и си каза:

„Ох, мила майчице, как ми олекна! Благодаря ти, Боже! Ти, който ме подкрепи да стигна дотук".

След дълга почивка се вгледа в черните скали и с наскърбено сърце започна да си говори сам:

„О, колко грозна е тук природата. Всичко прилича на тъмен, черен гроб. Тук трябва да е положен престолът на грозната смърт. Това е мястото на смъртната сянка. Всичко е мъртво и глухо, всичко е в безпорядък и срутено, явно това е наказание от

[C4] *Мардин капъ е южната порта на Диярбекир, от която тръгва пътя за Мардин - бел. съставител*

самата природа. Какви черни камъни, какви непроходими скали и грозни голи пустини. Ох, ох, тежки черни дни! Ах, мила майко Българийо, къде си? Дните ми изминаха напразно. Човешките поколения изтичат, както водите на бързия Тигър и нищо не може да спре времето, което завлича със себе си всичко най-непоколебимо. Ах, къде са онези дни от младостта ми, която беше толкова жива, толкова пълна и весела?

Тази прекрасна възраст беше едно разцъфнало цвете, което след време изсъхна. Ето, изминаха без да ги усетя засмените ми прелести и сладките ми удоволствия. Силата, здравето и радостта ми изчезаха като хубав сън и от тях не ми остана друго, освен един тъжен спомен. Изнемощялата, враждебна и лишена от удоволствия старост дойде и набръчка лицето ми, изкриви тялото ми, разхлаби жилите ми и пресуши в сърцето ми извора на радостта.

Ох, черна съдба, на какво място ме изхвърли?"

В този миг видя един кюрдин, който беше впрегнал в ралото си едно муле и едно велико зайче (магаре) и се мъчеше да оре между едни скали. Стареца си каза:

„О, мързеливи земеделци, грозни карикатури, напразно се надявате за златни жътви. Бакхус напразно ви обещава сладките плодове на тази земя, но вместо да узреят те изсъхват. Най-големите извори наскърбени не проливат чиста вода, техните води са винаги горчиви и мътни. Птици не пеят никога в тази земя изпълнена с камъни и тръни.

Те не намират тук никаква сянка, за да се оттеглят под нея, затова отиват да възпяват любовта си под едно друго, по-приятно небе и там е милото им отечество.

О, отечество! О, стара майко Българийо! Слушай думите ми! Тук не се чува граченето на врани-

те и печалният глас на бухала. Тревата е горчива и стадата, които я пасат не усещат никаква сладост и онази радост, която ги кара да подскачат весело. Бикът не мучи, кравата не се заиграва, пастирът изнемощял забравя мелодията и изпуска кавала си. С една дума тук друго не се вижда, освен горещ пясък и диви пастири, такива, като самото място. А на мен не ми остава нищо друго, освен да прекарвам нощите, оплаквайки нещастните си дни".

Като изговори тези думи стареца въздъхна и каза:

„Поолекнаха ми болките на краката и сладък сън притваря очите ми, сърцето ми прималява".

И като свали шапката си, постави я на земята, положи глава върху нея и заспа сладко под младата върбичка, сякаш никога не е спал.

В този ден слязоха 25 души на река Тигър, измиха си лицата, главите, краката, а някои дори се изкъпаха. След кратки разходки край водата се събраха заедно и като си поговориха и за отечеството се хванаха на хоро, запявайки песента:

„Провикнала са й Драганка (2)
от върха на Стара планина (2)
Изгорях любе за вода (2)
и аз Драганке за тебе (2)
Аз зная вода студена (2)
вървели що са вървели (2)
Настали гора зелена (2)
Тамам Драганка над вода (2)
отсреща овчарче викна (2)
Не пий Драганке таз вода (2)
Вчера войници минаха (2)
цар Георгя ранен носяха (2)
Люти му рани мияха (2)
Кървави ризи перяха (2)
та му раните вързваха (2)

Цар Георги войници думаши (2)
войници, братя войници (2)
носете не ма уставайте (2)
носете та ма занесете (2)
на връх на Стара планина (2)
при мила сестра Драганка (2)
тамка ми гроба изкопайте (2)"

Трябва да си припомни читателя[A5], че българите имат обичай да се къпят по Гергьовден преди изгрев слънце за здраве.

Тези, които пяха песента и играха хорото около река Тигър бяха от заточените българи, между които имаше и един православен арабин на име Ходжа [Хаджи] Михаил от Ремя[C6] (Ариматея) Йерусалим и един турчин Али он-баши Урсуза от Ловеч, които бяха хванати на същото хоро. Измежду всички се отличаваше най-много арабина, който си въртеше калайламата[?], пристъпваше назад-напред и засмян изричаше следните думи:

„Куллю урум хиниет, Диярбекир куллю християнъ акрутъ. Булгар християнъ куллю си! Ха! Ха! Ха! А!...“.

Али по-кротко тропаше и се подсмихваше. Като изпяха песента и хорото свърши Али ага запя една турска песен и си тръгнаха за града. Стареца си спеше сладко и никой не го забеляза, за да го събуди, макар че беше близо до мястото, където се игра хорото.

След два часа от града излязоха още 18 души българи, които като първите отидоха на река Тигър, близо до мястото, където спеше стареца, поизмиха се, поизкъпаха се и като насядаха край водата запяха песента:

[A5] *Бабите казват, че бил най-здрав онзи, който се изкъпе на Гергьовден преди изгрева на слънцето или преди Мечката.*
[C6] *Рама, Рамла - селище близо до Йерусалим - бел. съставител*

„В сред море стои, стои не трай (2)
Стои, не трай, Войн войвода (2)
Пък са и провикнал Войн войвода (2)
„Я збирайте са дружина вярна (2)
дружина вярна, вярна зговорна (2)
че ще да идем в гора зелена (2)
в гора зелена в поле широко" (2)
Пак са провикна Войн войвода (2)
„Ах, драго ми е войвода да бъда (2)
войвода да бъда, войни да водя (2)
войвода да бъда, войни да водя (2)
храбри юнаци с къдрави калпаци (2)
с къдрави калпаци, с козянови върви (2)
През кръст, през рамо златни паласки (2)
Святом светящим като ясно слънце (2)
Като ясно слънце в гора зелена (2)
в гора зелена, в поле широко (2)
гдето птици хвъркат, хвъркат, не прехвъркат (2)"

След като изпяха тази песен всички станаха и си тръгнаха за града, като едни пееха, а други влязоха в него с просълзени очи.

Стареца още си спеше и не се стряскаше, а и никой не го забеляза, за да го събуди.

След един час слязоха още 15 души от заточените българи на река Тигър и като се поизмиха и изкъпаха както първите, пооттеглиха се малко настрани от водата, насядаха на една полянка и запяха песента:

„Олеле, Боже, нам горкана,
горчива случка настана!
Орела Петър зле се мъчи,
няма тук кой да го оплачи.
Гората еква, плач заплаква,
гората, още планината.
„О, няма вече царя Петра,
оставя той без време скиптра.

Орела Петър е в почивка,
душа му веч хвърка.
Борис и Роман, царски рожби,
в Цариграда са като роби.
О, бухале, нощна птицо,
О, ти царевий убийцо!"

И тази дружина след като изпя песента си тръгна със сълзи на очи към града. Стареца, който в този момент сънуваше, че разговаря с родителите си се стресна, седна в несвяст и без да осъзнае, че се е събудил, започна да си говори, сякаш бълнува насън:

„О, любейши ми татко![A7] Най-ужасните горчиви сънища щяха да ми бъдат по-сладки, но тези сънища ми показват, че ти си вече слезнал в жилището на блажените души, заради добродетелта си в едно вечно спокойствие, в блажения Рай. Спомням си българските прекрасни полета, по които си ме посещавал, когато вървях пред ваклото ми стадо, което кротко пасеше около мен.

О, колко е тежко и мъчно да живея без надежда, че ще мога пак да посрещна стадото си и да видя шарените си кучета.

О, милий ми татко! Дали ще бъда щастлив някога да те видя, да целуна благодетелната ти ръка и да чуя една дума от сладките ти устни?

О, милостивий Боже! Смили се над един злочестен като мен!

Ти, който ми изпращаш тези сънища, за да отнемат всяка надежда от сърцето ми. Същото е и ако ми вземеш живота!

Не! Аз не мога повече да живея в тази неизвестност.

[A7] *Този старец, когато са го изпратили на заточение в Диярбекир е оставил баща си и майка си живи, но сега не знае нищо за тях.*

Какво говоря? Уви... Аз съм уверен, че баща ми не е жив вече, дори и да не бях вързан с царски закони и да не съм в тези мъки, о, любезний ми татко! И в по-тежки мъки да съм пак не мога да те забравя нито за минута!

И ти, о, мила майчице! Искам да те видя, но не вярвам...огнената скръб, която ми причинява тези сънища ме плаши много и ми подсказва, че ти може да си се преселила във вечния живот и се наслаждаваш заедно с праведните в блажения Рай. Но, о, мила майчице! Дано не са верни тези ми мисли, дано се лъжа, мила майчице! Желая и искам да те видя и да целуна онези майчини ръце, които са ме носили в прегръдките си близо до сърцето ти и да ти заслужа поне една студена водица на старостта ти, но, ти...!"

Стареца легна на една страна и заспа дълбоко.

След час и половина дойдоха още 6 души от същите заточени българи, които като направиха същото измиване като предишните, насядаха край брега и като натопиха краката си във водата запяха песента:

[„Далеч от мойта бащина, от първо либе (2)
в таз чуждата земя и радостта ми не иде (2)
О, весела е пролетта, приятно е времето (2)
но тъмен е за мен света, и тъжно ми е сърцето (2)
В гората славей ако пей на жалост отговаря (2)
и тихий ветрец ако вей, сълзите ми събаря (2)]
Градински, полски цветове не ме развеселяват (2)
шумливи, росни ветрове тъга не разпиляват (2)
[От тукашните красоти една не ме привлича (2)
сърцето ми към тях не лети, не може да ги обича (2)
Дано даде Бог милостив назад да се повърна (2)]
кога ще на бащин двор аз да седна (2)
[и ти, любезна моя, засмяна да ме погледнеш?" (2)][C8]

[C8] *Тези части от песента, поставени в [...] скоби се срещат с леки различия и в другия ръкопис на поп Минчо Кънчев „Видрица" - бел. съставител*

Щом изпяха песента българите станаха, запяха друга и си отидоха в града. И от тази група никой не забеляза стареца под върбата, но той, колкото и дълбоко да спеше, дочу едни от последните думи на песента *„кога ще на бащин двор аз да седна“*. От тези думи се стресна, сърцето му се разтуптя, тялото му потръпна, кръвта му пламна и от носа му текна кръв. Стана на крака, взе чепатата си тояга и бързо слезе на река Тигър да се измие, след което си каза:

„Какъв дълбок сън ме притисна, че отслаби дотолкова тялото ми и като че ли всичката упоителност на нощта се беше изляла върху мен посред пладне“.

Като си поизми лицето и главата се избърса с окъсаната си ръждива кърпица, а кръвта, която течеше от носа му спря. След като си почина малко взе тоягата си и се върна под върбичката, където беше оставил рунтавата си шапка. Спря се, погледна нагоре към небето, вдигна ръце и започна да се моли:

„Господи Ийсусе Христе, сине Божий и създателю наш! Погледни от ясното небе и виж един беден и грешен твой роб, който тежко въздиша между полудиви племена, и който няма от никъде никого, освен теб! Ийсусе Сладчейший, помилвай мен грешника! Ти си мое упование и надежда. Ти виждаш всичките мои страдания и укори, които търпя всеки час в това грозно и опасно за мен място! Но аз никога не се отчайвам, знам, че всичко е в твоите ръце и се надявам да дойде и за мен един щастлив ден за да видя милото си отечество. Виждам обаче, че всичко е напразно, сърцето ми вече се отчая и мисля, че няма да бъда щастлив да видя мила България. Но, уви… Какво говоря аз? Боже, прости ми!“.

След като се замисли за миг погледна и видя, че от краката му тече черна кръв. Причерня му, пророни горещи сълзи и като подкриви гърчавите си болни колене подпря се на тоягата, седна близо до шапката си и започна да си говори като насън:

„Старо мое отечество, къде си? Къде са твоите синове? Мила майко Българийо![A9] О, къде останаха онези хиляди малки вадички с бистра вода, които напояваха прекрасните ливади, между които съм играл по цял ден с моите стари приятелчета? Там, при бахчелъка [равно място с ниви], където се къпехме в бистрата река Мъртвица и чертаехме с малки оралца канавки по ситния пясък. Под хумата студеното изворче, където си правехме чардачета и кошарки и играехме на овце с кумбалачета[?] [вероятно джанки - кумбалки]. Там, при Продановите върби, където беше направил бати Стойко воденичка, на която слагахме байрачета[A10] отгоре на камъчето, което беше от черепка [парче от глинен съд] и издаваше един много интересен звук от дрънкането на байрачетата, който ни беше много забавен. Там не усещахме как изминаваха часовете и кога залязваше слънцето. Дните ни се струваха толкова къси, защото се връщахме късно у дома ненаситени от приятелството, присъщо на малките деца. Къде е прекрасното поле, около Русчев гьол, Калевата кошла и Пеюв кър, окичено с различни цветя, които разкриваха на всяка стъпка пролетните си цветове и ухаеха прекрасно. Това място беше за нас най-приятното. И самата природа сякаш си играеше с нас като ни караше да не се спираме на едно място и ни

[A9] *Вижда се, че на този старец твърде много му е мила България. Да, читателю, това не го знае друг, освен онзи, който е заточен.*

[A10] *Сини синци [стъклени мъниста - бел. съставител], които окачват на малки животни.*

мамеше да се спускаме с голяма радост ту на това, ту на онова, едно от друго по-хубави цветенца. Не мога и не бих могъл никога да забравя онези весели и приятни часове, които прекарвахме в тези полета. Тук, с кошнички в ръце, ходехме и беряхме различни цветя - теменуга, момина сълза, минзухар, кокиче и други, от които правехме хубави венчета, с които, като се накичехме добре, възсядахме дървените си коне и с препускане се връщахме радостни в селото. Най-много ни изморяваха хубавите шарени пеперудки, след които тичахме цял ден с надеждата да ги уловим и по-отблизо да се порадваме на толкова красивите им и украсени с всякакви цветове крилца, като не смеехме да ги докоснем с пръстче, да не би да ги изтрием. Скоклестите, хвърчащи и дългокраки скакалци не по-малко ни забавляваха.

След като се окъпехме в баничката при Йовчев мост отивахме и си налавяхме от тези насекоми, сядахме под дебелата сянка на дърветата „Седемте братя" и като направяхме чардачета поставяхме отгоре им скакалците, като ги наричахме субашии. Далече останаха трите могилки на Широкия Кьошкер между селските гъсти дъбрави, по които съм играл с другарчетата си и слушал песента на сладкогласния славей и на безбройните птички, пеещи в гъстите гори. Гласа на пъстрата гургулица на високото дърво не се чува вече. Не чувам и кукувицата, която кукаше на сенчестия бряст и от клон на клон хвърчеше и бързаше да се накука, докато не е яла ечемик.

И свирача Карабаколаша[?], който сладко свиреше между зелените листа на дивата лоза, обвита около високия Гурун [дъб]. Не се чува вече чукането на нощното пукалче[?], скрито между гъстите листа на зеления бръшлян, обвит около високата баладжа

[меден, сладък дъб], което с чукането си, като че ли, подканяше природата да се развие по-скоро. Не виждам трудолюбивите земеделци, които сутрин рано преди изгрев се чуваха да орат на голямата нива и да пеят стари български песни. И още пастирите, укротили стадата си по полето около Копаната могилка Страдинката, Турна гьол, Райчовата кория [гора], при Колюв гроб[A11], звука на чиито кавали събуждаше и най-мързеливия и успал се земеделец. Наспрелите и с опулени кръвнишки очи вълци гледаха в пасищата, но не смееха да влязат в стадата, заради звуците на кавала и свирката и от звъна на големия звънец и хлопките. Колко весело и радостно е при залез слънце да гледа човек безброй дечица играещи карли (челик) около дебелоклонестия селски бряст и белобради старци с тояжки в ръце да посрещат с внучетата си своите мучащи крави и малки теленца, весело подскачащи около майките си. Млади мъже, които се връщаха в домовете си уморени от дневната работа, съпругите им, които ги посрещаха водейки за ръце и милвайки малките си дечица. Уморени, спретнати и с копраля на рамо момци влизаха с песни весело в селото и се спираха около студените бистри кладенци, където красиви гиздави девойки наливаха вода в белите си менци и червени росни стомни и с любовни усмивки им даваха по едно цвете[A12] и бързо си отиваха, за да издоят и кравите.

[A11] *Прочутият юнак, овчаря Колю Кънев, убит с жалка измама от четата на прочутия разбойник Балабанджията [Ахмед ага Балабанлията от с. Балабанлий (Едрево, Старозагорско) - бел. съставител].*

[A12] *Много български момци и девойки са пострадали невинни заради тези стари народни обичаи, като прилагам за пример песента:*
„Стояна бида бидили
и го в тъмница хвърлили.
Чи защо са го бидили?

Пастири, които вървяха пред стадата си към село играеха под звуците на свирката и кавала. Млади агънца играещи пред младото овчарче, което ги караше с тънка пръчица, подскачаха по зелената морава. Всички тези видения и спомени са прелести от златния ми век.

За нищо и за никакво.
За една китка смейнова,
смейнова, смен босилкова.
Що я не дала турчету,
ами я дала Стояну.
Стояна бидили и окривили
и го в тъмница хвърлили.
Снага му в земя зарасла,
молец му перчем опаса.
Займя гу гисхце[?] извила
и дремни пилци извела.
Стоянувата майчица,
тя си по двори ходеше
дребни сълзи ронеше
и се на Бога молеше (2)
Боже ле, Боже, милинки!
Стори ма боже престори (2)
на сива пъстра кукувичка
чи да си хвръкна подхвръкна
тамка далеко да кацна
в Идирня[С13] града голяма (2)
срещу тъмната тъмница,
срещу тъмнична прозорца.
Сутрена рано ша кукам
и вечер късно ша кукам.
Дано си видя Стояна,
Стояна, миличък на мама".[С14]

[С13] *Идирня – Одрин - бел. съставител*

[С14] *Открих тази песен в Интернет, макар и с доста променен текст. Заглавието и е „Мома в тъмница" и е записана в с. Равнец, Бургаско. В нея вместо Стоян се споменава Янка.* [Архив КБЛ-ВТУ] *- бел. съставител*

О, обичливи мои виторогi овни и бели качулати овце, къде останахте? Вие, които толкова много ме обичахте, следвахте с радост стъпките ми и с голямо желание пасяхте сладката трева по широкото прекрасно поле. Вие, които вървяхте в полукръг след звука на кавала ми, а аз, който вървях пред вас, наметнат с чисто бял ямурлук, с хубавата ми гладка гегалия тояга, закачена на шарения ми джоб. Вървях с голяма любов, завръщах от две страни крилата ви и често се обръщах с кавала си срещу вас, за да ви спра и ви закарам на по-добра паша. Струваше ми се, че и вие често се спирахте, сякаш се заслушвахте в кавала, от радост блеехте и пак продължавахте да пасете гъстата сладка трева. Къде са шарените ми кучета, които вървяха с наперени рунтави опашки пред любимото ми стадо, гордо заобикаляйки го и когато минеха покрай мен въртяха радостно опашки и със скимтене близваха кавала и тупкаха опашки по белия ми ямурлук, след което бързо излизаха пред стадото. Ах, къде е черния ми угич [овен водач] със седемте аалъка[?] и трите хлопки, който често идваше да ми близне чантата, а вечер лежеше до главата ми?

Къде е белия ми безрог угич с голямата хлопка, който често блееше срещу мен? Къде останаха черните виторогi овни, които играеха пред стадото и ударите на рогата им се чуваха много силно и страшно?

О, там, там останаха те, знам къде ги оставих и това помня много добре. Оставих ги там, под сенчестата столовата круша на прополените [в храсталаците] между Дели Нейковата гъста кория [гора], на Латина Стояновото[C15] пладнище [място, където пладнува добитък].

[C15] *Латина Стояновото пладнище носи името на Стоян Николов – Латина, син на Никола Нейков, а бащата на поп Минчо Кънчев – Кънчо Стоянов Латинов [октомври 1797 – 23 декември*

Там, където черна съдба невидимо ме събори като мълния, когато ме издърпаха настрани от стадото ми.[C16] Какви страшни и грозни часове бяха тогава. Започнаха да ми слагат тежки вериги и дебели дървени клади [дървени стяги за ръцете]. Кавала ми падна в прахта, белия ми ямурлук, гладката ми гега, шарената ми чанта, останаха при любимото ми стадо под делосенчестата круша. Тоягата ми беше строшена, а аз бях потънал в прах и не знаех къде съм. Черния ми виторог овен долетя при мен през събралото се множество и започна жално да ми ближе ръцете, висящи в тежките дървени окови, които той гризеше с острите си бели зъби. Съзрях и белия ми овен, който ме гледаше жално. Шарените ми кучета виеха страшно около мен и огнени искри излизаха от зъбите им. Когато ме подкараха, черните виторози овни жално заблеяха и цялото ми стадо вдигна глави и също заблея и се спусна след мен, но беше прогонено.

Верните ми рунтави кучета виеха грозно и се опитваха да ме доближат, сякаш искаха да ме грабнат от ръцете на неприятелите ми. Като гледах и слушах всичко това в сърцето ми огън гореше, а белия ми дроб се разкъсваше на парчета. Бяхме пътували вече два дни и на третия ден по пладне видях найвярното си куче гривяк Марко[A17] и кучката ми Калу-

---

1900] е син на Стоян Николов Латина. Дели Нейко Колев е баща на Никола Нейков - бел. съставител

[C16] *Понеже в този ръкопис поп Минчо описва своя живот, трябва да отбележа, че във „Видрица" версията по залавянето му е различна от описаната тук. Там той пише, че заптиетата го открили в църковния двор на с. Арабаджиево [Коларово, Старозагорско] и оттам го отвели в града - бел. съставител*

[A17] *Пастирите имат обичай да кръщават кучето си с прочути и юнашки имена като Марко, Велко.*

да[A18], които преминаха през множеството от хора, изправиха се върху мен с изплезени езици, сякаш искаха да ме целунат и да се простят с любимия си стопанин, но и тук ги изгониха страшно. През този ден ги чувах как вият след мен до надвечер и повече нито ги чух, нито видях. Вързан с вериги за врата, а ръцете ми в дебели дървени окови, неприятелите ми ме водеха твърде бързо и понякога ме настъпваха с конете си. Не ми даваха да гледам надалече, но аз презирах всички страдания и тъжно гледах прекрасните богати градове на отечеството ми, както и приятните и спретнати селски къщи. С просълзени очи гледах онези земи, които се покриваха всяка година от златни класове без да си почиват никога и отваряха своите недра на острото рало, като приготвяха богатствата си, за да наградят трудолюбивия работник. Стада овце по височини и долини подскачаха весело по моравите, а сладостните звуци от кавалите и тънките свирки на пастирите късаха сърцето ми. Горите кънтяха от мученето на големите стада волове, крави и белоноги биволи. Ако знаех, че черната грозна съдба ще ме вземе от това място, че немилостивата орисница ще ме хвърли тук в тези непроходими пустини между полудиви човеци, аз бих легнал насред пътя, когато ме водеха с тежките вериги и бих целунал земята на милото ми отечество, за да се простя с него.

Бих взел шепа пръст, която щях да пазя като най-безценен спомен пред очите си за вярната си любов към него и винаги когато я погледна щях да си представям, че се намирам в него, но, уви… и от този дар бях лишен.

От тези спомени стареца се натъжи и от мъка не можа да спре сълзите си. Дълго време плака без да

[A18] *Както и кучката на прочута мома песнопойка.*

проговори и след тежка въздишка погледна към небето и видя един сокол, който се извисяваше високо, чак до облаците и идваше от запад т.е. от към България. Стареца си помисли, че той може да му носи някаква добра вест от отечеството, но сокола продължи полета си и отлетя, а стареца го проследи с тъжен поглед, замисли се и като наведе глава заспа дълбоко.

Слънцето беше отдавна залязло и тук там се виждаха малки звездици, блещукащи с бледа светлина.

В този час дойдоха няколко кюрди, които влязоха във водата да се къпят и запяха една кюрдска песен:

„Ой, дило, дило, дило, дило каленфиро,
олано дженджефило, де на-най, на-най, на-най (2).
Ой, дило, дило, дило, дило дедилер сана
бени вердилеръ, де на-най, на-най, на-най (2)".

И още други безсолни и груби стихове.[A19]

Старецът, който спеше наблизо се стресна и без да усеща болките си, които малко му бяха поолекнали от живовляка гледаше в мрака, но не виждаше нищо, освен тук там светещи звездици и нищо не чуваше, освен песента на кюрдите, които пееха и се къпеха без да ги е грижа, че се е стъмнило. Поразтърка очи и попротегна ръце, усетил, че възвърна малко силите си. Взе си шапката и я наложи на голямата си побеляла глава. С помощта на тоягата си се изправи на крака, макар че те още трепереха, но нямаше време да размишлява надълго и нашироко, защото трябваше да тръгва за града. След доста тежки въздишки тръгна по малката пътека и полека-лека, помагайки си с тоягата излезе нагоре към града и се спря пред портата Мардин капусу, която се оказа затворена. Стареца повика със слабия си глас и почука няколко пъти по вра-

---

[A19] *Кюрдите са богати с народните си песни, те свирят с кавали и имат народно кюрдско хоро.*

тата с тоягата си, но като видя, че никой не го чува и не става да му отвори, за да се прибере в града, защото тези врати се затварят вечер в 12 и се отварят на сутринта, то не му оставаше нищо друго, освен да си намери спокойно място извън града, където да пренощува.

Но той нали спа цял ден, нямаше да заспи и щеше да премисля надълго и нашироко всичко. Опря гърба си на крепостната стена и каза:

„О, милинкий Боже! Днес тъкмо ми беше поолекнало и не усещах никакви болки, но сега защо ме защракаха отново, сякаш ми забиват огнени пръчки в раните. Ох, ох!".

Повдигна с мъка краката си, обърна се към стената, опря се на нея, опипа я с ръце и каза:

„О, грозна и порутена ограда! О, стара Мединска крепост, ти, която не ме приемаш тази нощ, много ме плашиш с твоите черни и грозни порутени стени. Ти си немилостива! Ти не съжаляваш един сиромах, един нещастен и изгубен старец, който няма от никъде никого, освен едничкия Бог. Ти криеш в недрата си един немилостив управител, който ме гледа с толкова страшен поглед. Той прилича на гладен лъв, изпъден от овчарката, който се връща в мрачните гори ядосан заради несполуката си, влиза в бърлогата си, остри зъбите и ноктите си и чака удобно време, за да удуши цялото стадо. Но този немилостив управител не знае, че храни и топли в пазвата си отровни змии, готови да го ухапят смъртоносно. Най-злочест от всички човеци е онзи, който, за да направи себе си щастлив, прави другите нещастни. Няма по-лоши човеци на света от тези, на които щом им е дадена власт да бъдат управители над много хора, без да осъзнават, че в техните ръце стои благосъстоянието и напредъка на подчинените им, напротив – използват властта си като

меч, с който насилствено отнемат от бедните онова, което с толкова труд и пот едва са спестили. Но кой съм аз, че да размишлявам толкова? Кой съм аз, че да укорявам и поучавам другите? Не съм ли аз един нещастник, един нищожен и най-долен човек, когото всички укоряват, злословят и гонят? Не съм ли аз онзи, от когото се отказаха и най-близките му роднини, на когото и най-верните и обични приятели не искат да чуят името му, нито да им споменат за него? О, какво говоря аз? Къде се захласнах пак? О, Боже, прости ми! Бълнувам и не знам какво говоря".

Измести се настрани от крепостта, вдигна ръце нагоре и с горещи сълзи започна да се моли:

„О, Господи Ийсусе Христе, дълготърпеливи и много милостиви! Ти, който утешаваш наскърбените, подкрепяш и даваш здраве на болните и упътваш изгубилите се!

О, Христе, създателю наш! Теб само моля и на теб се надявам, опрости мен грешника и не ме оставяй да загина в тази мрачна нощ! Ето, тръгвам и теб имам за предводител. И където и да отида ще вярвам от сърце, че ти ще ме водиш!"

Като свърши молитвата си, тръгна около крепостта подпирайки се на тоягата си. Вървеше бавно в тъмнината с наведена глава, слизаше и се изкачваше с мъка по стръмните камъни и с последни сили стигна до портата Йени капусу[C20]. Стареца и тук си опита късмета с тоягата като почука с нея по железните врати и повика със слабия си глас няколко пъти, но ни глас, ни послушание. Не му оставаше друго, освен во-

---

[C20] *Йени капъ или Новата порта е югоизточната порта на Диярбекир. През нея се слиза на гробищата, в които са погребани българските заточеници и другите православни жители на Диярбекир - бел. съставител*

лю-неволю да преспи тук, но той реши да си намери друго място за пренощуване. Върна се назад и с поглед вперен в земята пристъпваше и въздишаше тежко заради болката от раните си, които го прорязваха като остри бръсначи. Голямо душевно безпокойство и силна скръб беше изразена върху набръчканото му лице и сълзи капеха от хлътналите му очи. По-малко изморен от старост, отколкото от вървенето по стръмните скали, той често издигаше ръце към небето и с просълзени очи продължаваше да върви надолу по огромните камъни без да се замисли, че може да се подхлъзне и да падне от високите скали надолу и там да си остане и заспи вечно в тази мрачна нощ.

И наистина на няколко места беше на косъм това да му се случи, но той си имаше един верен другар – неговата чепата тояга, която го предпазваше от всяка опасност по пътя, подпирайки се и почуквайки с нея пред себе си, за да потърси от къде може по-лесно да слезе. Дума не излизаше от устата му, защото сърцето му беше уверено, че където и да е, Бог ще го отведе на добро място. След трудното и опасно слизане успя да премине през страшните камъни и остана учуден като напипа с тоягата си една малка врата изпречила се пред него. Стареца окуражен вдигна тояга и с едно нейно почукване вратата се отвори и той влезе. Това място му се стори като прекрасна градина, в която едва се забелязваха няколко дебели черници. Той спря на едно място и опипвайки с ръка земята напипа една гладка каменна плоча, положена до една от старите черници, на която подпря гърба си и с помощта на тоягата си подкриви старите си колене и седна на хубавата плоча.

„Ох, ох, ох! Колко е чист въздуха и хладен ветреца и колко страшно бучи река Тигър! Благодаря ти,

Боже, че ме доведе тази нощ на това място да си поотдъхна малко на чист въздух!"

Полегна на една страна и заспа спокойно.

Високите тънки тополи, дебелите стари черници и другите млади дръвчета край река Тигър не бяха красива картина. Срещу тях се издигаше страшната крепост, която гордо брани града Диярбекир. Луната се беше показала и светлите ѝ лъчи прозираха през клоните на високите тополи и старите черници. Страшната стара крепост гордо отблъскваше нейните лъчи и още повече осветяваше черниците, между които, върху бялата каменна плоча, кротко спеше стареца. Набръчканото му лице беше бледо, но хлътналите му очи издаваха една веселост и спокоен сън. Вятъра, духащ от изток се усили и започна силно да бучи, превивайки високите тополи и крехките клони на черниците. Едно клонче се откъсна от върха на старата черница, под която спеше стареца и вятъра го захвърли върху лицето му. Стареца се стресна, стана и седна на плочата казвайки:

„О, о, ох! Какво беше това, което ме стресна и прекъсна сладкия ми сън на това прекрасно и хладно място? Не исках никога да се събуждам!"

Потърка си очите, а клончето, което го бе събудило от порива на вятъра се потри в плочата, от което стареца се сепна и остана учуден, виждайки пред себе си някакъв образ[A21] обвит целия в бяло.

Като видя тази сянка или новият си приятел, пожелал да го посети тази нощ, сълзи от радост потекоха от очите му и поиска да се ръкува с него. Опитва на няколко пъти протягайки ръка, но напразно, сянката отбягваше ръката му. Стареца не можеше

[A21] *Този образ е бил една сянка [привидение - бел. съставител].*

да удовлетвори желанието си, гледаше с тъга и чакаше сянката да му проговори.

Тогава ѝ каза:

„Да не би да си Бакхус[A22] и си дошъл да ме омайваш с твоето благоухание и да ме развеселиш?“ Никой не му отговори и стареца започна още по-силно да го пита:

„И каменна статуя да си, ще те накарам да ми проговориш!

Да не си орисница[A23] и си дошла да се подиграваш с мен или ти си тази, която ме е орисала и захвърлила в това грозно и опасно място?

Да не си Еол[A24] и си дошъл да повелиш на ветровете да ме издухат от това стръмно място в бързия Тигър? Стигат ми тежките рани.

Да не си Астрея[A25] и си дошла да докажеш невинността ми пред немилостивия управител? Ако си ти – не се лъжи! Не е такъв, че да те разбере и да се смили над една невинна и нещастна душа.

Да не си Церера[A26] и си дошла да дадеш урок на тукашните земеделци и да обогатиш земята им? Не се лъжи! Не са хора, които обичат работата – те са груби и мързеливи.

Да не си от ленивите кюрди или от тукашните хубостници, които излизат да се веселят с Бакхус и като си се накадила [напила] от благоуханието му си се омаяла и си останала на това място?

[A22] *Бакхус е бил син на Юпитер от Семела. Бог на лозарството, следователно на виното и на веселието.*

[A23] *Орисниците били три сестри, дъщери на Ереба (нощта). Старите казват, че когато се родяло дете дохождали да му обричат честта и определят страданието.*

[A24] *Еол бил главният бог на ветровете.*

[A25] *Астрея - млада богиня мома, пазителка на мира, на благочинието и за правдата и за неправдите на човеците.*

[A26] *Церера - богиня на земеделието.*

Ако си от този разкошен род, моля те – стани, та си излез оттук и се махни от очите ми!

Какъвто и да си, жал ми е, че не успях да те накарам да ми проговориш, но все още вярвам, че ще те убедя. И каменна статуя да си, ще се напукаш, ако не ми проговориш!"

Стареца разгневен започна сърдито и гръмогласно да вика:

„Страннико! Какво нещастие те е довело на това грозно и злощастно място?

Да не си някой нещастен българин, избягал от някоя мрачна тъмница и си дошъл при мен, за да ми поискаш съвет? Отговори ми?"

Сянката разтвори бялата връхна дреха, с която беше обвита. Стареца видя долните дрехи, с които беше облечена, красивото ѝ лице и лъскавото и черно похче[?] на главата. Стресна се и с нетърпение каза:

„Облеклото, което ми показваш твърде много прилича на българско, което аз обичам от сърце.

О, колко съм нетърпелив да чуя гласа ти и да чуя от устните ти този език, който от дете съм научил, и който не мога да говоря в тази нощ и на това грозно място с никого. Но твоето сърце е каменно.

Не се ужасявай като гледаш един толкова злополучен старец. Ти трябва да го съжалиш!"

Сянката едвам изрече:

„Аз съм българин".

Стареца извика:

„О! Сладки думи след толкова мълчание и болести без утеха!

О, мой сине, какво нещастие, каква съдба, каква буря или благоприятен вятър те доведе тук, за да прекъснеш страданието ми?"

Сянката му отговори:

„Аз съм от стара България, син на един стар баща, родом Българин и от майка Българка и оклеветен за политически престъпник от един владика“.

„О, какъв нечовешки закон! Каква адска злоба!“ – отговори стареца. „Как? Толкова ли не съжалявате невинните човеци? О, вие, които сте поставени за пастири на хората, и които ги управлявате и пазите както един пастир пази стадото си! Вие сте кръвожадни вълци, а не пастири. Вие сте пастири само, за да острижете и одерете стадото, вместо да го водите на добро пасище. Според вас виновен е всеки, който се обвинява и дори само заради едно подозрение заслужава смърт. Впрочем, невинните са оставени на волята на завистниците и клеветниците и колкото расте в сърцата ви тиранията, толкова трябва да се умножават и жертвите ви за Ада“.

„О, нещастен и мил старецо! – отговори сянката. - Каквото и да съм преживял в този живот, колкото и ужасен да бе той, далече от неблагодарните и коварни хора в моето печално приключение, видя ми се приятен.

Как! – казвах си аз, да ме откъснат от милото ми отечество, като съм единственият човек, който може да отмъсти на коварния владика, който ме оклевети? Колкото до отечеството, не мога да ви изкажа колко съм страдал когато ме хванаха, но нека ви кажа какво съм изтърпял по пътя докато ме караха тук. От отечеството ме подкараха с тежки вериги и в който град пристигнехме за мен бял свят нямаше, а на часа се отваряха най-затънтените тъмници – грозни, мрачни и студени като гроб. Тук, в тази пустош, където никакъв глас не се чува трябваше да си отпочина на влажната земя с вериги по мене, а за подкрепа ми даваха малко сух хляб и вода. Сутрин,

когато тръгвахме, към веригите ми добавяха и още едно връзване под мишниците, макар че, ръцете ми бяха оковани в тежки дървени окови. Най-тежко ми беше и много пъти виках смъртта на помощ, когато ония, които ме водеха, научени да се възползват от чуждото, за да вземат от мене някой грош ме връзваха под мишниците и ме окачваха така, че пръстите на краката ми едва да опират до земята и с тежките вериги, които разкъсваха и разпъваха ставите ми съм стоял по цяла нощ. И колкото пъти давах жълтица на онези, които ме караха, за да ме разхлабят, щом я вземеха пак си оставаха немилостиви. Веднъж ми поискаха жълтица, но аз ги бях свършил и не можах да им дам, както им даваха и другите, тогава ме вързаха за краката и ме окачиха с главата надолу, но аз юнашки търпях под веригите тези мъки. И докато пристигнем тук на много места ме притискаха с камъни върху гърдите, за да им дам пари и на колко места ме биха немилостиво и с тежки окови стискаха и с какви грозни и тежки думи ме укоряваха. Това беше все за пари. Накрая, след като пристигнахме тук, ме затвориха в един мрачен затвор, сложиха ми други по-тежки и страшни вериги на краката и не даваха човек да доближи затвора или да подшушне отвън. На ден ми даваха по един сух хляб около 200 драма [1 драм = 3.10 грама] и в една счупена стомничка вода. Това ми беше всичката храна. Веднъж се помолих на стражаря да ми донесе свещ, хартия, мастило и перо за да напиша едно писъмце за в отечеството до родителите си, но той немилостиво ми каза:

„Твоят баща е в затвора".

Но дори и да се беше смилил и ми беше донесъл тези неща до кого ли щях да отправя гласа си, като не знаех нищо за отечеството и нямах никаква на-

дежда някое човеколюбиво сърце да се смили и да ми помогне? След дълги мъки под страшните вериги се разболях тежко. Лежах и не знаех вече какво да правя, нямаше кой капка водица да ми подаде, за да разквася напуканите си устни и разхладя наскърбеното си болно сърце. Месата ми бяха прогнили от лежането върху голите камъни. Влагата, която се процеждаше през грозните порутени стени на мрачния затвор смучеше тялото ми като гладна и ненаситна пиявица. От силната болка и от тежката ми болест виках с немощен глас и търсех остър нож, за да се пробода в сърцето.

Виках силно:

„О, жалостна смърт! Защо се бавиш? О, земьо! Приеми в недрата си един умиращ, който не може вече да се надигне".

От това замайване и от силната болка съм изпаднал в един вечен и упоителен сън".

Стареца слушаше, а сълзите му извираха от хлътналите му очи, стичаха се по пребледнялото му набръчкано лице и капеха по рунтавите му широки гърди. Хълцайки той каза:

„О, мой сине! Заклевам те в името на Бог и в сянката на родителите ти, в народността ти и във всичко, което ти е най-мило на света, да не ме оставиш сам в тези страдания, в които ме виждаш сега. Знам, че ще ти бъда в тежест, но е срамота да ме оставиш тук, защото ти си страдал много и аз съм убеден, че никога няма да изоставиш един нещастен старец, страдащ от тежки рани и нямащ от никъде никой, който да го съжали".

Сянката отговори:

„Любезний ми старче! Мили ми татко! Аз не съществувам в този метежен и кратък живот и не мога да доживея заедно с теб, но ти ще дойдеш при мен, където ще живеем един сладък, радостен и вечен живот".

„О, мили ми сине, обичливо мое чедо! Аз те обикнах от пръв поглед толкова много в тази нощ и не се задоволявам с тези толкова кратки думи, които изричаш. Моето любопитство ме кара да те помоля, ако обичаш, да ми разкажеш още от историята си?"

„О, златоустий ми старче! О, кроткий ми татко! Часа ми наближава, но позволява да кажа още нещо. Виждаш ли около теб зелените грамадки [гробове], които озарени от лунната светлина светят в синкаво-зелени цветове? Там почиват и живеят един сладък и вечен радостен живот няколко братя, които повечето са учители. И този си вечен живот много скъпо са си го откупили".

„Кои са те? Кажи ми синко? От къде са и какви са имената им?"

„Да ви кажа, милий ми старче, слушай!

Иван Николов[23] от Троян

Тодор[24] от село Белица (Рилски манастир)

Стефан Бошнака[25]

Ралчу Бошнака[26]

Георги[27] от Битоля (Манастир)

Христо Тулчалията[28], родом от Жеравна

Паша Петко[29] от с. Грамада, Видинско окружие

Дядо Нено[30] от село Бранковица

Иван Лаотара[31] от село Гръцко

Петър Павлев[32] от Пловдив, родом от Бельо [Белово]

Иван Рачев[33] от Габрово

Дядо Иваникия Величко[34] от София

Сава Бошнака[35] от Баня Лука

Всички са от Видинското и Търновското приключения.

Митю Йонков[36] от Свищов

Никола Шопа[37]

Колю Копойчето[38]

Кара Иван Касапина[39]
учител Божидар Петков[40]
Симеон Лицов[41]
Андрея Петров[42]
Всички са от Свищовското приключение.

Дядо Стоян Мечката[43] от село Желява, Софийско окръжие

Васил Петров[44] от Орханието

Дидьо Пейов[45] от Голям извор, Орханийско окръжие

Дико Беров[46]

Станчо Х. Иванов[47] от Тетевен, Орханийско окръжие.

Всички са от Софийското приключение.

Има и други, но там, където живеем, нямаме нужда да си говорим по име. А тук, по-отстрани, където се виждат шарените красиви камъни – и там почиват християни, същите лицемери, които носили набожни уста и предателски черни сърца. А под плочата, на която ти седиш почива един от прочутите учители – Тодор Хрулев[48] от Свищов.

Има и други, които останаха отстранени от нас, но сега пак живеем заедно един радостен и вечен живот".

„Моля те, синко, кажи ми кои са те и къде останаха?"

„Милий ми старче! Времето ми наближи, но да ви кажа и за тях.

Поп Димитър[49] от Габрово, когото го отрови доктора грък в Цариградската тъмница и момчето т.е. спицерина [аптекаря] му от Калофер[C27], което му я поднесе [отровата] и му каза:

[C27] *Във „Видрица" поп Минчо го споменава като Георги от Сопот - бел. съставител*

„Дядо попе! По-добре ще сториш, ако не изпиеш този цяр. Доктора ми каза да ти кажа, че ако го изпиеш до сутринта ще оздравееш".

Този доктор беше роднина на Търновския владика Григорий[50], който сърдит на габровци, че не го признавали и не му давали владичината, заради това извършил това убийство.

Гичо Казанджийчето[51] от Стара Загора

Пенчо Панталонджийчето[52]

Панайот Николов[53] от Арбанаси, Търновско окръжие

Хаджи Петър Муткурчето[54] от Търново

Иларион Хайверкоолу[55]

Симеон[56]

Всички от Търновското приключение.

В Аргана Мадени – Велко Цолов[57] и Цвятко Вълчев[58] от село Правец, Орханийско окръжие, от Софийското приключение. И други още, които останаха в Кютая [Кютахия] и Аккя [Акра, Израел].[C28]

Сега, след като вече не ми остана време да говоря още, моля те, о, любейший ми старче! В името на Бог, в народността ти и в което ти е най-мило, да не промениш нито една дума от историята ми и на тези мои братя, страдали заедно с мен. и. п. с. ц. [вероятно инициалите на състрадалците му]. Ето, най-накрая зелената купчина под краката ми е моето жилище, в което живея заедно с останалите състрадалци блажен и радостен живот. С една дума, всички злини бягат от тези места – смърт, болести, бедност, мъки, страхове и надеждите, които причиняват често толкова мъки, колкото и страховете, раздорите, отвратителните неща и упорствата.

[C28] *Някои от споменатите заточеници не са погребани в Диярбекир, защото умират по пътя в затворите на други градове - бел. съставител*

Всички тези неща не могат да влязат при нас, които пеем заедно възхвалявайки Бог и всички заедно сме един глас, една мисъл, едно сърце, едно блаженство в нашите съединени души, които самият Бог е увенчал с неувяхващи венци".

Като изрече това, сви се като вихрушка и бялата дреха с която бе обвит образа (сянката) стана на купчинка и се изгуби в зеления гроб. Старецът, който я гледаше и просълзен слушаше всичко, което му разказваше тя, като видя, че изведнъж се изгуби от очите му, изхълца и не можеше да пророни и дума. Опря глава в дебелата черница и заспа. Сънуваше, че е дошъл един старец с бяла като сняг брада дълга до пояса му. Той спря пред гроба, върху който се беше появила сянката, подви колене, седна и заплака силно:

„О, Стояне[59]! Тук ли почиват костите ти? Тук ли се изгубиха и потъпкаха твоите геройски сили? О, любезно ми чадо, вече не мога да те видя. Стоян вече не съществува, а аз още съм жив. О, любими Стояне, аз съм виновен за смъртта ти, защото аз те научих да я презираш. Мислех, че твоите геройски ръце ще ми затворят очите и ти ще приемеш последната ми бащина благословия и ще ме оплачеш над гроба. О, милостиви Боже, небесни създателю, затова ли ми продължи живота? За да ме оставиш да видя смъртта на сина си! О, любезно чадо, което съм отхранил и за което съм се грижил толкова много… няма вече да те видя, но ще видя майка ти, която ще умре от скръб и ще обвинява мен за смъртта ти. Ще видя младата ти съпруга да се удря в гърдите, да скубе русите си коси и да утешава нещастните ти малки дечица, плачещи неутешимо за любимия си татко! За всичко съм виновен аз, о, любезни синко! Призови ме на бреговете на река Тигър. Лунната светлина вече

не ми е приятна. Теб само, любезний ми Стояне искам пак да видя... О, Стояне, Стояне! Любезний ми Стояне! Знам, че ти си оклеветен от един владика, но аз страдам толкова много, любезни ми сине и още страдам от думите на вашите приятели.

Едни обвиняват вас, други мен, а за владиката не мога да ви изкажа колко пъти ме укорява и вини пред целия народ! О, любезни ми Стояне, обично мое чедо, едничка утеха и бащина опора! Аз съм още жив, за да отдам на гроба ти последната си целувка".

И целувайки гроба се изгубва. След малко (каза старецът) дойде една млада и висока невеста, облечена в дълги черни дрехи и забрадена с черни окъсани кърпи. Русата ѝ коса, която се показваше под дрехите ѝ беше разплетена. Руменото ѝ продълговато лице беше посърнало и погрозняло. Шарените ѝ и големи разплакани очи бяха отекли и зачервени. Дългите ѝ черни мигли бяха оредели от горещите сълзи. Тя спря на същото място, подви колене пред зеления гроб и започна да плаче силно:

„О, каква съдба! Какви черни дни! Каква усилна и тъжна нощ! Каква орисия! Какво грозно място! Каква черна и непроходима пустиня! Уви... Тук ли почиват костите ти, любезни ми съпруже, Стояне?

Защо са тези грижи и неприятности, които преживявам? Не е ли по-добре да умра и да дойда при теб, любезни ми съпруже? Аз те видях когато беше натоварен и вързан с тежки вериги, които юнашки носеше и гордо крачеше, сякаш не ти тежаха. Юнашките ти ръце бяха заковани в големи тежки окови.

О, Стояне, сладостта на живота ми, съпруже мой, мой любезен стопанино... няма те вече! Не мога да те видя, нито да те прегърна, нито да ти споделя мъките си, нито да те разпитам за твоите. О, ми-

лостиви Боже! Ти си неприятел на българите! Стоян вече го няма, възможно ли е това? Дали това не е само един сън? Не... истина е. О, любезни ми Стояне, изгубих те! Видях те когато носеше тежките вериги, но не те видях когато предаде душата си на Бог. Колко още трябва да живея, за да отмъстя? Не! Не! Трябва да живея, докато твоят син отмъсти на коварния владика, който е оклеветил баща му. За да видя сина ти как го изпраща окървавен в Ада! Ето пръстена, любезни ми Стояне! Този свят залог, който ти сам си ми дал в знак на вярност и любов, и който е разменял святия български свещеник на нашата вяра и искреност и за взаимната ни любов и вярност, пред когото сме си обещали и сме се заклели пред самия Ийсус Христос, който невидим е стоял и ни е дарил венчалата на светата тайна. Този свят залог ще пазя вярно до гроб и след смъртта ми ще остане за нашите потомци".

Целува гроба, кръстосва го с пръстена и се изгубва. В този миг се появи една стара баба, която водеше със себе си три малки дечица. Тази престаряла жена (каза старецът) беше боса и кална до коленете и беше без кърпа на главата си. Побелялата ѝ коса беше разпиляна по гърба ѝ, а очите ѝ бяха съвсем изгорели. И тя щом се спря пред гроба извика с предран глас:

„О, о, о! Любезни ми сине Стояне, миличък на мама! Тук ли почиваш, чадо? Очите ми изгоряха от плач, гласа ми преграќна, онемях синко! Денем ходя – за теб говоря, вечер си легна – теб сънувам и за теб бълнувам. Възглавниците прогниха от непрестанните ми горещи сълзи, но ще жаля, синко! Ще тъжа, Стояне! Докато черен гарван побелее! О, Стояне, миличък на мама!"

И като се удари в гърдите падна на земята и [изчезна].

Трите окаяни момченца бяха седнали около гроба и пипаха с нежните си пръстчета зелената тревица. Сълзите им се стичаха от тъжните им очички и капеха като бисери по зелената морава. По-голямото през сълзи каза:

„Недейте, кузум, недейте, миличики на батко! Недейте, да не откъснете някоя тревичка от татковия гроб!“

Те, чувайки думата „тате“ попитаха и двете:

„Бате, тука ли е тати? Извикай го, бате, да дойде при нас да му се порадваме и да ни поцелува, както си ни разказвал, че е целувал теб“.

„Да го извикам, батюви пиленца, слушайте!“ и заплака с тънкото си жално гласче:

„О, чадолюбивий ми тате! Тук ли си дошъл да живееш? Стани, тате! Стани да ни видиш! И трите братчета дойдохме, ела да ни прегърнеш! О, миличък тате! Никога ли вече няма да прегърна този, който ме обичаше толкова силно и когото искам да видя? Никога ли няма да чуя говора на сладките ти устни, които първи ме научиха да говоря и да целуна тези любезни ръце, които ме носеха и храниха? О, мили Боже! Изпрати ни тате да го видим и да му кажем, че нямаме от никого милост и никой не ни съжалява. Всеки ни обижда… но какво говоря? Уви… аз знам, че тати го закараха вързан с железа и вече не е жив. И дядо ми казваше, че един владика го вързал и убил. И тази огнена скръб прилича на стрела, забила се в крехкото ми сърце. С нея раста и я нося в себе си“.

Накрая каза на братчетата си:

„Вземете, батюви пиленца, по малко пръстчица от татковия гроб, за да си занесем в негова памет

и да си спомняме винаги за владиката и да знаем миличкият ни баща къде е".

Като каза това и трите заплакаха:

„Миличък тате, искаме да те видим!"

Камбаната на протестантската църква[A29] започна да бие силно и гръмките ѝ звуци отекнаха по бреговете на река Тигър. Стареца се събуди, погледна пред себе си, за да види там ли е още старата белокоса бабичка, която беше паднала над гроба, както и трите дечица, но уви… всичко беше само един сън.

Слънцето едва беше показало златната си глава на върха на отсрещния хълм и с ярките си лъчи бе позлатило бреговете на Тигър и разбудило цялата природа, когато стареца, облегнат на своята тояга стана и полека-лека слезе на реката. Там си поизми залепналите от многото сълзи очи, развърза си раните на краката, а от тях течеше черна кръв и гной. Започна да ги мие и отново да ги връзва със зелени листенца, които събираше край водата. Щом ги превърза всички се обърна на изток и като се прекръсти започна да се моли:

„Господи Ийсусе Христе! Благодаря ти за това, че ме доведе тук в тази мрачна нощ, за да преспя на това място.[A30] Аз от сърце вярвам, че ти си ме опазил и невидим си бил до мен, докато ми показваше толкова неща, които не съм виждал никога през живота си. Ти, който защитаваш и подкрепяш изпадналите и упътваш изгубените, опрости мен, грешника!"

После се върна на мястото, където беше пренощувал и като се подпря на тоягата си с наведена гла-

[A29] *Тук на всички черкви е позволено да се бие камбана, освен на двете православни гръцко-арабски, защото едва си плащат дълговете.*
[A30] *Гробищата на ортодоксите.*

ва и кръстосани ръце, спря се пред гроба, над който му се беше явила сянката и със сълзи на очи каза:

„Кое сърце не би се натъжило и кой би гледал обвитото в бяло тяло във вид на сянка и слушал толкова страдания от нея, кой би гледал на сън престарелия белобрад старец, натъжената невеста с черните дрехи, старата бабичка с белите коси и трите нещастни невинни дечица, без да пролее сълзи?

Сбогом! - рече стареца, о, великодушний Стояне![A31]. Аз не смея да те нарека мой приятел, но мой любезен син. Почивай, юначе! Ти, който си изтърпял толкова глад и мъки. Дано ти донесат слава във вечния живот горе на небето. Ако не бях те обикнал в тази нощ, бих завидял на твоето щастие. Ти се отърва от суетата на живота, в който се намираме ние. Ти излезе от него през най-укорний път!

Колко бих бил щастлив, ако можех да приключа живота си като теб.

Дано водите на река Тигър не прекъсват сяката ви, дано небесните врати ви бъдат отворени, дано вашите мъки опазят името ви през вековете и твоята душа, заедно с душите на останалите състрадалци почиват в мир. Вечна ви памет, синко! Бог да ви прости и ви весели в царството небесно".

Въздъхна и тръгна към града, но се спря с пламнали като огън очи, погледна към небето и каза:

„О, Великий Боже! Ти, който в мрачната нощ ми беше водач в това високо и опасно място, подкрепи ме и сега, за да се изкача нагоре".

Опита се да каже още нещо, но устните му напразно мърдаха и гласа му се изгуби. Приличаше на човек, който насън се мъчи да каже нещо, но не може.

[A31] *Старецът, според съня си, беше уверен, че името на сянката* [привидението - бел. съставител] *е Стоян.*

И така, стареца, помагайки си с тоягата се из-качи нагоре пред портата Йени капусу и като видя отворена желязната врата седна да си поотдъхне малко и пак стана и влезе в града. Вървеше с наведена глава из улиците, но от никъде не се чуваше българска реч и затова отиде да потърси братята си там, където ги беше оставил предния ден в църковния двор на порутената църквица. Пристигна и влезе в двора ѝ, подпря се на тоягата си, за да се помоли срещу църквата, поослуша се, но нищо не се чуваше. Църквата беше затворена, а в двора, където беше оставил приятелите си нямаше никой.

„О, Боже! Къде са отишли? Къде ще ги намеря?" – каза си стареца и излезе навън, за да ги търси.

Докато вървеше из улиците го срещна един от погърчените православни араби, тъпчещ енфие в големия си посинял нос, който му каза:

„Баба, а, а! Сууклук олду баба!" и отмина.

Стареца продължаваше да върви с наведена глава и подочу от една друга улица как един с дълга ентерия и сресани мустаци каза:

„Булгарларъ му? Джюмлесини атенъ зандана, орда чюрюсинлеръ, орда юлсунлеръ?"

Тези думи се забиха като стрела в сърцето на стареца и той каза просълзен:

О, Боже! Каква е тази работа? Какво е станало? Къде отидоха?"

И като мина през още една желязна врата[C32] спря до една подземна пещера и като се заслуша, дочу човешки стонове вътре и разбра, че това са братята му българи. Макар че, не му се искаше да влиза в тази

[C32] *Кюпели капъ е южната порта на вътрешната крепост в Диярбекир - бел. съставител*

мрачна пещера, любовта към братята му надделя и щом като влезе през вратата каза:

„Добро утро, братя българи!"

„О, о! Дал ти Бог добро, старче! Къде беше до сега?"

„Изгубен бях, братя, и моля ви не ме разпитвайте, за да си поотдъхна малко, защото съм много уморен".

Седна запъхтян, огледа навсякъде в пещерата и каза:

„Каква мрачна пещера".

Последва тишина. След известно мълчание го попитаха:

„Старче, защо дойде при нас?"

„Не съм дошъл с вас, но дойдох да съм заедно с вас".

„Ха! Ха-а-а! Старче, ти казваш, че си уморен, но взе да се подиграваш с нас".

„Не, братя, не се подигравам, моля ви да не разбирате погрешно думите ми, защото в тази тъмнина не мога да ви видя добре и да разбера всички заедно ли сте тук?"

„Всички сме тук, старче".

„Моля ви, братя, кажете ми имената си, за да се успокоя?"

„Да ви кажем, старче, слушай!

1. дядо Стоян Ивков[60] от село Гръцко, Видинско окръжие.

2. дядо Иван Марков[61] от същото село.

И двамата са от Видинското приключение от 8 Юли 1860 г.

3 и 4 - братя Хаджи поп Теодосий[62] и Хаджи поп Йосиф[63] от Лясковски манастир, Търновско.

5. Дончо Иванов[64] от Търново - заточен за 15 години.

6. Никола Кръстев Бебревалъ[65] от Попски колиби - заточен за 15 години.

Тези са от Търновското приключение от 24 юни 1862 г.

От Софийското приключение от 15 октомври 1872 г.:

7. Марин Николов[66] – сандък емини [касиер] от Орхание – заточен за 10 години.

8. Гавриил Генчев[67] – Брънчев от Орхание – заточен за 10 години.

9. Митю Петков[68], родом от Враца – заточен за 3 години.

10. Стоян Стаменов[69] от Орхание – заточен за 3 години.

11. Христо Цвятков[70], родом от село Койнари – заточен за 3 години.

От с. Ведраре, Орханийско окръжие:

12. поп Георги Даку Тутмаников[71] – заточен за 10 години.

13 и 14 – братя Филю[72] и Йосиф П. Петрови[73] – заточени за по 6 години.

15 и 16 – братя Иван[74] и Вуто Ветеви[75] – първия заточен за 6, втория за 7 години.

17. Вътю Пелов[76] – заточен за 6 години.

От с. Извор:

18. Дико Тодоров[77] – заточен за 4 години.

19. учител Васил Бошерана[78] – заточен за 10 години.

От Тетевен, Орханийско:

20. Хаджи Станю Хаджи Станчев[79]

21. Петко Милев[80]

22. Марко Йончев[81] – заточен за 3 години.

23. дядо Лалю Пейов[82] – заточен за 5 години.

24. дядо Петър Цаков[83] – заточен за 3 години.

25. Дочу Маринов Мръвков[84] – заточен за 8 години.

26. Станю Хаджи Иванов[85] – заточен за 3 години.

27. Иван Петков Храбри[86] – заточен за 3 години.

28. Иван Стоянов Ибришимов[87] – заточен за 8 години.

29. учител Иван Лилов[88], родом от Сопот – заточен за 10 години.

30. учител Илия Костов[89], родом от Сопот, Видрарски учител – заточен за 10 години.

31. Васил Цвятков[90] – заточен за 6 години.

От София:

32. учител Христо Петров Ковачев[91], родом от Сопот – заточен за 5 години.

От село Желява, Софийско окръжие:

33. поп Стоян П. Пенков[92] – заточен за 3 години.

34. Тоню Иван Крайчев[93] – заточен за 3 години.

От Ловеч:

35. Марин П. Луканов

36. Димитър П. Николов[94]

37. Али он-баши Урсуза[95]

От Плевен:

38. Анастас Поп Христов

От село Лопян, Орханийско окръжие:

39. Станчо П. Николов[96] – заточен за 3 години.

40. Недко Даков[97] от село Осиковица, Орханийско окръжие – заточен за 4 години.

41. арабина Хаджи Михаил[98] от Ремя, Йерусалим.

42. Милуш Лекич – Пропагандиста[99] – заточен за 5 години.

От Хасковското приключение за бакалина грък Х.[аджи] С.[таври] от 14 май 1873 г.:

43 и 44 – братя Георги[100] и Миху[101] Хаджи И. Минчеви

45. Костадинчо Тодев[102]

46. Янко Тонев[103]

47. Димитър П. Стефанов[104] – беледие сандък емини [касиер в околийското управление].

48. учител Петър И. Берковски[105], родом от Лом.

49. учител Мирчо Петков[106], родом от Казанлък.
50. учител Киряк В. Сербезов[107], родом от Чирпан.
От Чирпан:
51. Хаджи поп Димитър Иванов[108]
52. учител Янко Т. Кочев – сандък емини [касиер].
53. Георги Данчев Живописеца[109]
От Стара Загора:
54. Стефан Петър И. Сливков[110]
55. Георги Хаджи Дечов[111]
От Старозагорско окръжие:
56. поп Минчо Кънчев
57. поп Еньо поп Димитров[112] от с. Гюлениска махала.
58. Бойчо Русев[113] от с. Гюреджии.
59. Станчо Петров[114] от с. Джамбазито.
60. Дойчо Д. Аладжов[115] от Сеймен.
От Пловдив:
61. Христо Илич[116]
62. Костадин Доганов[117], родом от Копривщица.

Стареца отговори:

„Аз разбрах, че всички сте тук, но защо дойдохте в тази мрачна пещера, която никак не ми харесва?

Да не сте направили някаква беля и сте се скрили тук или сте се напили и сте останали от снощи да преспите?"

Всички мълчаха и никой не отговори.

„Братя! Ако сте се напили, това не е грешно, но слушайте да ви кажа какво ми е разказвал дядо ми за пиенето:

„Пазете се и се страхувайте от виното, защото то развращава човека. То е един вид отрова, която докарва човек до полуда и дори да не го убива го превръща в животно. Хората могат да опазят здравето и силите си и без вино. С него рискуват да съ-

сипят здравето си и да изгубят добрите си нрави. Ракията е източник на най-големите злини сред народите. Тя разваля черния дроб, причинява болести и смущения и най-накрая преждевременна смърт!"

Стареца си помисли, да не би с поучителните си думи да е наскърбил или обидил братята си и за да разбере попита:

„Братя, моля ви, ще ви попитам нещо и който знае отговора да ми каже".

„Попитай, старче, с благодарност те слушаме?"

„Кой е най-щастливия човек на света?"

Един каза едно, друг друго, но никой не отговори правилно на въпроса на стареца.

„Не, братя, не! Слушайте дядо да ви каже.

Най-щастлив от всички е онзи, който е свободен дори и в робство!"

„Да, да, старче! Казваш истината!"

„Да! Че казвам истината това го разбирате, но ви моля, ако обичате, да ми позволите да кажа още нещо".

„Слушаме те, старче!"

„Виждам, че всички тук сте в много тежко положение, но моля ви, не се притеснявайте. Наистина, ние сега сме нещастни, но дали ще останем завинаги такива? Не! Това само Бог знае. Което е в неговите ръце и за нас ще е същото. Ще дойде един радостен ден и той е много близо. Когато вече ще сте в щастливите си дни, т.е. когато се освободите и когато се завърнете в милото си отечество – бъдете трудолюбиви, работете земята, за да имате изобилие от жито, вино, масло и овошки. Ще имате многочислени стада, дълбоките долини ще ехтят от свирките на пастирите ви, които при бистрите извори на реките ще съединят гласовете на своите кавали. Когато белите ви качулати стада овце ще пасат по

моравата между цветята, ще ви хранят с млякото си и ще ви обличат с вълната си. Тогава вие няма да живеете в бедност. Колкото повече деца имате, толкова по-богати ще бъдете, стига да ги изучите и да ги направите трудолюбиви. Защото земята е неизчерпаема и увеличава изобилието си спрямо броя на хората, които имат желание да я обработват. Тя им се отплаща щедро за труда им, а става скъперница и непризнателна към онези, които не я обработват както трябва. Придържайте се най-вече към истинските богатства, удовлетворяващи истинските нужди на човека. Колкото до сребърната вода[?], използвайте я в закупуването на нужните ви стоки, от които можете да спечелите и не купувайте онова, което не ви трябва, за да не продавате после и онова, което ви трябва. Не вземайте решения за нищо пред онези, които не познават доброто. По-малко говорете, по-много слушайте. Онези, които умеят да поучават слушайте с внимание и се съветвайте с тях. Помолете най-способните да ви научат и не се срамувайте да приписвате на съветите им всяка ваша сполука, защото мъдър и верен приятел струва повече от скъпоценен камък, но и по-блажен е онзи, който го има и почита от сърце.

Братя! Хората са различни – едно говорят, а друго мислят. Изучавайте ги и ги изпитвайте, карайте ги да разговарят помежду си, изучавайте ги малко по малко и не се предавайте пред никого. Възползвайте се от опита си, ако се излъжете в съображенията си, защото не е възможно да не се излъжете някога. Лукавите хора са много хитри и мамят добрите с преструвки и по всякакъв начин се подмазват, използвайки най-добрите лукавства на крокодила. Научете се на това да не съдите бързо за някого дали е добър

или лош, защото и едното и другото е опасно. По този начин миналите ви грешки ще ви бъдат за урок. Когато намерите благоразумие и дарба в един човек, възнаградете го с доверието си, защото честните хора искат да се знае, че са прави и предпочитат да са почитани и приемани с доверие от хората, отколкото всичките съкровища на света. И колко ще бъдете вие щастливи и благополучни, ако надвиете своите нещастия и несгоди и ако не ги забравяте никога, ще видите отново вашата чест и слава. Ще станете богати и прочути, достойни търговци. И когато станете господари над по-долните сиромаси, които ще ви бъдат слуги – спомняйте си за вашето жалко състояние в миналото и това ще ви направи състрадателни към по-низшите и бедни сиромаси. Не забравяйте никога, че сте били слаби, бедни, нещастни и най-долни от всички. Имайте честта да утешавате и помагате на такива хора. Обичайте народа си и се трудете за просвещението си!"

„Старче! Останахме много доволни от твоите поучителни съвети и не можем да намерим думи, за да изразим благодарността си! Дано Бог чуе тези твои думи и по-скоро изпрати милостта си, а за да удовлетворим любопитството ти, то слушай да ти кажем защо сме събрани всички тук".

„Кажете ми, братя?"

„Старче! Това място не е пещера, както го нарече одеве, а е подземен затвор за нещастните българи. Я погледни, колко страшно и порутено здание е! Стените му колко са гъбясали и от тях тече вода, която мокри камъните, на които седим".

„Не мога да видя, братя, защото е много тъмно, а очите ми недовиждат".

„Старче! Молим ви, прекъсваме думите ви, прости ни! Снощи от 12 до 3 часа ни прибраха със заптиета всички от града, като донесохме и болните на гръб и ни затвориха в този мрачен затвор. Цяла нощ стояхме гладни, без да ни съжали някой. Вода пием от тази клюнка [тръба], която идва от външния хавуз [водохранилище], в който се мият. Тази сутрин изпратихме съобщение до един хлебар, за да ни донесе хляб да се нахраним, но като дойде хлебаря стражарите го биха и го изпъдиха и заповядаха на външните стражари, които пазеха вратите на втората крепост да не пускат да се внася хляб отвън. Заповядаха ни да си купуваме хляб от таинът [дажбата], който ни продаваха 300 драма, за ока по грош, докато навън се продава по 24 пари оката и е по-чистичък. Но, благодарим на един млад момък сарафин, родом арменец, на име Ованес[118] от Трапезунд, който щом чул, че сме немилостиво хвърлени в затвора и че не се допуска да ни внасят хляб отвън, съжалил ни и подал жалба до Кюрд Исмаил паша[119], за да ни раздава за благодеяния по няколко батмана[А33] хляб и му било разрешено.

Освен това каза, че от сега нататък ще донася на кой каквото има нужда за ядене.

След него дойде Хаджи Димитър[120] - един от православните араби, който ни каза, че православните погърчени араби направили жалба, за да си искат поръчителството и да се молят на валията Исмаил паша да бъдем хвърлени в затвора, като се извиняваше, че той не бил съгласен на това, но заради желанието на сънародниците си сам бил поднесъл жалбата. Каза още, че когато се събрали, за да правят жалбата Хаджи Петър Аблахатов[121] казал:

[А33] *1 батман е 6 оки.*

„Бабаим, язък е за тези сиромаси, какво са ви сторили? Не правете тези жалби, и те са християни, нека им помогнем и ги избавим от този тъмен и мрачен затвор, в който са ги несправедливо хвърлили. Това не е правилно, бабам, което правите".

Гърка Андонияди[122], телеграф мюдюрис [телеграфист] казал на Хаджи Петър:

„Аз ще пиша на Великия Патриарх в Цариград и ще те изпратя в заточение! Ти не знаеш ли, че те са българи и са наши противници? Те са анатемосани от Великия Патриарх и са обявени за схизматици. На църква да не ги пускате да идват и влизат, а ако дойдат на гръцки да четат, а не по български. Те ви бяха превзели и побългарили църквата".

Когато Хаджи Димитър ни разказваше тази нова вест, с която побързал да ни успокои, стражарите му казаха вече да си върви, защото повече не е разрешено. Ние имаме да благодарим на тези православни за тази им добрина и ще молим Бог той да им заплати за това човеколюбиво дело.

След него дойде кехаята [помощника] на градския владика Яковос[123], който ни каза, че ако приемем и признаем писмено гръцкия Патриарх в Цариград ще ни извади от затвора и ще се стараят да ни освободят от заточението ни".

Стареца стреснат извика:

„Гръцкия Владика ли да призная? И писмено да се подпиша?"

„Молим те, старче, имай търпение, за да ти разкажем цялата история".

„Кажете, братя?"

„Старче! Ние не сме пияни, нито пък сме направили някоя беля, за да дойдем и да се крием тук и да живеем всички заедно, както ти спомена.

Я, виж де! В този мрачен затвор може ли да се живее, като е подгизнал и няма дори къде да поседнем, а не да полегнем?"

„Ами от какво, братя, кажете ми?"

„Старче! Ние тук страдаме от двама изроди, от две проклети и долни черни души, които избягаха и станаха причина да ни заловят и безмилостно хвърлят в този подземен и мрачен затвор, който с влагата си изсмуква костите ни като гладни и ненаситни пиявици".

Стареца сърдит скочи:

„Кои са тези двама изроди? Кои са тези две проклети черни души?"

„Стоян Петров Заимов от село Трюкмешлий, Чирпанско окръжие и Таньо Стоянов Уйгунсуза от Сливен".

Е, братя, този ли беше онзи изнемощял старец, който стоеше на крака с чепатата си тояга и на когото долната дебела устна трепереше като знаме от силен вятър. Този ли беше уморения сутринта старец, който в този миг удари рунтавата си шапка в земята, а бялата му коса настръхна като четина. Сърцето му биеше силно, кръвта му пламна, пребледнялото му лице си сменяше цветовете и ставаше ту жълто, ту синьо. Голямото му чело се навъси и стана като скала. Дебелите му бръчки изглеждаха като стъпала на висока могила, пламналите му очи почервеняха и сякаш искри изскачаха от тях. Гъстите му дълги мустаци бяха като рунтавите му вежди. Вида му стана толкова страшен, че никой не смееше да го погледне, нито да му продума. След известно мълчание стареца[A34] сърдито удари тоягата си в земята и ядосан каза:

[A34] *Този старец, който желае да научи от къде е и как му е името, нека няма тази чест да се запознае с него и да го види [в този момент - бел. съставител].*

1[„Заради двама изроди ли страдате тук, братя? Заради две проклети и долни черни души ли стенете в този мрачен затвор? Заради Стоян Заимов и Таньо Уйгунсуза ли пъшкате в този влажен затвор, който яде и изсмуква телата ви като гладни пиявици?

Но, моля ви, братя, не се страхувайте!

Търпете геройски, отблъсквайте всички страдания! Бог е добър и любезния наш Цар Султан А. Азис[124] е милостив. Те, които са потъпкали и изложили на опасност толкова невинни души, за да избавят себе си, тяхната постъпка е по-голяма от Каиновата.

Каин[125] уби брат си Авел[126], но уби един и Бог го прокле, а съвестта му го караше да се скита и да няма никъде убежище.

Но, Те! Те?!... Не един, а 63-ма братя. Каин разплака двама, но те колко?!...Те, където и да отидат Бог ще ги преследва. Техните лица ще бъдат винаги бледи, грозни и уплашени. Съвестта им ще ги гризе като живеница [рана, която не заздравява] и ще се страхуват. Няма да могат да се отърват от постъпката си и няма да имат нужда от друго наказание за порока си. Постъпката им непрекъснато ще се изпречва пред тях и ще им се явява като страшно видение. Ще се мъчат да се избавят от нея и ще търсят смъртта за избавление. Те ще са винаги отчаяни и ще викат на помощ смъртта, която да угаси в тях всяко чувство и съзнание. Ще се молят на бездните да ги погълнат, за да се скрият от отмъщението на истината, която ще ги преследва, но тяхното отмъщение ще се прецежда върху им капка по капка и никога няма да има край. Истината, която те чуват отдалеч, как вие страдате в този мрачен затвор, прави тяхната мъка. Те я виждат и нямат очи за друго, освен да видят как се надига срещу тях, поглежда

ги, пронизва ги, разкъсва ги, задушава ги. Тя е като мълния – без да унищожава нещо отвън прониква до дъното на утробата. Тя е като метал в гореща пещ. Душата им ще бъде стопена от тази им човекоубийствена постъпка. Тя не оставя нищо недовършено. Тя не иска нищо, но разлага дори и първите начала на живота без да донесе смърт.

Те не са на себе си и не могат да намерят никаква подкрепа, никакво спокойствие дори за минута. Те не ще живеят вече, освен чрез омразата, която всички изпитват към тях и чрез изгубването на всяка надежда, което ще ги накара да се побъркат. Честитя им [пожелавам им] – където и да идете да ядете като бясно куче сопи!"

Всички злощастници се засмяха. Един тънък слънчев лъч, промъкнал се през една малка дупчица осветли мрачния затвор и всички затворени му благодариха и песен му запяха:

„Що л' трептиш ти, о лъчице,
що л' трептиш в тоз зандан?
Що л' блестиш със сребро лице,
в сатанов тук земен стан?
Дал' ти знаеш тежки мъки,
злощастник тука в този ад,
ил' си чуло плач на майки,
чеда им като мрат от глад?
Та от милост се остави,
да грейнеш днес в таз страна,
и да стоплиш наш'те стави,
изстинали кат стена.
Твойта светлост скръб разтуша,
разнася тя навред живот,
в нас са скърби ал' под душа,
а радост ни при нам роди.

Ах, на пусто тук ти идеш,
в омразната таз страна,
плод ти няма тук да видиш,
от другата светлина.
Блясък твой заслепя очи,
обръгли на чер тук мрак,
влага топлина ти смуче,
на жизненни сили враг.
Веч недей, недей дохожда,
недей, ти за тук не си!
Спомен твой в нас скръб разяжда,
черен свод над нас виси!
Где се майка горко мъчи,
иди там, живот и дай!
Там, где дете гладно плаче,
ти сила му дай да трай!
Стига, стига тук дохожда,
огрей ти в ливади клас,
що за храна зрънце ражда,
без плод всеки е тук от нас!
Иди в поля там прекрасни,
где весел свят там живей,
в лес при славей сладкогласни,
той благостта да възпей!
Нек' изгнием ние тука,
с душа, тяло без храна,
нек' днес чезнем в черна мъка,
пак правда ще се узна!"]1[A35]

[C35] *Частта от ръкописа, поставена в 1[...]1 скоби е публикувана във „Видрица I" (с. 564 – 566), но със съществени разлики и друг прочит, а под текста поп Минчо е написал: „В Диярбекирската тъмница, 28 април 1875 год." – 5 дни след като е започнал да пише „Изгубений старец...". В публикуваната във „Видрица" част името на беглеца Стоян Заимов липсва, споменат е само Таньо Уйгунсуза. Вероятно след освобождението Стоян Заимов е отправил преду-*

Край {поп Марин Кънчев}[C36]
Поп М. Кънчев

2[За да прекараме денонощието си по-леко в прочутата Диярбекирска мрачна тъмница, занимаваме се да описваме историята на такива забравени и изгубени Старци. А понеже виждаме, че не сме толкова добри в описанието си, то ви молим колкото грешки намерите да ги поправите.

Убедени от състрадалеца ни г-н Анастас Х. Попов да ви я изпратим до вашата печатница, за да я напечатате. И тъй, ние, като видяхме, че е добре, предадохме я на г-н Ан. Хр. Попов да я изпрати на брат си Данаил Хр. Попов в Турну Мъгурели.

Имаме описание за града Диярбекир и обичаите, но още не е завършено, защото [за]едно се разболяхме и друго сме изпаднали в сиромашия.

Оставам с приличните си слаби поздравления
вам непознатий същи]2[C37]
Диярбекир
10 януари 1876 г.
Прието тук в Турну Мъгурели на 1 февруари 1876 г.
Д.[анаил] Хр.[истов] Попов".

преждение към поп Минчо да премахне името му от ръкописа си. Ако Таньо войвода не беше убит през 1876 г. може би един ден и неговото име щеше да изчезне от ръкописа - бел. съставител

[C36] *Тук с друго мастило някой, който не познава автора поп Минчо Кънчев е написал „Поп Марин Кънчев" - бел. съставител*

[C37] *Последните десетина реда от ръкописа, поставени в 2[...]2 скоби са публикувани през 1976 г. в статията на Кирила Възвъзова-Каратеодорова – „Към историята на българската възрожденска книжнина" Неосъществен редакторски замисъл на Христо Ботев: „Изгубений старец..." от поп Минчо Кънчев, Диярбекирски заточеник", стр. 273. Известия на НБКМ Т. XIV (XX) - бел. съставител*

Кратки обяснителни бележки

[1] **Стефан Савов Бобчев** [2 февруари 1853 – 8 септември 1940] от Елена е бил редактор на вестник „Стара планина", издаван два пъти седмично в Букурещ [19 август 1876 – 2 август 1877]. Пише под псевдонима С. Бежан. Бил е също военен кореспондент, чиновник в администрацията по време на временното руско управление, съдия в Пловдив, председател на Върховния административен съд на Източна Румелия, депутат в I, III, VIII, IX, XI, XII, XIII, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX ОНС и в V ВНС, министър на народното просвещение и публицист. Запазил в архива си ръкописа на поп Минчо Кънчев „Изгубений старец...".

[2] **Кирила Възвъзова-Каратеодорова** [1917 – 2005] е български библиограф, заместник-ръководител на Български исторически архив [БИА] при Национална библиотека „Св.св. Кирил и Методий" [НБКМ] 1948 – 1954 г., научен сътрудник в БИА 1954 – 1962 г., старши научен сътрудник 1962 – 1982 г., ръководител на БИА 1962 – 1964 г., заместник-директор на Народната библиотека 1964 – 1973 г. Работи там до пенсионирането си, а след това е извънщатен сътрудник. Тя открива тефтерчето на Васил Левски и го разчита, работи по ръкописа на поп Минчо Кънчев „Видрица", участвала е в съставителството на десетки документални сборници и библиографски издания.

[3] **Поп Минчо Кънчев Стоянов** [6 август 1836 - 21 октомври 1904] от с. Арабаджиево [Коларово, Старозагорско] е заловен на 18 юни 1873 г. и заточен доживот в Диярбекир след опита за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. На 28 декември 1873 г. заточените тръгват за Цариград, а оттам на 2 януари 1874 г. за Диярбекир по море и суша, където

пристигат на 4 февруари. Поп Минчо е освободен на 31 март 1878 г. и се завръща в селото си на 18 май 1878 г. Автор на „Видрица" и „Изгубений старец...".

[4] **Христо Ботьов Петков** [6 януари 1848 – 1 юни 1876] от Калофер е революционер, поет и публицист, национален герой и един от най-видните българи от Възрожденския период. Убит след сериозни разногласия от собствените си четници с един изстрел в сърцето. Всички останали версии за смъртта му са измислици.

[5] **Иван Тодоров Драсов** [Ваньо Терзията, Афъз ефенди, Афъз ага] [19 март 1848 - 27 септември 1901] от Ловеч сътрудничи и редактира вестник „Възраждане". Националреволюционер, общественик, държавник, народен представител в I велико народно събрание [1879] и кмет на Ловеч [1877 – 1878].

[6] **Любен Стойчев Каравелов** [7 ноември 1834 – 21 януари 1879] от Копривщица е поет, писател, енциклопедист, журналист, етнограф, издател, национален герой и борец за освобождението на България от османска власт.

[7] **Данаил Христов Попов** [1 януари 1840 – 12 април 1909] от Плевен е брат на заточения в Диярбекир Анастас Христов Попов [Попхинов]. Рода им е от Червен бряг. Умира в Турну Мъгуреле, Румъния на 12 април 1909 г.

[8] **Анастас Христов Попов** [Попхинов, Плевнелията] [16 януари 1826 – 1898] от Плевен е брат на Данаил Попов и е заточен доживот в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Първата група заточеници тръгва от София към Диярбекир на 15 март 1873 г., а втората на 20 април 1873 г. В Диярбекирския затвор Анастас оцелял след ухапване от скорпион. Освободен е на 31 март 1878 г.

[9] **Стоян Петров Заимов** [12 август 1853 – 1932] [Диярбекирски, Сен Жан д' Акърски, Михаил Мишината, Пътник] е родом от с. Тюркмешлии [Рупките, Чирпанско]. Баща му е Петър Нончев Заимов, а майка му е хаджийката Кера Петрова Заимова [Балева]. Заловен е на 5 май 1873 г. и заточен доживот в Диярбе - кир след опита за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. Избягал оттам в събота вечерта на 13 декември 1874 г. Пред съда в гр. Русе на 11 август 1876 г. Заимов казва, че е избягал на 9 декември 1874 г. през портата Даг капъ [Планинската порта, Харпут капъ] и на 19 февруари 1875 г. пристигнал в Букурещ. Заради бягството му на 15 декември 1874 г. 62-ма от 65 заточени българи са затворени отново в затвора на строг режим за 11 месеца и половина. Това събитие е наречено „Страшната неделя". На 16 декември на свободен режим са пуснати само заточените доживот. На 20 декември с поръчителство са пуснати и други българи. На 14 януари 1875 г. българите научават, че е избягал и Таньо Стоянов Куртев - Уйгунсуза и на 17 януари отново са затворени всички. На 4 февруари ги местят в друг затвор, а на 21-ви в трети. Заимов се установява в Букурещ, сближава се с Христо Ботев, с чиято помощ в печатницата на Д. Паничков издава сатиричния вестник „Михал" [Браила 1875]. Стоян Заимов е заловен повторно [според записките му] от 7 души черкези на 25 май 1876 г. между с. Баница и с. Борован, Врачанско облечен в шопски дрехи и с мотика на рамо. Според турските документи е заловен в лозята на с. Веслец, Врачанско. Осъден е на смърт, заменена по-късно с доживотно заточение. От 1876 до 22 Юни 1877 г. излежава присъдата си в Цариград, а след 2 Юли 1877 г. в крепостта Сен Жан д' Акр [Акия, Акра, Северен Израел]. Освободен е на 21 март 1878 г., но си тръг-

ва оттам на 14 април 1878 г. Как успява да избяга от Диярбекир Стоян Заимов? Името Георги Бенковски принадлежи на един полски патриот, заточен от руското правителство на о. Сахалин, който успял да избяга оттам в Япония. Френския посланик в гр. Едо [Токио] го взел под своя опека и му издал френски емигрантски паспорт с името Антон Бенковски, за да се върне с него в Европа. Антон Бенковски тръгнал към Цариград, но когато бил в Диярбекир се срещнал случайно със заточения Стоян Заимов, който вече обмислял бягството си. Заимов разказал положението си на поляка Бенковски и му предложил да купи от него френския му паспорт и да си извади турско тескере. Бенковски склонил и продал паспорта си на Заимов за 5 лири. С този паспорт Заимов успял да избяга от Диярбекир в Румъния през 1874 година. Когато българина Гаврил Хлътев – „Чинче парале" тръгнал да пали Цариград през 1875 година, Стоян Заимов му дал паспорта на Антон Бенковски. Днес всички почитат името на поляка Георги Бенковски, а не името на българина Гаврил Хлътев, чиято отрязана от турците глава бе положена в гроба на Васил Левски.

10 **Атанас [Таньо] Стоянов Куртев - Уйгунсуза** [Таньо войвода, Домусчиев, Диярбекирски] [5 април 1846 – 17 май 1876] от Сливен е заловен на 15 октомври или 17 септември 1872 г. и е заточен в Диярбекир през същата година [или 2 април 1874]. Избягал отам на 13 януари 1875 г. Преминал с малка чета р. Дунав [съгласувано с Христо Ботев] през нощта на 17 май 1876 г. и убит в сражение с турците до с. Априлово, Търговищко. Разнасяли главата му набучена на кол по всички населени места, а обезглавеното му тяло стояло 3 дни изложено на слънцето, след което било дори изкормено, по искане на съдиите, разпитващи заловените му четници. На 17 януари 1875 г.

65 български заточеници на свободен режим са хвърлени в затвора в Диярбекир заради бягството му. Според поп Минчо Кънчев, Таньо бил докаран сам в Диярбекир, а в наказанието му пишело „уйгунсуз ма - кулесенден" [за неприлични неща] и затова го нарекли Уйгунсуза. „Уйгунсуз", всъщност, означава „неудобен човек". На 14 март 1875 г. отново затворили всички български, а на 23 април 1875 г. поп Минчо Кънчев за ̄почва да пише „Изгубений старец...".

[11] **Драган Василев Манчов** [1834 – 19 май 1908] от Батак бил учител. Заедно с Христо Г. Данов [27 август 1828 – 11 декември 1911] Манчов е най-големият български книгоиздател и книгоразпространител през Възраждането, редактор на в-к „Стара планина". Участва в Старозагорското въстание през 1875 г., за което е арестуван и прекарва известно време в затвора в Одрин. След като е освободен, емигрира в Румъния и там наследява печатницата на Христо Ботев, като започва издаването на първия български всекидневник „Секидневний новинар". След Руско-турска война от 1877 - 1878 г. със съдействието на руските власти Манчов получава една употребявана скоропечатна машина и през май 1879 г. открива собствена печатница в Пловдив. От отварянето на печатницата до края на века в нея излизат 448 книги. През 50-годишната си дейност Манчов издава 547 книги, голяма част от които са написани от неговото перо.

[12] **Панайот Иванов Хитов** [11 ноември 1830 – 22 февруари 1918] от Сливен бил хайдутин, национален революционер, войвода, депутат в VI ОНС и др.

[13] **Иван Попалексов Адженов**[P38] [о. 1834 - 1903] от Казанлък е революционер и журналист. Заедно с Павел Бобеков и Михаил Тенев са редактори на първия български всекидневник „Секидневний новинар" [6 април - 5 юни 1877] издаван в Букурещ.

[14] **Павел Станьов Бобеков** [26 октомври 1852 - 29 октомври 1877] от Панагюрище е революционер и учител. Заедно с Иван Адженов и Михаил Тенев са редактори на първия български всекидневник „Секидневний новинар" [6 април - 5 юни 1877] издаван в Букурещ. Бобеков е негов първи редактор.

[15] **Михаил Тенев Хаджиколев** [15 януари 1856 - 6 октомври 1943] от Казанлък е бил управител на БНБ, министър на финансите. Заедно с Иван Адженов и Павел Бобеков са редактори на първия български всекидневник „Секидневний новинар" [6 април - 5 юни 1877] издаван в Букурещ.

[16] **Георги Кънчев Стоянов** от с. Арабаджиево [Коларово, Старозагорско] е брат на поп Минчо Кънчев.

[17] **Янко Тенев Кочев** [1839 - 3 април 1913] от Чирпан е учител, заточен доживот в Диярбекир след опита за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. Освободен през 1878 г.

[18] **Марин Поплуканов Лилов** [Кафеджията, Ханджията, Грую] [1845 - 1913] от Ловеч е заточен доживот в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Избягал оттам на 6 юли 1876 г. заедно с Георги Хаджииванов Минчев. Минали през Искендерун, Александрия в Египет, оттам в Триест, Италия, където им помогнал италианския търговец Филипо Паруца. После се прехвърлят във Виена, а след време Георги се установил в Браила, където отива и брат му Михаил по-късно.

[P38] *Във възрожденска България имената с представки Поп- и Хаджи- са се изговаряли, а навярно и изписвали, поотделно, а не слято, както е в новобългарската именна традиция - бел. редактор*

[19] **Марко Динчов Балабанов** [1837 – 1921] от Клисура е редактор на вестник „Век", издаван в Цариград от 1874 до 1876 г. и изпращан безплатно на заточените българи в Диярбекир.
[20] **Христо Тодоринов Стоянов** [1845 – 1895] от София е редактор на вестник „Век", издаван в Цариград от от 1874 до 1876 г. и изпращан безплатно на заточените българи в Диярбекир.
[21] **Димитър Иванов Горов** [28 юни 1840 – 7 декември 1881] от Пещера е революционер и търговец.
[22] **Захарий Стоянов** [Джендо Стоянов Джедев] [1850 – 2 септември 1889] от Медвен е революционер, журналист, писател, депутат, председател на НС и др. Псевдоними: Аз, Барон Лулчо, Барон фон Тиквеш, Барон фон Цървуланко, Стар комита, Стоян Овчарят.
[23] **Иван Николов [Найденов?] – Панталонджията** [? – 1866] от Троян е заточен в Диярбекир след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г. Умира в Диярбекир.
[24] **Тодор** от с. Белица, Разложко, е заточен в Диярбекир след Видинското въстание от 1850 г. или след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г. Умира в Диярбекир.
[25] **Стефан Бошнака** от Сараево е заточен в Диярбекир, където умира. Христо Ботев го споменава като Стефан от Босна сарай.
[26] **Ралчо [Ральо] Бошнака** от Сараево е заточен в Диярбекир, където умира. Христо Ботев го споменава като Рашо от Босна сарай.
[27] **Георги Манастирлията** [? - 1862] от Битоля [Манастир, Северна Македония] от хората на Ильо войвода [Илия Марков Попгеоргиев – Малешевски 28 май 1805 – 17 април 1898], е заточен в Диярбекир където умира. През август 1876 г. в Русе, освен Стоян

Заимов, е осъден на 5 г. в окови и слугата му Георги Манастирлията от Битоля.

[28] **Христо [Вълков, Аршинков?] Тулчалията** от Жеравна е заточен в Диярбекир, вероятно, след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г. Умира в Диярбекир.

[29] **Паша Петко Маринов** [? – 1875] от с. Грамада, Видинско, бил 3 години старейшина-кмет на 24 села от Кулската [Адлийска] нахия в Белоградчишко. Заточен в Диярбекир, където умира в манастира „Свети безсребреници Козма и Дамян". Манастира е наричан накратко „Мар Козма" [да не се бърка с едноименната църква, която се е намирала някога вътре в Диярбекир!]. След смъртта му зангош [клисар] Джурджус [Георги] му откраднал 30 000 гроша, които Петко донесъл от България.

[30] **Нено Петров Найденов** от с. Бранковица [Бранковци, Видинско] е заточен в Диярбекир след Видинското въстание от 1850 г., където умира.

[31] **Иван Лаотара** от с. Гръцко [Урумлар, Гърци, Градец, Видинско] е заточен в Диярбекир след Видинското въстание от 29 май 1850 г. Умира в Диярбекир.

[32] **Петър Павлов** [? - 30 април 1869] от Ловеч, но родом от с. Белово, Пловдивско, е заточен в Диярбекир, вероятно, след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г.

[33] **Иван Рачев** [? – 1865] от Габрово е заточен за 15 години в Диярбекир след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г. Умира в Диярбекир.

[34] **Иваникия Величков** [? – 1865] от София, но живущ в Търново, е заточен в Диярбекир след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г. Умира в Диярбекир.

[35] **Сава Бошнака** от Баня Лука е заточен в Диярбекир, където умира.

[36] **Димитър [Митьо] Йонков – Йонката** [? – 21 декември 1869] от Свищов е заточен в Диярбекир след Свищовското въстание от 25 май 1867 г. Умира от тиф в Диярбекир на 21 декември 1869 г.
[37] **Никола Тодоров Врачанов** [Врачански, Ивраджалиев, Шопа] [? – 16 януари 1869] е заточен в Диярбекир след Свищовското въстание от 25 май 1867 г., където умира.
[38] **Никола Илиев Копоев – Копойчето** [? – 26 март 1868] е заточен в Диярбекир след Свищовското въстание от 25 май 1867 г. Умира от тиф в Диярбекир на 26 март 1868 г.
[39] **Кара Иван – Касапина** е заточен в Диярбекир след Свищовското въстание от 25 май 1867 г.Умира в Диярбекир.
[40] **Божидар Петков – Даскал Тодоран** [? – 10 януари 1868] бил учител, заточен в Диярбекир след Свищовското въстание от 25 май 1867 г., но умира преди да стигне до там в затвора в Мезре [близо до Харпут, Елязъг, Източна Турция] на 10 януари 1868 г.
[41] **Симеон [Нецу, Нецов] Лицов – Влаха** [? – 3 януари 1868] е заточен в Диярбекир след Свищовското въстание от 25 май 1867 г., но умира в затвора в Мезре [близо до Харпут, Елязъг, Източна Турция] преди да стигне до Диярбекир.
[42] **Андрей Петров Златарски** [? – 17 януари 1868] е заточен в Диярбекир след Свищовското въстание от 25 май 1867 г. Умира завързан върху катър от болест и студ преди заточените да стигнат в Аргана [Ергани, Югоизточна Турция] на 17 януари 1868 г.
[43] **Стоян Младенов – Мечката** [1813 – 26 октомври 1873] от с. Желява, Софийско, е заточен за 3 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г.

[44] **Васил Петров Цаков – Бояджията** [Тетевенчето] [1840 - 5 септември 1873] от Ботевград, но родом от Тетевен, е син на Петър Цаков Саулски от Ботевград, който бил заточен за 3 години в Диярбекир. Васил е заточен доживот в Диярбекир след Араба - конашкия обир от 22 септември 1872 г. Умира от туберкулоза там на 5 септември 1873 г.
[45] **Дидьо Пейов Галевски – Пощата** [1844 – 26 октомври 1874] от с. Голям извор, Ботевградско е заловен на 23 ноември 1872 г. и заточен за 4 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Умира в Диярбекир на 26 октомври 1874 г. Според Стоян Заимов е умрял през 1875 г.
[46] **Дико Беров Пашов** [1845 – 16 март 1875] от с. Голям извор, Ботевградско, е заточен за 4 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септем - ври 1872 г. Умира в Диярбекир на 5 март 1875 г.
[47] **Станчо Хаджииванов** [1847 - о. 10 март 1875] от Тетевен е арестуван на 30 октомври 1872 г. и е заточен за 3 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Брат е на заточения Станьо Хаджииванов. Станчо умира в Диярбекир. Според публикувана от Христо Ботев през 1875 г. дописка на поляк, Станчо умира на 11 април, разпети петък, 1875 г. на 28 години.
[48] **Теодор Тодоров Хрулев** [1821 – 30 януари 1865] бил учител от Свищов, но родом от Лясковец. От 1862 до 1864 г. лежи в затвора в Русе. През 1864 г. е заточен в Диярбекир, където умира. Върху надгробната му плоча прекарва нощта, извън Диярбекир, автора на този ръкопис поп Минчо Кънчев.
[49] **Поп Димитър – Живодереца** от Габрово е свещеник в с. Нова махала, Габровско, заточен след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г. Отровен

в Цариградския затвор от доктор грък, по нареждане на роднината му Търновския митрополит грък Григорий Катрис.

[50] **Григорий Катрис [Камбурис]** [1801 – 9 януари 1882] от Митилини, о. Лесбос, е гръцки духовник и митрополит на Вселенската патриаршия. Търновски митрополит от 26 януари 1858 до 14 март 1867 г. Той е причината много българи да бъдат избити или заточени по всички краища на империята.

[51] **Гичо Казанджийчето [Бакърджията]** от Стара Загора е заточен в Диярбекир след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г. Умира в Цариград. Христо Ботев го споменава като Гачо Бакърджията, а други като Тачо и Точо Бакърджията.

[52] **Пенчо Панталонджийчето** е заточен в Диярбекир след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г. Умира в Цариград.

[53] **Панайот Николов Балъков - Балъковчето** [1843 - ?] от с. Арбанаси е заточен доживот в Диярбекир след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г. Умира в Диярбекир.

[54] **Хаджи Петър Атанасов Мутkуров - Мутkурчето** [1839 - 1867] от Търново е заточен за 15 години в Диярбекир след въстанието на Хаджи Ставри Кой - нов от 1862 г. Умира в Цариград.

[55] **Иларион Хаджипетров Хайверков [Хайверкоолу]** [1841 – 1868] от Търново е заточен в Диярбекир след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г. Умира в Цариград.

[56] **Симеон** от Габрово е заточен за 15 години в Диярбекир след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г. Умира в Цариград или Кютахия.

[57] **Вълко Цолов Топалски** [о. 1850 – 1874] е родом от с. Правец, Ботевградско, но живеел в Етрополски-

те колиби. Заточен в Аргана Мадени [Югоизточна Турция] след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г., където умира. В брой 2 на в-к „Знаме" от 15 декември 1874 г. Христо Ботев го споменава като Васил Цолов.

[58] **Цвятко Вълков Пенкин** [о. 1832 – 1874] от с. Правец, Ботевградско, е заточен в Аргана Мадени след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. и умира там.

[59] **Стоян** – привидението, с което разговаря поп Минчо Кънчев в този ръкопис. Авторът уточнява, че според съня си е убеден, че името на привидението [погребания] е Стоян. В историята, която разказва мъртвия заточеник Стоян сякаш са преплетени съдбите на двама души – на Теодор Хрулев от Свищов, върху чиято надгробна плоча сънува всичко това поп Минчо и единствения известен ми заточеник с това име, който умира в Диярбекир преди 1875 г. - Стоян Радев от Свищов.

[60] **Стоян Ивков** [о. 1798 – 25 февруари 1878] от с. Гръцко [Урумлар, Гърци, Градец, Видинско] е заточен доживот в Диярбекир след Видинското въстание от 8 юни 1850 г. Умира в Диярбекир.

[61] **Иван Марков [Радулов?]** [? – 1875] от с. Гръцко [Урумлар, Гърци, Градец, Видинско] е заточен доживот в Диярбекир след Видинското въстание от 8 юни 1850 г. Христо Ботев пише през 1875 г., че в Диярбекир умира заточеник с името Иван Радулов от с. Гръцко.

[62] **Поп Хаджи Теодосий Иваникиев** [? – 1866[?]] от с. Арбанаси е монах от Лясковски манастир и брат на игумена на манастира поп Хаджи Йосиф Иваникиев. Заточен е в Диярбекир след въстанието на Хаджи

Ставри Койнов от 24 юни 1862 г. Умира в Преображенския манастир до Търново през 1866[?] г.
63 **Поп Хаджи Йосиф Иваникиев** [? - 20 януари 1878] от с. Арбанаси бил игумен на Лясковския манастир, заточен доживот в Диярбекир след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 24 юни 1862 г. Брат е на заточения поп Хаджи Теодосий Иваникиев. Йосиф умира в Диярбекир и е опят и погребан от поп Минчо Кънчев.
64 **Дончо Иванов – Кафеджията** [1839 - ?] от Търново е заточен за 15 години в Диярбекир след въстанието на Хаджи Ставри Койнов през 1862 г. Може да е Донко Тодоров, родом от с. Нова махала, Габровско.
65 **Никола Кръстев Киселов - Бебревалъ** от с. Попски колиби или от с. Беброво, но живущ в Габрово, е заточен за 15 години в Диярбекир след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г.
66 **Марин Николов** [1844 – 1873] от Ботевград е заточен за 10 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Умира в Диярбекир. Но, според Стоян Заимов, е бил преместен от Диярбекир в Аргана Мадени.
67 **Гавриил Генчов Брънчов [Брънбаров]** [1849 – 1930] от Ботевград, но родом от Тетевен, е заточен доживот в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Избягал оттам на 25 юни 1876 г. Според Стоян Заимов е бил преместен от Диярбекир в Аргана Мадени.
68 **Димитър [Митьо] Петков – Бояджията** от Ботевград, но родом от Враца, е заточен за 3 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен на 3 ноември 1875 г. с още 9 души.
69 **Стоян Стаменов Цагарски** [1847 – 1929] от Ботевград е заточен за 3 години в Диярбекир след Ара-

баконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен на 3 ноември 1875 г. с още 9 души.

[70] **Христо Цветков Гашевски** [1847 – 1942] от с. Койнаре, но живущ в Ботевград, е заточен за 3 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен на 3 ноември 1875 г. с още 9 души, но остава да живее в Диярбекир. След Освобождението се завръща в Ботевград, а после се мести в София.

[71] **Поп Георги Диков Тутмаников** [1844 – 27 юни 1881] от с. Видраре, Ботевградско. Прозвища: Черкезина, Шолето, поп Шоло. Псевдоними: Илирическия поп. Родом от махала Тутманица, днес към с. Джурово, Етрополско. Заточен за 10 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Заедно с Иван Фурнаджиев и Станчо Петров опитват да избягат, но са заловени. Освободен през 1878 г. Умира от туберкулоза в с. Видраре.

[72] **Филип Поппетров Пелович** [1828 – 1892] от с. Видраре, Ботевградско, е брат на заточения с него Йосиф Поппетров. Филип е заточен за 6 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. и е освободен през 1878 г.

[73] **Йосиф Поппетров Пелович** [1835 – 1907] от с. Видраре, Ботевградско, е заточен за 6 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен през 1878 г.

[74] **Иван Ветов** от с. Видраре, Ботевградско, е брат на Вуто Ветов и е заточен за 6 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен през 1878 г.

[75] **Вутьо Ветов** [о. 1827 – 1892] от с. Видраре, Ботевградско, е заточен за 7 години в Диярбекир след

Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен през 1878 г.

[76] **Вутьо Пелов** от с. Видраре, Ботевградско, е заточен за 6 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен през 1878 г.

[77] **Дико Тодоров Диков** [? - 19 декември 1877] от с. Голям извор, Ботевградско, е заловен на 2 ноември 1872 г. и заточен за 4 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Според Стоян Заимов умира в Диярбекир на 14 октомври 1874.

[78] **Васил Братанов Бушеров** [Бошаранов, Бушаранов, Изворчанина] [1849 - 1900] е учител от с. Голям извор, Тетевенско, заточен за 10 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен през 1878 г.

[79] **Хаджи Станьо Хаджистанчев Врабевски** [1817 - 1879] от Тетевен е заточен доживот в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. След 3 години избягал оттам заедно с Петко Милев - Страшника, Константин Доганов и Бойчо Русев на 25 Юни / 4 Юли 1876 г. през Искендерун и Измир. Умира от инфаркт по време на сватбата на сина си Станчо [1879], който се жени за Тома, дъщерята на избягалия с него от Диярбекир Петко Милев - Страшника.

[80] **Петко Милев - Страшника** [1819 - 1889] от Тетевен е заточен доживот в Диярбекир след Араба - конашкия обир от 22 септември 1872 г. Избягал оттам на 25 Юни / 4 Юли 1876 през Искендерун и Измир в Румъния с Константин Тодоров Доганов, Хаджи Станьо Врабевски и Бойчо Русев. Завърнал се в отечеството си след 1878 г.

[81] **Марко Йончев** от Тетевен е заточен за 3 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен на 3 ноември 1875 г. с още 9 души.

[82] **Лальо Пейов** [о. 1816 – 13 януари 1876] от Тетевен е заточен за 5 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Според някои умира в Диярбекир на 13 януари 1876 г., но поп Минчо Кънчев в свое писмо от 20 март 1877 г. пише, че дядо Лальо Пейов умрял и го погребали без да го опеят, защото и поп Минчо, и поп Еньо Попдимитров били в отдавнашна вражда с него, дори веднъж се били. Вероятно, умира на 13 януари, но 1877 г.
[83] **Петър Цаков Саулски** [о. 1818 - ?] от Тетевен, но живущ в Ботевград, е баща на Васил Петров - Бояджията от Тетевен. Заточен за 3 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен на 3 ноември 1875 г. с още 9 души.
[84] **Дочо Маринов Мръвков** [1834 – 1913] от Тетевен е заточен за 8 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен през 1878 г.
[85] **Станьо Хаджииванов** [о. 1848/50 – 1904] от Тетевен е брат на Станчо Хаджииванов, който умира в Диярбекир. Заточен за 3 години в същата крепост след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен на 3 ноември 1875 г. с още 9 души.
[86] **Иван Петков - Храбри** от Тетевен е заточен за 3 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен на 3 ноември 1875 г. с още 9 души.
[87] **Иван Стоянов Ибришимов** [Хекимина, Ибришима] [о. 1828 – 1904] е заточен за 8 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен през 1878 г.
[88] **Иван Лилов Фурнаджиев – даскал Ибо, Топала** [о. 1842 – преди 1878] от Тетевен, но родом от Сопот, е заточен за 10 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Умира в Диярбекир според едни, а според други е освободен през 1878 г.

[89] **Илия Костов Гюндюзов** [о. 1844 – 27 януари 1922] от Сопот, бил учител в с. Видраре и с. Голям извор, Ботевградско, заточен за 10 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г.
[90] **Васил Цвятков Пупешков** [1837/38 – 1887] е заточен за 6 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен през 1878 г. Убит от разбойници през 1887 г. в родния си град.
[91] **Христо Петров Ковачев** [1845 – 1911] от Сопот е учител, заточен за 5 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. След изтичане срока на заточението му, става учител по френски на децата на новия валия на Диярбекир - Абдул Рахман паша, който му дал да носи сабя и го назначил за отговорник по чистотата в Диярбекир.
[92] **Поп Стоян Поппенков** [1835 – 1909] от с. Желява, Софийско, е заточен за 3 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен на 3 ноември 1875 г. с още 9 души.
[93] **Тоне Иванов Крайчов** [1842 - 11 септември 1911] от с. Желява, Софийско, е заловен на 3 ноември 1872 г. и заточен за 3 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. От София до Цариград лежи в 13 затвора, а в Цариградския от 30 януари до 14 март 1873 г., когато тръгват към Диярбекир и пристигат на 15 април 1873 г. Освободен е на 3 ноември 1875 г. с още 9 души.
[94] **Димитър Попниколов Пъшков** [Късото, Копринаря, Пашкулджията] [1840 – 1926] от Сопот е заточен доживот в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Избягал оттам на 6 юли 1876 г.
[95] **Али онбаши Урсуза** от Ловеч е заточен в Диярбекир [Амид, Югоизточна Турция] около 6 април 1874 г., защото публично псувал пророка Мохамед.

[96] **Станчо Попниколов** от с. Лопян, Ботевградско, е заточен за 3 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г. Освободен на 3 ноември 1875 г. с още 9 души.
[97] **Недко Даков** [1835 – 1927] от с. Осиковица [Осиковска лъкавица, Ботевградско] е заточен за 4 години в Диярбекир след Арабаконашкия обир от 22 септември 1872 г.
[98] **Хаджи Михаил** от с. Рамла [селище на няколко километра от Йерусалим] е заточен доживот в Диярбекир на 1 октомври 1873 г., защото бил поддръжник на Йерусалимския патриарх Кирил, който не подписал схизмата. Схизмата на Българската православна църква е отлъчване на Българската екзархия от Православен събор, свикан от Вселенската патриаршия, извършено на 16 септември 1872 г.
[99] **Милош Лекич – Пропагандиста** е сърбин от с. Луково, Черноречки окръг, учител от Македония заточен за 5 години в Диярбекир на 7 декември 1873 г.
[100] **Георги Хаджииванов Минчев** [1854 – 1903] от Хасково е брат на заточения Михаил Хаджииванов Минчев [1853 – 1891]. С брат му са заточени доживот в Диярбекир след неуспешния опит за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. Избягал оттам на 6 юли 1876 г. заедно с Марин Поплуканов. Минали през Искендерун, Александрия в Египет, оттам в Триест, Италия, където им помогнал италианския търговец Филипо Паруца. После се прехвърлят във Виена, а след време Георги се установил в Браила, където отива и брат му Михаил по-късно.
[101] **Михаил Хаджииванов Минчев** [1853 – 1891] е брат на Георги Хаджииванов Минчев и е заточен доживот в Диярбекир след опита за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. Избягал оттам на 17 или 18 юни 1876 г. заедно с Петър Берковски през Халеб,

Искендерун и с кораб до Одеса. Михаил се установил в Букурещ, а по-късно отива при брат си в Браила.

102 **Костадин Тодев [Тодоров] Симидчиев** [Константин, Кости, Хаджията Коста, Чорбаджи Кощи] [1837/40 - ?] е заточен доживот в Диярбекир след опита за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г.

103 **Янко Тонев [Тодев]** [Яни, Еньо, Янаки, чорбаджи Яни] [1831 - ?] от Хасково е заточен доживот в Диярбекир след опита за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. Избягал оттам през 1876 г.

104 **Димитър Попстефанов** [Димитраки Попов] [1845 – 1920] от Хасково е заточен доживот в Диярбекир след опита за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. Освободен през 1878 г.

105 **Петър Иванов Берковски** [1852 – 1892] от Лом е зет на заточените в Диярбекир братя Георги и Михаил Хаджииванови Минчеви и е заточен доживот в Диярбекир след опита за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. В Диярбекир е работил и на заплата като мендизин [пътен инженер] по направата на пътя от Диярбекир за Багдад [Ирак], но така и не му заплатили труда. Избягал от Диярбекир на 17 или 18 Юни 1876 г. заедно с Михаил Хаджииванов Минчев. Берковски имал препоръчително писмо до австрийския консул в Халеб, но щом стигнали до града те се свързали с руския консул, който ги изпраща до руския консул в Искендерун, а оттам с кораб стигат до Одеса.

106 **Мирчо Петков Попов** [1840/45 – 1926] [Мирчо Димитров Попов, Папазов, Мирчо Паскалев. Псевдоними: Даскал Мирчо и Аспарух] от Казанлък е заточен доживот в Диярбекир след опита за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. Избягал оттам през 1876 г.

107 **Киряк Василев Сербезов** [о. 1847 – 1918] от Чирпан е заточен доживот в Диярбекир след опита за

убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. Освободен през 1878 г.

[108] **Поп Хаджи Димитър Иванов Коларов** [Аврамов] [1835 - сл. 1878] от Чирпан е заточен доживот в Диярбекир след опита за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. Освободен през 1878 г.

[109] **Георги Попгеоргиев Данчов – Живописеца**, **Зографина** [27 юли 1846 – 19 януари 1908] от Чирпан е заточен доживот в Диярбекир след неуспешния опит за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. Избягал оттам през 1876 г. Предрешен в арменски дрехи минава през Ерзурум [Източна Турция], Карс [Североизточна Турция] и стига до Кавказ, където руските войници го залавят, мислейки го за турски шпионин. Хвърлят го в затвора в Тифлис [Тбилиси, Грузия] за 1 месец. Разпитван е лично от губернатора граф Михаил Тариелович Лорис-Меликов [19 октомври 1824 – 24 декември 1888], който не му повярвал че е избягал български заточеник. С помощта на лекар българин истината излиза наяве и Зографина е поканен в двореца на графа, който му поднесъл своите извинения. Дали му 300 рубли, с които отпътувал за Одеса и се записал като опълченец. По пътя от Плоещ към Букурещ се разболява тежко и лежи 3 месеца в руска болница.

[110] **Стефан Петров Сливков** [1837 – 1917] от Стара Загора, но родом от Симеоновград, е заточен доживот в Диярбекир след опита за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. Освободен през 1878 г.

[111] **Георги Хаджидечев** [о. 1837 - сл. 1899] от Стара Загора е брат на Димитър Хаджидечев. След неуспешния опит за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. е заточен доживот в Диярбекир. Освободен през 1878 г.

[112] **Поп Еньо Попдимитров** [Янко] [8 септември 1826 – 9 август 1876] от с. Гюнели махле [Любенова махала, Новозагорско] е заловен на 19 юни 1873 г. и заточен доживот в Диярбекир след опита за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. Умира в Диярбекир на 9 август 1876 г.

[113] **Бойчо Русев Василев** [1847 – 19 юли 1877] от с. Гюреджии [Преславен, Старозагорско]. След неуспешния опит за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. е заточен доживот в Диярбекир. Избягал от там на 4 юли 1876 г. заедно с Хаджи Станьо Врабевски, Петко Милев и Константин Доганов през Искендерун и Измир. Загинал като знаменосец на III опълченска дружина в боя за спасяването на Самарското знаме.

[114] **Станчо Петров Желязков** [Чорбаджи Станчо; Станчо Бакалина] [о. 1838 – 16 юли 1877] от с. Джамбазито [Калояновец, Старозагорско], но родом от с. Карабурун [Знаменосец, Старозагорско], е заточен доживот в Диярбекир след опита за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. Направил опит за бягство, но бил заловен в с. Куш Доган, на 3 часа път от Диярбекир. В петък вечерта на 15 юли 1877 г. при втория опит за бягство пада от крепостната стена в пропаст и умира в събота вечерта на 16 юли 1877 г.

[115] **Дойчо Димов Аладжов** [о. 1849 – след 1878] от Симеоновград е заточен доживот в Диярбекир след опита за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. Освободен през 1878 г.

[116] **Христо Илиев Парпулов – Илич** [1853 – 1930] от Пловдив, но родом от Пазарджик, е арестуван на 27 юни 1873 г. и заточен в Диярбекир след опита за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. В Диярбекир е работил и на заплата като мендизин [пътен инженер] по направата на пътя от портата Даг капъ [Харпут капъ, Планинската порта] на Диярбекир за с. Хъская. Освободен през 1878 г.

[117] **Константин Тодоров Доганов** [1843 – 25 май 1900] от Копривщица, но живущ в Пловдив, е арестуван през 1872 г. и заточен доживот в Диярбекир след опита за убийство на Хаджи Ставри Примо от 4 май 1873 г. Избягал оттам заедно с Хаджи Станьо Врабевски, Петко Милев - Страшника и Бойчо Русев на 4 юли 1876 през Искендерун и Измир.

[118] **Ованес ефенди Харитинов** [о. 1839 - 26 юни 1877] е арменски банкер от Трапезунд [Трабзон, Североизточна Турция] и благодетел на заточените българи в Диярбекир.

[119] **Кюрд Исмаил паша** бил онбашия, юзбашия и се издигнал до валия [управител] на Диярбекир по време на заточението на поп Минчо Кънчев.

[120] **Хаджи Димитър** от православните араби бил свещеник в Диярбекир по време на заточението на поп Минчо Кънчев.

[121] **Хаджи Петър Аблахатов** [1797 – 14 ноември 1877] от православните араби бил защитник на българите в Диярбекир.

[122] **Андониадис** е грък, телеграфист в Диярбекир по време на заточението на поп Минчо Кънчев.

[123] **Яковос** е арабски владика в Диярбекир по време на заточението на поп Минчо Кънчев.

[124] **Абдул Азис** [р. 1830 – 4 юни 1876] е османски султан от 25 юни 1861 до 30 май 1876 г. когато е детрониран.

[125] **Каин** е библейски персонаж, син на Адам и Ева, който убил брат си Авел.

[126] **Авел** е библейски персонаж, син на Адам и Ева, който бил убит от по-големия си брат Каин.

* **Хаджи Ставри Примо - Ставраки** [о. 1810 – след 1878] бил погърченият българин Стойчо Примов от Асеновградско, живущ в Хасково, когото Атанас Узунов се опитал да убие на 4 май 1873 г. След освобождението Хаджи Ставри живял под ново българско име.

За да изготвя следващия списък използвах всички публикувани до този момент спомени на оцелели заточеници. Опитах се да сведа до минимум допуснатите в записките им или при разчитането на записките им грешки, защото имаше такива в имената, годините и най-вече, защото в списъците имаше хора, обявени за умрели в заточение, а истината е, че някои от тях са избягали, а други са доживяли амнистията от 1878 г.

Тези заточеници, които са загубили живота си преди да напуснат територията на България не съм включил в списъка.

Не твърдя, че съм абсолютно точен и безгрешен, но до този момент не съм срещал по-пълен списък на изгубилите живота си в заточение, а трябва да има такъв, за да се помнят имената на хората, умрели за нашата свобода. Държа да уточня, че от заточение до заточение има огромна разлика. Някои българи са заточвани в далечни земи, но са били на свободен режим, живели са богато в големи къщи или манастири, раждали са им се деца. За съжаление стотици български заточеници са нямали този късмет. Списъка в този си вид остава непълен, защото не знаем каква е съдбата на стотици, дори хиляди българи заловени от турците. Имам съставени списъци с имената на мъже, жени и деца отведени в робство, на успелите да избягат от заточение и на тези, дочакали своето освобождение. Надявам се, че някой ден и те ще бъдат публикувани.

Янчо Станчев

Списък на изгубилите живота си в заточение в периода 1835 – 1908 г.

На о. Самос

[след Велчовата завера от 1835 г.]

† **Георги Стойков Мамарчев – Буюкли** [1786 – 16 юли 1846] от Котел е заточен първо в Коня [Централна Турция], а след години преместен на о. Самос, където умира. Съпругата на Мамарчев се преселва с дъщеря си в Коня и там му ражда още 3 деца, преди да се преместят на о. Самос.

В Аргана Мaден [Югоизточна Турция]

Тук искам да поясня, че Аргана Мaден и Аргана са две различни селища, намиращи се близо едно до друго. Аргана Мaден [Бакърджи Мaден или само Мaден] е селището, разположено до самия мaден [мината, рудника] за добив на мед. Аргана [Ергани] се намира югоизточно от мините. И двете селища се намират северозападно от Диярбекир.

[след Арабаконашкия обир от 1872 г.]

† **Вълко Цолов Топалски** [1849 – 8 юни 1874] от с. Правец, Ботевградско.

† **Цвятко Вълков Пенкин – Чипилеца** [о. 1832 – 2 май 1874] от с. Правец, Ботевградско.

[Други]

† **Лечо Николов Гайдарски – Ковача** от Тетевен.

В Диярбекир [Югоизточна Турция]

[след Видинското въстание от 1850 г.]

Според всички спомени на оцелели заточеници, въстаниците от Видинско са заточени в Диярбекир през 1860 - 1862 г. Никой не споменава в записките си 1850 г.

† **Иван Лаотара** [? - 1863] от с. Гръцко [Урумлар,

Гърци, Градец, Видинско].

† **Иван Марков [Радулов] – Влаха** [? – след 1873] от с. Гръцко [Урумлар, Гърци, Градец, Видинско].

† **Нено Петров Найденов** [? – след 1867] от с. Бранковци, Видинско.

† **Петко Маринов – Паша Петко** [? – 1875] от с. Грамада, Видинско. Арестуван на 3 Юни 1861 г.

† **Стоян Ивков – Влаха** [о. 1798 – 25 февруари 1878] от с. Гръцко [Урумлар, Гърци, Градец, Видинско].

† **Тодор** [? - 1866] от с. Белица, Разложко. Може да е заточен и след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г.

[след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г.]

† **Иван Николов Панталонджията** [? – 1866] от Троян. Синът на Никола Иванов Фичев - Кольо Фичето се е казвал Иван Николов Панталонджията.

† **Иван [Хаджи?] Рачев** [? – 1865] от Габрово.

† **Иваникия Величков** [? – 1865] от София, но живял в Търново.

† **Поп Хаджи Йосиф Йваникиев** [? – 20 януари 1878] от с. Арбанаси.

† **Петър Павлов Бучакчията** [Филибелията, Златаря] [? – 30 април 1869], родом от с. Белово, Пловдивско, но живущ в Ловеч.

† **Тодор Попкойчев [Попкостадинов]** от Трявна.

† **Христо [Вълков?] Тулчалията** [? - 1863] [Аршинков, Антикаджията?], родом от Жеравна, но преселен в Тулча.

† **Никола [Кольо] Христов Кънев** от Габрово.

† **Велчо Панайотов** от Габрово е заточен за 15 години и умира в заточение, но къде?

[след Свищовското въстание от 1867 г.]

† **Андрей Петров Златарски** [? – 17 януари 1868] от Свищов умира завързан върху катър от болест и студ по пътя между Аргана Маден и Аргана преди да стигнат в Диярбекир. Като пристигнали в Аргана другарите му го свалили мъртъв от катъра.

† **Божидар Петков – Даскал Тодоран** [? – 10 януари 1868] от Свищов, но родом от Врачанско, умира в затвора в Мезре [близо до Харпут, Елязъг, Източна Турция] на път за Диярбекир.

† **Кара Иван - Касапина** [? - 1868] от Свищов, но бил родом от Врачанско.

† **Никола Илиев Копоев – Копойчето** [? – 26 март 1868] от Свищов, но бил родом от Врачанско. Умира в затвора в Диярбекир.

† **Димитър [Митьо] Йонков – Йонката** [? – 21/23 декември 1869] от Свищов. Умира в затвора в Диярбекир.

† **Николай Тодоров Врачански** [Врачанов, Ивраджалиев, Шопа] [? – 16/17 януари 1869] от Свищов, но родом от Врачанско.

† **Симеон [Нецу, Ницов] Лицов - Влаха** [? – 3 януари 1868] от Свищов умира в затвора в Мезре [близо до Харпут, Елязъг, Източна Турция] на път за Диярбекир.

† **Теодор Тодоров Хрулев** [1821 – 30 януари 1865] от Свищов, но бил родом от Лясковец. От 1862 до 1864 г. е в затвора в Русе, а от 1864 в Диярбекир.

† **Илия [Личо] Милошев [Милошоглу]**

† **Иван Милошев**

† **Илия Киряков [Кирякоглу]**

† **Димитър П. Гюджюлев**

† **Иван Ботошан Влахът**

† **Стоян Радев**

На 29 Юни 1870 г. се сгодил в Диярбекир.

† **Иваница Танасов [Атанасов] Патеев**

[след Арабаконашкия обир от 1872 г.]

† **Васил Петров Цаков – Саулски** [Бояджията, Тетевенчето] [1840 – 5 септември 1873] от Тетевен, но живял в Ботевград. Умира от туберкулоза.

† **Дидьо Пейов Галевски – Пощата** [1844 – 26 октомври 1874] от с. Голям извор, Ботевградско.

† **Дико Беров Пашов** [1845 – 16 март 1875] от с. Голям извор, Ботевградско.

† **Дико Тодоров Диков** [? – 14 октомври 1874] от с. Голям извор, Ботевградско.

† **Иван Лилов Фурнаджиев – Ибо, Топала** [о. 1842 – преди 1878] от Тетевен.

† **Лальо Пейов** [о. 1816 – 13 януари 1876] от Тетевен.

† **Марин Николов** [1844 – 1873] от Ботевград.

† **Стоян Младенов – Мечката** [1813 – 26 октомври 1873] от с. Желява, Софийско.

† **Станчо Хаджииванов** [1847 – о. 10 март или 11 април 1875] от Тетевен.

[след опита за убийство на
Хаджи Ставри Примо от 1873 г.]

† **Поп Еньо Попдимитров – Янко** [8 септември 1826 – 9 август 1876] от с. Гюнели махле [Любенова махала, Новозагорско].

† **Станчо Петров Желязков** [? – 16 юли 1877] от с. Джамбазито [Калояновец, Старозагорско], но родом от с. Карабурун [Знаменосец, Старозагорско].

[Други]

† **Георги Манастирлията** [? - 1862] от Битоля, Северна Македония бил от хората на Ильо войвода. През август 1876 г. в Русе, освен Стоян Заимов, е осъден на 5 г. в окови и слугата му Георги Манастирлията от Битоля.

† **Ралчо [Ральо] Бошнака** от Сараево, Босна и Херцеговина.

† **Стефан Бошнака** от Сараево, Босна и Херцеговина.

† **Сава Бошнака** от Баня Лука, Босна и Херцеговина.

† **Ганчо Цанев Карамаждраков – Кондукторчето, Хакимаа** [1849 – 12 януари 1878] от Русе бил кондуктор по железницата, който пристигнал тежко болен в Диярбекир на 8 януари 1878 г. и умира на 12 януари.

† **Никола Сакеларов** от Русе. Според Никола Обретенов и той умира в заточение.

[От заточените през 1903 – 1904 г.]

† **Недялко Атанасов** [? - 1903] от с. Гопеш, Битолско, Северна Македония е убит в Измир на път за Диярбекир.

† **Мицо [Димитър?] В. Кирицов** [? – 1903] от с. Гопеш, Битолско, Северна Македония умира по пътя от Скендерун за с. Ешели бахче. Очите му се пръснали от стягащото шията му въже и е захвърлен край пътя.

† **Панчо [Панайот?] Мандев** [? – 1903] от с. Неред, Леринско, Западна Македония, Гърция е убит с приклади по пътя от Скендерун за с. Ешели бахче, малко след смърта на Мицо Кирицов и е захвърлен край пътя.

† **Ане Грозев** [? – 1903] от с. Свинище, Битолско, Северна Македония [изселено] е промушен с щикове на влизане в с. Ешели бахче, малко след смъртта на Панчо Мандев и е захвърлен край пътя.

† **Филип Божинов** [? – 1903] от с. Чумово, Прилепско, Северна Македония е промушен с щикове на влизане в с. Ешели бахче заедно с Ане Грозев и е захвърлен край пътя.

† **5 заточеници** [? – 1903] са заклани показно и захвърлени край пътя на излизане от Халеб [Северна Сирия].

† **21 заточеници** [? – 1903] са убити по пътя от Халеб [Северна Сирия] до Урфа [Шанлъурфа, Югоизточна Турция] и са захвърлени край пътя.

† **Миле Наумчев** [1883 – 1903] от с. Вранче, Прилепско, Северна Македония, умира пребит от бой в Урфа [Шанлъурфа, Югоизточна Турция].

† **10 заточеници** [? – 1903] намират смъртта си по пътя от Урфа [Шанлъурфа, Югоизточна Турция] до Береджик [Югоизточна Турция] – четирима умират от преумора и рани, а шест са съсечени. Захвърлени са край пътя.

† **Наумче [Наум?] Грозданов** [? – 1903] от с. Вранче, Прилепско е съсечен във врата заедно с вече споменатите шест души и захвърлен в рекичка по пътя от Урфа [Шанлъурфа, Югоизточна Турция] до Береджик [Югоизточна Турция]. Вечерта се съвзел, тръгва по пътя и стига до лагера, в който нощуват останалите заточеници. Умрял от раната си след месец и половина.

† **Поп Бюлбюл [Славей] Чутуров** [? – 1903] е убит на излизане от Береджик [Югоизточна Турция]. Вързали му ръцете и увили въже около врата му, което завързали за опашката на кон. Препускали докато умре със смазан череп. След това му отрязали брадата заедно с кожата и я вързали за опашката на кон.

† **Гълъб Митрев [Димитров?]** [? – 1903] от с. Бърждани, Кичевско, Северна Македония. Отрязали му ушите и смазали черепа му с камъни по пътя от Береджик [Югоизточна Турция] за с. Мишмиш хан.

† **9 заточеници** [? – 1903] са убити по пътя от Береджик [Югоизточна Турция] за с. Мишмиш хан, малко след смъртта на Гълъб Митрев. От тях пет

души са застреляни, защото решили да отидат оковани заедно по нужда и четирима промушени с щикове. Захвърлени са край пътя.

† **3 заточеници** [? – 1903] са убити с камъни от местното население по пътя от с. Мишмиш хан за Сиверек [Югоизточна Турция], където останалите пристигат на 10 ноември 1903 г.

† **16 заточеници** [? – 11 ноември 1903] са убити на място, промушени с щикове на излизане от затвора в Сиверек [Югоизточна Турция].

† **19 заточеници** [? – 11 ноември 1903] са промушени с щикове на излизане от затвора в Сиверек [Югоизточна Турция] на 11 ноември 1903 г. заедно с останалите шестнадесет души. Тези деветнадесет души, останали лежащи в агония пред вратите на затвора били доубити от местното население. Тридесет и трима заточеници били промушени с щикове по-леко и ги накарали да се измият от кръвта си в р. Тигър, преди да влязат в Диярбекир [Югоизточна Турция] на 18 декември 1903 г. след 70 дневно пътуване.

† **Васил Анев** [? – между 13 и 18 декември] от с. Баница, Леринско, Западна Македония, Гърция е съсечен във врата по пътя от Сиверек [Югоизточна Турция] до Диярбекир [Югоизточна Турция] и е захвърлен край пътя.

† **25 заточеници** умират в затвора в Диярбекир [Югоизточна Турция] и са погребани в арменските гробища.

† **2 заточеници** умират по пътя към Диярбекир [Югоизточна Турция].

В Сен Жан д'Акр [Акра, Северен Израел]

Кирил Ботйов Петков [20 април 1856 – 6 февруари 1944] пише: *„Освен това хвана ни един тифус и там оставихме 45 гроба"*, така че, този списък трябва да

бъде допълнен, ако някога се появи информация за оста налите умрели от тиф заточеници.

[след 1868 г. от четите на
Хаджи Димитър и Стефан Караджа]

† **Иван Иванов Пеев – Узуна** [Пееолу, Плюшко, Лакомията] [1841 – 24 ноември 1869] от Казанлък.

От болести и недохранване бил станал кожа и кости и когато един грък изпратил на заточените българи около 6 кг портокали Лакомията ги изял почти всички и след ден-два умрял.

† **Божил Димитров** [? – 9 април 1870] от Куманово, Северна Македония.

[след 1876 г. от четата на Христо Ботев]

† **Руско Стоянов Робов – Робът** [? – 18 януари 1878] от Котел.

† **Пенчо Стаменов** [? – 13 януари 1878] от с. Мирково, Златишко.

† **Никола Вълчев** от с. Горна Кремена, Врачанско.

[други умрели през 1877 - 1878]

† **Лулчо Атанасов Гьотлийски - Лука** [? – 27 януари 1878] от Копривщица.

† **Иван Станков Клисуреца** [? – 19 януари 1878] от Клисура.

† **Тодор Митев [Димитров]** [? – 28 декември 1877] от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] умира вечерта след пристигането си в Акра.

† **Неделчо [Делчо] Милков [Митев] [Димитров?]** [? – 29 декември 1877] от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Тодор Славов** [? – 29 декември 1877] от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Делчо [Неделчо] Колев** [? – 31 декември 1877] от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Митьо [Димитър] Жеков** [? – 4 януари 1878] от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] умира в манастир в Акра, докато почиствали затвора им.

† **Илия [Иван] Жеков** [? – 26 март 1878] от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] умира в манастир в Акра, докато почиствали затвора им.

† **Паун Колев** [? – 4 януари 1878] - Казанкалия или Казанлъклия?

В книгата „Шепот от далечна Акия. Ангел Обретенов 1841-1894" заточените са записани като Казанкалии [така наричат жителите на с. Казанка, Старозагорско], а в книгата „Никола Обретенов. Дневници и спомени 1877 – 1939" заточените са записани като Казанлъклии т.е. от Казанлък.

В пояснителните бележки към втората книга е записано, че става дума за с. Казанкалие [Ситово, Пловдивско], но кое от трите е вярното? Няма такова старо име на с. Ситово, нито информация за заточеници от Казанлък и с. Казанка.

В никакви други публикувани спомени не се споменават такива заточеници. Или записките на оцелелите заточеници са грешни или авторите на книгите са разчели грешно записките им. Според мен второто.

† **Игнат Иванов** [? – 7 януари 1878] – Казанкалия или Казанлъклия.

† **Тошо [Тодор] Славов** [? – 7 януари 1878] - Казанкалия или Казанлъклия.

† **Слав Жеков** [? – 13 януари 1878] - Казанкалия или Казанлъклия умира в манастир в Акра, докато почиствали затвора им.

† **Грудьо Хадживълков [Велчов]** [? – 16 януари 1878] - Казанкалия или Казанлъклия умира в манастир в Акра, докато почиствали затвора им.

† **Господин Петков [Хадживелчов, Вълков?]** [? – 18 януари 1878] - Казанкалия или Казанлъклия.

† **Гено Янков** [? – 19 януари 1878] - Казанкалия или Казанлъклия умира в затвора в Акра.

† **Калин Василев** [? – 23 януари 1878] - Казанкалия или Казанлъклия.

† **Димитър Йовчев** [? – 10 януари 1878] от Чирпан или Казанлък?

† **Георги Янков** [? – 13 януари 1878] от с. Долно чичево, Велешко, Северна Македония.

† **Поп Атанас [Анастас]** [? – 9 януари 1878] от с. Долно чичево, Велешко, Северна Македония.

† **Петър Горчев** [? - 20 февруари 1878] от с. Долно чичево, Велешко, Северна Македония.

† **Вълко Стойков** [? – 15 септември 1877] от с. Ески йени кьой [Старо ново село, Старосел, Пловдивско].

† **Любен Ганчев** [? – 26 август 1877] от Копривщица.

† **Петър Нейчев** [? – 5 февруари 1878] от с. Ески йени кьой [Старо ново село, Старосел, Пловдивско].

† **Ташо Славов** умира в манастир в Акра, докато почиствали затвора им.

† **Марин Тянов [Стоянов]** умира в манастир в Акра, докато почиствали затвора им.

† **Слав Кисьов** умира в манастир в Акра, докато почиствали затвора им.

† **Вълко Р. Вълков** е убит в затвора в Акра.

† **още 13 заточеници** трябва да бъдат добавени в списъка за да станат 45, както твърди Кирил Ботев.

[умрели по пътя от Бейрут [Западен Ливан] до Сен Жан д'Акр [Акра, Северен Израел]

† **Калин Славов** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] умира с Петко Сивов [Камбов] и един поп, македонец, в крайпътен хан, вечерта след като тръгнали от Бейрут [Западен Ливан].

† **Петко Сивов [Камбов]** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] умира с Калин Славов и един поп, македонец, в крайпътен хан, вечерта след като тръгнали от Бейрут [Западен Ливан].

† **Цвятко Ангелов** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] умира в манастир в Сайда [Сидон, Южен Ливан].

† **Тодор Колев [Топалов?]** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] умира в Сарула [Сур, Тир, Югозападен Ливан].

† **Кирко Найденов** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] умира в Сарула [Сур, Тир, Югозападен Ливан].

† **Райчо Найденов** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] е брат на Кирко Найденов. Умира в Сарула [Сур, Тир, Югозападен Ливан].

† **Иван Тишев [Ташов]** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] умира в Сарула [Сур, Тир, Югозападен Ливан].

† **Кръстьо Петков [Камбов]** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] умира в Сарула [Сур, Тир, Югозападен Ливан].

† **Теньо [Стоян] Делчев** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] умира в Сарула [Сур, Тир, Югозападен Ливан].

† **Атанас Делчев [Чапаров?]** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] умира в Сарула [Сур, Тир, Югозападен Ливан].

† **Вълко Петков** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград]. Според някои е умрял още в Цариград.

† **Ради Вълков** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] умира с размазан череп на 4 часа път преди да стигнат в Акра [Северен Израел]. Християни от близкото село го погребали на едно възвишение.

† **Петър Нойчев** от Стрелча умира в Сарула [Сур, Тир, Югозападен Ливан].

† **Нойчо [Панчо?] Събев** от Стрелча умира в Сидон [Сайда, Южен Ливан].

† **Гочо Иванов** от с. Куза [Целина, Старозагорско] умира в Сарула [Сур, Тир, Югозападен Ливан].

† **Еньо Цветков** от с. Долно чичево, Велешко, Северна Македония умира в Бейрут [Западен Ливан].

† **1 поп** от Македония умира с Петко Сивов [Камбов] и Калин Славов в крайпътен хан, вечерта след като тръгнали от Бейрут [Западен Ливан].

† **Пеньо Кузенеца** от с. Куза [Целина, Старозагорско] умира в Сарула [Сур, Тир, Югозападен Ливан].

† **3 македонци** от с. Кюмюр [вероятно българското с. Вирово, Северна Македония] умират в Сарула [Сур, Тир, Югозападен Ливан].

В Кютахия [Западна Турция]

[след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г.]

† **Стати Димчов** [? – преди 5 юли 1875] от Габрово.

† **Павел [Ганев?] Тютюнджията** [? - преди 5 юли 1875] от Габрово.

† **Иван [Колев?] Кундурджията** [? - преди 5 юли 1875] от Търново.

† **Симеон Петров [Шишков?] – Мазилото** [? - преди 5 юли 1875] от Търново.

† **Край Кочо [Бенчо] [Кънчо Момчев?]** [? - преди 5 юли 1875] от Търново.

† **Никола [Стоянов?] Кундурджията** [? - преди 5 юли 1875] от Търново.

† **Симеон [Димитров Кундурджията?]** [? – 1862?] от Габрово.

† **Атанас [Петров?] Фурнаджията** [? - преди 5 юли 1875] от Търново, но родом от Казанлък.

† **Поп Митрофан** [? - преди 5 юли 1875] от Габрово.

† **Васил Игнатов** [? - преди 5 юли 1875] от Търново.

В Цариград

† **Димитър Христов Миладинов** [1810 - 11 януари 1862] от Струга, Северна Македония е арестуван на 16 февруари 1861 г. и лежи в затворите в Охрид, Битоля, Солун и Цариград, където умира от тиф или е отровен.

† **Константин Христов Миладинов** [о. 1830 - 7 януари 1862] от Струга, Северна Македония е арестуван през август 1861 г. в Цариград, където отишъл, за да помогне на брат си, но е хвърлен в затвора, където умира от тиф или е отровен.

[след въстанието на Хаджи Ставри Койнов от 1862 г.]

† **Трифон Момчев Казаса** от Търново.

† **Гичо Бакърджията [Казанджийчето]** [? - 1862], родом от Стара Загора.

† **Пейо Заралията [Кундурджията]** [? - преди 5 юли 1875], родом от Стара Загора.

† **Иларион Хаджипетров Хайверков [Хайверкоолу]** [1841 – 1862 / 1868] от Търново.

† **Панайот Николов Балъков – Балъковчето** [1843 - 1862] от с. Арбанаси.

† **Хаджи Петър Атанасов Мутkуров – Мутkурчето** [1839 – 1867] от Търново.

† **Пенчо Панталонджийчето** [? - 1862]

† **Атанас Kундурджията** [? - преди 5 юли 1875] от Търново.

† **Стефан Маждраkов** [? - преди 5 юли 1875] от Търново.

† **Хаджи Стефан Димитров** [? - преди 5 юли 1875] от Габрово.

† **Илия Хаджинедялkов [Саръ Недялkов]** [? - преди 5 юли 1875] от Търново.

† **Ангел Хаджинедялkов [Саръ Недялkов]** [? - преди 5 юли 1875] от Търново.

† **Марин Хаджинедялkов** [? - преди 5 юли 1875] от Търново.

† **Димо Росов [Рогев?]** [? - преди 5 юли 1875] от Лясkовец.

† **Поп Димитър Живодереца** [? - 1862] от Габрово бил свещениk в с. Нова махала, Габровсkо. Отровен в болницата на затвора от доkтора, kойто бил роднина на Търновсkия митрополит Григорий Kатрис.

† **Петър Симеонов** [? - преди 5 юли 1875] от Търново.

[Други изгубили живота си в периода 1876 – 1903 г.]

† **Йеромонах Kирил Иванов Слепов** [Kьороглу, Kирkо] [1830 – 18 януари 1877] от Сопот бил игумен на манастира „Св. Никола" kрай с. Kалугерово, Пазарджишkо. Заловен на 12 май 1876 и заточен през деkември 1876 г. в Цариград, kъдето умира от раната, kоято получил при убийството на Георги Бенkовсkи.

† **Рахне Русев** [? – 1876] от с. Чираджий [Борово, Старозагорсkо].

† **1 от петима** българи от с. Белица [Разложко или Ихтиманско?], заточени след Априлското въстание от 1876 г. умира по пътя към Цариград.

† **Димитър Козинаров** [? - след март 1904] е заточен след Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г.

† **Петко Славов** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Делчо [Неделчо] Вълчев** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Таньо [Атанас] Вълчев** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Мильо Тенев [Стоянов]** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Боньо Тенев [Стоянов]** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Точо Русев** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Стоил Михалев** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Стоян Христов** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Гочо Атанасов** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] е син на Атанас Гочев [Танче Плоското?].

† **Нико [Никола] Вълчев** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Атанас Гочев [Танче Плоското?]** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Гочо Ангелов** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Димитър Петков** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Жеко Сивов** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Найден Райчев** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Пеньо Ников** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Бою Коев [Койчев]** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Кольо [Никола] Иванов** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Дели Иван** от Русе бил заточен в Кютахия [Западна Турция], но е обесен още в Цариград.

† **Слав Топалов** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Диньо** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Вълчо Парцалев** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Бяла Рада** [прякор, означаващ ракия] от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Петко Райчев** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Гочо Голуша** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Таньо [Атанас] Пъцов** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Мильо Шейтанов [Вълчев Тенев?]** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград].

† **Шейтан оглу** – македонец, умира на кораба по пътя към Акра.

† **Милош Георгиев** [? - 1876] от с. Радошево, Златиборско, Сърбия, умира в болницата на затвора в ? [според НПТА XIX 9/79, 1876, 1 л., мектуб, съхраняван в НБКМ].

† **Станко Говедаря** [? - 1876] е заклан край Одрин, на път за Цариград, защото не можел да върви от умора и раните си.

В Коня [Централна Турция]

[от заточените през 1877 г. жители на с. Кара атлий, Черноконево, днес квартал на Димитровград]

† **Жеко Богов Колев** от с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] умира в Коджа Шаир [Баир?] на път за Коня [Централна Турция].

В Мурзук [Югозападна Либия]

[след Солунските атентати от 1903 г.]

† **Ризо Трайков** [1871 – 20 май 1906] от с. Ошени, Егейска Македония, Гърция умира на кораба от о. Крит за Триполи, Либия.

† **Никола Трайков** [1861 – 14 юли 1906] от Битоля, Северна Македония умира завързан върху камила, за да не пада по пътя от Сокна, Либия до кладенеца Гътва. Погребан същия ден върху една височина.

† **Силян Колев** [? – 18 февруари 1907] от с. Ресава, Северна Македония умира в Мурзук, Югозападна Либия от рана на крака и е погребан в пясъка извън града, на изток, до ъгъла на западната и южната порта срещу градината Шериф Али.

† **Марко Иванов Бошнаков** [1878 – 14 февруари 1908] от Охрид, Северна Македония. На 7 февруари 1908 г. се разболява от блатна треска, а на 14 февруари умира от инфаркт.

† **Иван Илиев** [? - 13 март 1908] от с. Савик, Демирхисарско, Егейска Македония. Боледувал 9 месеца от рана на крака, от които 6 месеца на легло без медицинска помощ. Погребан на 13 март 1908 г.

† **Милан Арсов** [1884 – 8 юни 1908] от с. Ораовец, Велешко, Северна Македония. През май 1908 г. се разболява от туберкулозна ангина и умира на 8 юни.

В Халеб [Алепо, Сирия]

† **Димитраки Бояджиоглу** [Димитър Бояджиев] [? - 10 януари 1878] от Свиленград.

† **Петраки [Петър]** [? - 22 януари 1878] от Свиленград.

† **Хаджи Ставри** [? - 9 февруари 1878] от Димотика, Беломорска Тракия.

† **Никола Димитров** [? - 25 февруари 1878]

† **Иван Стефанов** [? - 5 март 1878].

† **Тачо Тодоров** [? - 14 март 1878].

В Антакия [Южна Турция]

† **Мильо Филипов**

† **Георги Тодоров - Овчаря** от Одрин.

В Бейлан [Белен, Южна Турция]

† **3 българи** изгубили живота си от бой и мъчения по пътя към мястото им на заточение. Вероятно са слезли от кораба в Искендерун и оттам е трябвало да отидат в Антакия, Халеб, Диярбекир, Аргана Маден, Мардин или Мосул. След смъртта им три дни ги влачили с коне из улиците на Бейлан, а местните жители ги замеряли с камъни. Преди да ги погребат им отрязали главите, защото в противен случай след 40 дни щели да оживеят.

В Синоп [Северна Турция]

† **Калчо Стоянов** [о. 1842 - преди 1908] от с. Ресен, Северна Македония, но живущ в Цариград е заточен през 1901 г. след събитията по опита за атентат над „Отоман банк" в Цариград.

Жители на с. Кара атлий [Черноконево, днес квартал на Димитровград] в неизвестност от 1877 г. след като са отведени в Одрин

† **Митьо [Димитър] Колев Фашкаджията**

† **Стоян Иванов Бърнов**

† **Ваньо [Иван] Петков Райчев**

† **още 22 души** са в неизвестност, след като са отведени с останалите в Одрин.

Заловени след въстанието на Хаджи Ставри Койнов през 1862 г. и с неизвестна съдба

† **Димитър Попстоянов** от Жеравна.

† **Коста [Костаки]** от Пазарджик.

† **Петър** от Пловдив.

† **Стоян Неделчев** от Пазарджик.

† **Христо Вълков** от Котел.

Общо умрели в заточение според този списък: 320 души

В неизвестност според този списък: 30 души

Българи са заточвани в Диярбекир [Югоизточна Турция], Аргана Маден [Югоизточна Турция], Мардин [Югоизточна Турция], Акра [Сен Жан д' Акр, Северен Израел], Ерзурум [Източна Турция], Халеб [Алепо, Сирия], Мосул [Северен Ирак], Анкара [Централна Турция], Болу [Северна Турция], Синоп [Северна Турция], Пеяс [Югоизточна Турция], Бодрум [Западна Турция], Мерсин [Южна Турция], Адана [Южна Турция], Антакия [Южна Турция], Кютахия [Западна Турция], Коня [Централна Турция], Мурзук [Югозападна Либия], Ходейда [Йемен], Дамаск [Югозападна Сирия] и др. както и на островите Самос, Родос, Кипър, Лесбос и др.

Използвана литература

1. Поп Минчо Кънчев - „Изгубеният старец. Оп - исание на Диярбакърските тъмници. Страданията на нашите злощастни заточеници. Бягството на двете черни души. 23 април 1875. П.[оп] М.[инчо] К.[ънчев]“ в архива на С. С. Бобчев [НБКМ-БИА, ф. 255, арх. ед. II ПД 5008]

2. Поп Минчо Кънчев – „Видрица I. Спомени. Записки. Кореспонденция. От началото на XVIII век до 19 май 1878 г.“, ст.н.с. Кирила Възвъзова-Каратеодорова, Тихомир Тихов, 2016

3. Поп Минчо Кънчев – „Видрица II. Спомени. Записки. Кореспонденция. Май 1878 - Юни 1901 г.“, ст.н.с. Кирила Възвъзова-Каратеодорова, Тихомир Тихов, Мария Кондова, 2017

4. Виктория Тилева, Здравка Нонева – „Тоне Крайчов. Диярбекирски дневник и спомени“, София, 1989

5. Кирила Възвъзова-Каратеодорова – „Към историята на българската възрожденска книжнина. Неосъществен редакторски замисъл на Христо Ботев. Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“, том. XIV [XX] стр. 269 - 275, София, 1976

6. Димитър Шишманов – „Необикновената история на малоазийските българи“, 4. Заточеници, II издание, София, 2001

7. Павел П. Шатев – „Заточението в Сахара – Фезан“, София, 1910

8. Любомир Милетич - „Солунският атентат и заточениците във Фезан“ по спомени на Павел П. Шатев. В „Материали за историята на на Македонското освободително движение“, книга VI, София, 1927

9. Любен Каравелов - „Съчинения" т. 4. Повести и разкази", Русе, 1887

10. Георги Т. Ачков – „Страданията на 323 македонски заточеници в Дияр - бекир през 1903-1904 г., София, 1923

11. Васил Манчев – Спомени, дописки, писма, София, 1982

12. Георги Г. Димитров – „Княжество България във историческо, географическо и етнографическо отношение" част II, Пловдив, 1896

13. Христо Ботев – Писма

14. Христо Ботев – вестник „Знаме"

15. Стоян Заимов – „Записки от терсханата", София, 1999

16. Теодора Бакърджиева – „Шепот от далечна Акия. Ангел Обретенов 1841 - 1894, Русе, 2008

17. Димитър Г. Войников – „Българите в най-източната част на Балканския полуостров – Източна Тракия", 2002

18. Стефан Каракостов – „Диярбекирски заточеници", София, 1946

19. Веселина Дюлгерова, Димитър Минцев – „Никола Обретенов. Дневници и спомени 1877 – 1939", София, 1988

20. Величка Филипова, Светозар Златаров – „Теофана Златарова. Цената на свободата", София, 1988

21. Моньо Йотов, Митьо Седев – „Станчо Петров. Диярбекирски заточеник", София, 1970

22. Известия на държавните архиви т. 55. „Материали за Теодор Т. Хрулев и Димитър Т. Стоянов – заточеници в Диярбекир", София, 1988

23. Ст. Попов - „История на село Кара-атлий през 1877 г."

24. Захарий Стоянов – „Записки по българските въстания", 1884
25. Захарий Стоянов – „Христо Ботйов. Опит за биография", 1889
26. Д. Т. Страшимиров - „Архив на възраждането т. I. Документи по политическото възраждане", София, 1908
27. „Стоян Заимов. Фонд №1325, Инвентарен опис №1". Главно управление на архивите при Министерския съвет Централен държавен исторически архив, София, 1984
28. Стоян Заимов - „Критика" към Захари Стояновата биография на Ботйова. Сборник за народни умотворения, наука и книжнина книга I", София, 1889
29. „Анотации на документи от НПТА (XIX – XX век) ", съхранявани в НБКМ, София, 2019

Изубенний Старецъ (++)

~~Тиярь-бекирската~~
Татарпазарджикъ(+) 23. Априлий 1875.

П. М. К.

Небе-то беше ясно, слънце-то грѣеше свѣтло, и отъ нигдѣ облачецъ са не виждаше, нито хладянъ вѣтрецъ повяваше за да поразхлади природа-та. [1] Сладкогласний славей сѧ не чуваше да пѣй, и сива-та пъстра гургорица да гука; съ една рѣчь, сичко бѣше глухо и нѣмо. Не сѧ чуваше друго нищо, освѣнъ черковни-тѣ пѣвци, кои-то пѣяхѫ ту Гръцки, ту, Арапски, и само-тамъ Български, въ една затънтена и порутена черковка, на коя-то имѣто-тѫ е, С. В. М. Георгий (Гергьовъ-день)

Тука слѣдъ малко, на черковний дворъ се глѣдаха нѣколко Бѫлгари сабрани на една тумба и всѣкы очевидецъ не може да сѧ нарадва и начуди, като гледа братска-та имъ любовь, и слуша тихи-тѣ имъ и кротки разговори. Кое е това человѣческо сърдце, кое-то да сѧ не нажали, и кое е онова око, кое-то да не пророни сълзи? Като глѣда на сички лица-та повяхнали и побледнели; дрехи-тѣ имъ вехти и окѫсани, изъ очи-тѣ имъ сълзи да тѣчѫтъ като порой. (+)

Види сѧ че тези кротки и посърнали злощастници, може да сѧ много наскърбени и поругани. Да! тези злощастници сѧ много наскърбени и поругани: Аки ги злослови и укорява, отъ никого защита и милость нѣматъ. единствена-та имъ утѣха е надежда-та на милостиваго бога, съ коя-то подкрепятъ, и утѣшяватъ наранени-тѣ си скърбни сърдца.

Между това собрание, тамъ, на страна, подпрянъ на четата-та си тояга стоеше единъ старецъ. Бръчково-то му лице, хлътнали-тѣ му очи и побѣляла-та му коса бѣха единъ доста ясенъ знакъ на единъ изнуренъ и тъленъ отъ скърби и неволи човѣкъ. Въ лице-то на този старецъ сѧ изобра-

[1] тѣкашна-та горѣщина презъ Априлия е, като въ България презъ Юлия.

(+) Подхващането на Поляцата чрезъ души

(+) Отъ Дядо Попъ Минчо Канчевъ – о(тъ) Село Араба-Чиево, Окрѫжие Заарско.

Свѣтовена

(+) Народния Страдалецъ – Заточенникъ:

зѣваше една силна воля за да сѧ причисли въ това сѫбраніе. Нъ тежка-та страдъ, коя-то излазяше отъ рани-тѣ [1] на краката му, въспираше го, за да не би причинилъ съ това безпокойствие на братя-та въ този милъ сладъкъ разговоръ.

Този многострадалний злощастенъ старецъ, отъ много-то сѫ скърби и старость бѣше му повѣхнало сърдце-то, както едно цвѣтие повѣхнува и крѣе отъ дъжда вечерь, кога-то, то сутрень-та, е било слава и украшение на зелени-тѣ морави. Очи-тѣ му бѣхѫ сѫ обърнали на два извора отъ сълзи, кои-то непрѣсъхваха. Далечь сѫ отъ-теглюваше, и отъ сичка отбѣгваше той. Сладостний сънъ кой-то укротява най люти-тѣ му скърби болезни отбѣ-ваше отъ него. Надежда-та, коя-то е живота на человѣческо-то сърдце, бѣше съвсемъ угаснала въ него. Сѣка храна бѣше горчива на този злочестъ старецъ. Сама-та свѣтлина му бѣше несносна, и душа-та му не искаше друго, освѣнъ да остави тѣло-то му и да потъне въ вѣчна-та нощь въ Бѫлгария.

На праздно го утѣшаваха сички-тѣ му състрадающи бѫлгари; нъ отпадналото-то му наскърбено сърдце имаше отвращеніе кѫмъ утѣшенія-тѣ, както болни-тѣ кѫмъ най добри-тѣ ястия. На сички-тѣ имъ умни утѣшения той отговаряше съ плачь и ридания. Отъ врѣме на врѣме го чуваха да говори съ тихъ и изнемощѣлъ гласъ: „Охъ! мила Бѫлгарийо!... Стари родители! Любезни чада! убичливий ми брате! жрѣкий ми приятелье! гдѣ сте?!... уви!! докога?!... охъ! охъ!...“ и като сѧ подпрѣ на чатала-та си тояга, става и гърбишкомъ излѣзе изъ врата-та на вънъ, безъ да поговори и да каже: на къдѣ е намислилъ да патува.

Старецъ-тъ сѧ упѫти изъ Диярбекирски-тѣ тѣсни и нечисти улици, излѣзе изъ града на вънъ, презъ Мердинъ капусѫ. Полѣка-лѣка, като се подпомагаше съ чатала-та тояга, слезе съ голѣмъ трудъ право на рѣка Тигръ и сѣдна подъ една опърпѣна върбичка близо

[1] Диярбекирски годишни цирей [или чебанъ]

Около 4–5 раскрачи до брѣговѣ-тѣ на вода-та. Слѣдъ нѣколко минути отпочивка, започна съ сили да развързува рани-тѣ си, на кои-то отъ едни течеше честа гной, а отъ други черна кръвь, коя-то сѫ сливаше по хърчеви-тѣ му дебело косѫлести пищели [сварки]. Слѣдъ често по едно въздишенье, снесе рунтавата шапка отъ глава-та, земѫ чатата-та си тояга, и като сѫ подпира на нея, слиза на рѣка-та, доло гдѣ-то много бързо течеше вода-та. Като поседна, оплиса раце-тѣ, пребледнѣло-то лице и побѣлѣла-та си отъ старость глава. Най подирѣ зарвана да мие хърчеви-тѣ си съ рани обсипани крака. Това умиванье му порасвѣтли малко очи-тѣ, и му поднови малко сила-та щото като сѫ поизправи, поразгледа се около вода-та и за добра честь, съгледа едно коренче жиловникъ, близо до себеси, и като пропълзѣ донего откѫсна му сички-тѣ листца и отиде пакъ на сущо-то мѣсто, подъ откѫснѫ-та върбичка и седна.

Тука старецѫ като поседна, започна да си поизтръсова рани-тѣ и да ги вързова една по една съ листца-тѣ на жиловникъ-тѣ и като привърза сички-тѣ, осети че му поолекнаха болки-тѣ, и каза си: „О, О, охъ! мила майчице! какво ми поолекна. Благодарѭ Ти Боже, Ты, който мѫ подкрепи да претичкъръ до тукъ?“ Като си отпочина доста, втренчи сѫ въ черни-тѣ каменни скали и съ едно крайно наскърбено сърдце подкачи самъ да си говори: „О! каква е грозна тука природата! сичко прилича на тѣмень черенъ гробъ. Безъ друго тука трѣбва да е положенъ прѣстолъ-тъ на грозна-та смъртъ; това мѣстое мѣсто-то на смъртна-та сила. Сичко мъртво и сухо, сичко въ безпорядъкъ: срутено, рассадорено и това види сѫ да е едно наказанье отъ самата природа. Какви черни камани, какви непроходими скали и грозни голи пустини! Охъ, охъ! тежки черни дни!... Ахъ мила майко Болгарийо, гдѣ си?!... дни-тѣ ми изминахѫ на пусто, както цвѣтя-та които цъвтѣтъ сутрина

а вечеръ повяхнуватъ и са затъкнуватъ, человѣчески-
тѣ поколения са истичатъ както водата на бързий
Тигръ, и нищо не може да спре врѣме-то което завлача
съ себеси сичко, което са вижда най-непоколебимо. Ахъ!
Каде сѫ онези дни на младость-тѣ ми, които беше тол-
кози живи, толкози пълни и весели?!... припомнялъ си,
че тези прекрасна възрастъ е била едно цвѣтье, което
и сърцува цѣлъ цъвне, ето са изминаха безъ да ги осе-
тѫ, засмениитѣ ми прелести и сладки-тѣ ми удовол-
ствия които ма преиждаваха. Силата, здравието
и радость-тѣ ми исчезнаха като хубавъ сънь, и не ми
остана отъ тѣхъ друго, освѣнь единъ жалекъ споменъ,
изнемощела-та ми враждебна и неудоволствена ста-
рость доде тамъ и набръчка лицето, прикривили тѣ-
ло-то, разслабили жилитѣ и пресуши въ сърдцето ми
извора на радость-тѣ. Охъ! черна съдбо, на какво мѣс-
то мѣ не хвърли!" тоя часъ съзря единъ Иорданъ, кой-
то беше въпрегналъ въ ралото си едно муле и едно
велико заяче [магаре] и сѫ трудеше да оре между една
скала. Захвана да си говори; „О! мързеливи земледелци,
грозни калекатури, напразно сѫ надѣвате за зла-
ти жетви, Бахусъ на празнови обещава на тези земя
сладки-тѣ плодове, на мѣсто да озреятъ те исъхнуватъ.
Най-голѣми-тѣ извори наскърбени, не проливатъ чис-
тѣ води, тѣхни-тѣ влаги са стичашѫ горчиви и мѫто-
ни. Птици не пѣятъ никога въ тези земя, която е ис-
пълнена отъ камани и бурени, те не намѣрватъ ту-
ка никаква сѣнка зада са оттеглятъ подъ нея, те
утиватъ да въспѣватъ любовь-та си подъ едно друго
по приятно небе, и тамъ е милото имъ отечество.—
О! отечество, О! стара майко Българийо! слушай ду-
ми-тѣ ми, тебѣ казвамъ? Тука не сѫ чува грачене-
то на врани-тѣ и печалниятъ гласъ на бухала. Тре-
вата е горчива, и стада-та които я пасѫтъ не усе-
щатъ никаква сладость, и онѣзи радость която ги
кара да подскачатъ. Бъкѣтъ не мучи, и крава-та сѫ не-
подиграва. Пастирь-тъ изнемощелъ забрава свирката

си и изтърва кавала си; съ една речь, тука друго ся невижда освѣнъ горещь пѣсъкъ, диви пастери тажива както и самото мѣсто. А мене друго нищо ми не устава тука, освѣнъ да минувамъ нощитѣ си и оплакувамъ нещастните си дни."

Старецъ като си изговорилъ тези думи, въздъхна и каза: „какво ми по олекнаха болки-тѣ на крака-та и какъвъ сладъкъ сънь притиска очи-тѣ ми и сърдце-то ми премалява." И като си сне рунтавата шапка, остави я на земята, и слага главата си на нея и заспива единъ много сладъкъ сънь, подъ уврътана-та варбичка, като че не сталъ никогашъ.

Въ този день слязара 25. души на рѣка Тигръ, и като си помира, лицата, главитѣ, крака-та, и какой си ся и окѣпара и следъ нѣколко расходки край водата, собрара са на една тумбица, и като ся поразговорирѫ съ нѣколко сладки приказки, споменара си за Отечество, и безъ друго хванарѫ са на хоро, и за пѣха тези пѣсни.

Провикнала ся й драганка [2]
Отъ врѣхъ отъ Стара Планина. (2)
Изгорѣхъ либе за вода (2)
И азъ драганке за тебе [2]
Азъ зная вода студена [2]
Варвели що ся варвели [2]
Насдали гора зелена [2]
Тамамъ драганка на вода [2]
Отъ срещѫ овчарче викна [2]
Не пий драганке тазъ вода [2]
Вчера войници минара [2]
Царь Георгя раненъ носирѫ [2]
Люти му рани мияра [2]
Кървави ризи пѣрара [2]
Тамъ у ранитѣ вързвара [2]
Царь Георги войници думаши [2]
Войници братия войници [2]
Носете мене уставайте [2]

Носете тамо занесете [2]
Навръхъ на стара планина [2]
Прилила сестра драгаишка [2]
Тамкати гроба ископайте [2]

Трѣбва да си припомни чтеца, че бѫлгари-тѣ иматъ обичяй да сѧ кѫпятъ по Георгиовдень преди изгрѣванье на слѫнце-то за здравье. [1] И тези които пѣхѫ пѣсньта и играхѫ хорото около рѣка Тигрѣ, бѣхѫ отъ заточени-тѣ бѫлгари, между които имаше и единъ православенъ Арапинъ на име Хаджия Михаилъ отъ земя [Ариматея] (Іерусалимъ,) и единъ турчанинъ, Алия онъ баши урсуза отъ Ловечъ. Които бѣхѫ хванати на сѫщото хоро, нъ между всички Арапина сѧ наймного отличяваше, който като си повъртваше калпакламатѣ, пристѫпваше назадъ-напрешъ, и засмѣнъ говореши тези думи: „Кюллю урумъ хинистъ, Диярь бекиръ кулю християнъ акрупъ. Булгаръ християнъ кулло чй! ха! хѫ! ха! а!... Алия по кротко тропаше и са подсмихуваше. Като сѧ испя пѣсень-тѣ, хорото сѧ свърши, Али Ага запя една турска пѣсень и си тръгнахѫ за въ града.

Стареца си спи сладко и никой го не сатикаса да го събуди, макаръ и да бѣше близо гдѣто сѧ игра хорото.

Слѣдъ 2. часа излѣзаха изъ градѣ онзи 18. души бѫлгари, които, и тѣ като първитѣ утидаха на рѣка Тигръ, близо тамъ гдѣто бѣше заспалъ стареца подъ карагъ-кѫ-та, поумихѫ са и поукрасихѫ сѧ, и като насѣдаха край вода-та, запѣха тези пѣснь.

Въ срѣдъ мори стой, стой не трай, [2]
Стой не трай, воинъ войвода. [2]
Такъ сай провикнала воинъ вайвода: [2]
„Избирайте са дружина вѣрна, [2]
Дружина вѣрна, вѣрна зговорна; [2]
„Чеще да идимъ въ гора зелена [2]
Въ гора зелена, въ поле широко. [2]“
Такъ са провикна войнъ войвода [2]:
„Охъ драго мне войводи да сѧда [2]!
Войвода да сѧда войни да водя [2]!

[1] Баби-тѣ казватъ, че билъ най здравъ онзи който сѧ окѫпи на Георгиовдень на прешъ слѫнце, или на прешъ Мечката.

Войвода да бѫде войни да води! [2]

Храбри юнаци съ кѫдрави калпаци, [2]

Съ кѫдрави калпаци съ позлатени връви [2]

Презъ кръстъ презъ рамо златни паласки, [2]

Свѣтомъ свѣтящими като ясно слънце [2],

Като ясно слънце въ гора зелена [2],

Въ гора зелена въ поле широко [2],

Гдѣто птици врѫкатъ врѫкатъ негдѣ врѫкатъ?

И тѣзи пѣснь като испѣха станаха сички и си тръгнахѫ завъ градъ, отъ които едни пѣхѫ, други съ сълзи на очи влѣзоха въ градъ.

Старецатъ си още спи сладко, не са постреснѫ на сънъ-е си, не никой го не сѫглѣждаше да го събуди.

Слѣдъ единъ часъ, слизаха още 15. души отъ З. Т. на рѣка Тигръ, и като са поумиха и окѫпаха както първи тѣ, то оттеглихаса малко на страна отъ водата, на сѣднаха на една утъпкана полянка и тѣ запѣхѫ тѣзи пѣснь:

Олеле Боже нами горкана,

Горчива случка пакъ настана!

Орела Петръ злѣ се мъчи,

Нѣма тукъ кой да го отлъчи!

Гората сѫва плачь заплаква,

Гората още планината.

„О!! нѣма веке царя Петра,

Остава той безъ вѣрна скиптра.

Орела Петръ е въ почивка,

Душа му въ небеса вечь хвърка.

Бориса и Романа царски рожби,

Въ цари градъ са като роби.

О! бухало нощь-но птицо,

О! ти царе вий убийцо.

. . . .

Тая дружина като испѣ тѣзи пѣснь тръгна-си съ сълзи на очи за въ града.

Старецатъ, който спѣше тъй сладко, сънува баща-си и майка си че са разговаря съ тѣхъ. Стреснатъ са и едно като въ изступление и безъ да съзнай че са е

сѫбудилъ, захвана да си говори, както въ сѫнь, кога бълнува человѣкъ.

„О! любезний ми татко! [1] най ужасни-тѣ горчиви сѫнищѣ цѣла дали сѫдятъ послѣдки, нъ тези сѫнищѣ ми показватъ, че вий сте вече слѣзли въ жилище-то на блажении-тѣ души, за добродѣтелство-то си въ едно вѣчно спокойствие, въ блаженний рай. Прѣдставляватъ-ми са българскы-тѣ прекрасни полета, по кои-то ма си посещавалъ, когато вървѣхъ напредъ ваклото си стадо, което кротко пасеше около менѣ. О! колкое тежко и мѫчно да бѫда безъ надежда че ще мога пакъ да посрѣщамъ ваклото си стадо, и да видя ури-вити-тѣ си кучета! О, милий ми татко! дали ще бѫда честитъ нѣкога дава видя и да цалуна благодѣтелна-та Ви рѫка, и да чуя една дума отъ сладки-тѣ Ви усти. О, милостивий Боже! стига са за единъ злочестникъ като мене! Ти, кой-то ми проваждашъ тѣзи сънища, зада отнематъ сѫка надѣжда отъ сърдце-то ми; тое сънцо-то ако ми земеше живота! Не; азъ не мога вече да живѣтя въ тѣзи неизвестность. — Що думамъ?! — уви! азъ съмъ увѣренъ, че баща ми не е живъ вече, и ако би да не съмъ вързанъ съ царски закони, и ако не съмъ въ тези мѫки, О. любезний ми татко! колко иѣ по тешки мѫки да сѫмъ, пакъ не могѫ дава забравѣ нити една минута. Или, О, мила майчице! искамъ да та видя, нъ не вѣрувамъ, огнената тѣ скърбъ, която ми причинява тези сънищѣ, много мѣ застрашява, като ми предказва, че и ти могли да си са прѣселила въ вѣчний животъ и наслаждавашь заедно съ праведни-тѣ въ блаженний рай. Нъ О! мила майчице! дано не бѫди исполнила тѣзи ми мисль; дано бѫда излъганъ мила майчице! желая и искамъ да та видя и да цалуня онези майчени раце, кои-то сѫма носили въ прегрѫдки-тѣ си близо до сърдце-то Ви, и да Ви заслужя баремъ една

[1] този старецъ кога са го испроводили на заточение въ Д.бекиръ оставилъ баща и майка си живи, нъ сега не му са извѣстни.

студена водица на старость-та ти. нъ ти! —… не не;… и ляга на една страна и заспива много дълбокѫ и премесенъ сънь.

Слѣдъ 1. ½ часъ дойдоха онѣзи 6. души отъ сѫщи-тѣ заточенни Българи, кои-то като направиха сѫщо-то умиваньѥ както и предишни-тѣ, насѣдаха край брегъ, и като тураха краката си въ водата, запѣха тъзи пѣснь.

Далечь отъ моята бащина, отъ първо либе [2].
Въ тъзи чужда-та земя, и радость ми не иде [2].
О! весела е пролеть-тѣ, приятно е времето! [2.]
А̀ тъменъ е за мене свѣта и тѫжно мне сърдцето! (2)
Въ гората славей ако пѣй на жалость отговаря, [2]
И тихий вѣтрецъ ако вей сълзи-тѣ ми собаря. (2)
Градински полски цвѣтове не ма развеселяватъ, [2]
Шумливи роси вѣтрови тъги не растеляватъ. 2
Отъ тукашни-тѣ красоти една мя не привлича: (2)
Сърдце ми къмъ тѣхъ не лети не можа да ги обича. 2
Давно даде богъ милостивъ назадъ да ся повърна, 2
И тебѣ любезна моя за смяна да прегърна. (2)
Кога ще на бащинъ дворъ азъ да седнѫ? 2
И ти любезна моя засмѣна да мя погледнешъ?? 2.

Щомъ са испя, тъзи пѣснь, и пѣснопойци-тѣ станахѫ и запѣха друга нова пѣ и утидоха въ града.

И отъ тия дружина никой не съгледа старецa подъ върбата, нъ той колкото и да беше дълбоко заспалъ, слухътъ му е билъ отворянъ и е зачулъ на тъзи пѣснь найпослѣдната-та дума „Кога ще на бащинъ дворъ да седна?" Отъ тъзи дума стреснатъ, сърдце-то му ся разигра, тѣлото му потрепна, кръвь-тѫ му пламна, и изъ носа му тече кръвь като два студени извора. Става на крака изима чапата-та си подъ-га, и бързешко слезе на рѣка Тигръ да ся омий; слѣдъ омиваньѥ-то начна да си говори той: какъвъ упоителенъ и лекъ сънь мя притисна щото разслаби до толкози тѣло-то ми, и като че сичка-та упоителность на нощь-та още са изляла на мене послѣднѣ пладня.

Като си поотри лице-то, глава-та и са поизбърса съ отдѣсна-та си раздъвва кърпица, а кръвьта, коя-то течеше толкозъ силно изъ нос-му спрѣ-са. Слѣдъ малка една отпочивка зема тояга-та си и са върна пакъ подъ отъртѣна-та варбачка, подъ коя-то беше оставилъ рунтава-та си шапка. Спрѣса тамъ погледна нагорѣ къмъ небе-то, издигнаси ръце-те нагорѣ и начна да ся моли: „Господи Іисусе Христе сине божий и създателю нашъ! погледни отъ ясното небе, и виждъ единъ беденъ и грѣшникъ твой рабъ, кой-то тешко въздиша между полудиви племена, и кой-то нѣма нигдѣ никого, освѣнъ Тебѣ. Іисусе Сладчайший, помилуй мя грѣшнаго! Ти си мое упованіе и надежда. Ти виждашъ сичките мои страдания, искоро кои-то търпя секий часъ въ тъй грозно и опасно замене мѣсто. Ахъ азъ никогашъ са неотчаювамъ, като си мисля, че сичко е тебѣ наръчете, и са надѣвамъ дадеди и за меня единъ честитый день, щото да видя милото си отечество. Ахъ азъ видя че сичко за мене е напраздно, сърдце-то ми са отчая вечь и познавамъ че неща бъда честитъ да видя мила Българийя. Ахъ, уви!? какво говоря азъ? — Боже простима.

Слѣдъ едно малко умисляние, погледна и видя че отъ краката му течѣтъ черни кърви: причерня му на очи-тѣ, порони горещи сълзи и като прекриви гърчеви тѣ си бели колене, отряса на тояга-та си и седна близу до шапка-та си и като примесчивъ, зарвана да си говори: Старо мое отечество, гдѣ си?! Гдѣ са твоитѣ синове? Мила Майко Българийо! [1] Гдѣ останаха онези хубави малки вадички съ бистрѫ вода, кои-то по краи прекрасни-тѣ ливади, между кои-то съмъ игралъ повездень съ мои-тѣ едно врѣстни приятелче-та? Тамъ при бърчелякъ, гдѣто са къпехме въ бистра-та река Мъртвица, и играехме съ малки уралца на навки посипана пѣсъкъ, подъ круша-та студено-то изворче, гдѣто си правяхме чардачита и кушерки и играехме на овце съ кумбалачета; тамъ

[1] Види са че натози старецъ твърдѣ много да ще мила Българийя. Да, читателю, товаго незнай другъ, освѣнъ онзи кой-то е за точянъ.

при Продановы-тѣ Варби, гдѣто бѣши направилъ бати Стойку воденичка на която накъдѣто турхарми байрче-та [1] отъ горѣ на камаче-то, което бѣши отъ черепка, издаваша единъ много залагателенъ гласъ отъ дранкание-то на байрче-тѣ-та, които на ней много залъговѣхѫ? Тамъ не усещахми какъ са изминуваха часове-те и кога запазяше слънце-то. Ами тѣ ни са видѣха толко малки, щото сѫ завръщахми късно удома си ненаситени отъ таквато приятелность, коя-то е свойственна на малки-тѣ дѣца..

Гдѣ е прекрасно-то поле, около Ручува гиолъ, Калева-та Кашла и Пеюва Кѫръ като обичено съ разни цвѣтия, кои-то развиваха на секка стъпка пролетни-тѣ си краски и даваха една благовонна миризма.

Това мѣсто беше за насъ найприятно-то. И самата природа сѫ видеше да си играй съ насъ, като ни караше да са не спирами на едно место, и ни мамеше да сѫ спущами съ голѣма радость ту на тѫй ту на онуй едно отъ друга по хубави цвѣтица. Не мога, и неща могѫ никога да забравя онѣя весели и приятни часове, които прекарвахме въ тия полета. Тука съ кошнички въ рѫка ходяхми и берѣхми разни цвѣтия: Теменуга, момина сълза, минзоварь, кокиче и други, отъ кои-то правехме хубави китки, съ кои-то като сѫ накичахме добре, възсѣдахме дървени-тѣ си коньо и съ разиграване и припущане връщахми са радостни въ село-то. [2]

[5] Далечь остахѫ пустите мушилки на широкия кюшкеръ между селски-тѣ гѫсти дѫбрави по кой-то сѫмъ игралъ съ другарчия-та си и слушалъ пеньето на сладкогласний славей и на безбройни-тѣ птичета, кои-то пѣеха въ гѫсти-тѣ лесове. Гласа на пъстра-та гургорица на високо-то дърво не са чюе вече; не чуватъ вече и кукувица-та, коя-то кукаше на свѣтлия брѣгъ и отъ на клонъ хвъркаше и бързаше да са накука догдѣ не е дошла Ечмикъ; Свирачъ

[1] сини синци кои-то окачватъ на малки животни. [2] Пребарин 12. листъ 3-то число.

Карабакъламъ, кой-то сладко свирши между зелени-тѣ листя на дива-та лоза, коя-то е обвита около высокий Гурунъ. Неса чува вече чоканье-то на пошното Пукалчи кривто между гъсти-тѣ листи-е на зеления брешанъ, кой-то е обвитъ около високата балладжия, и кой-то съ чоканье-то си като че подканя природа-та да са развие по по скоро. [6]

[3] Най-много ни изморяваха рубавитѣ шарени пеперудки, слѣдъ които тичахми поцѣлъ день съ намерение даги уловимъ и по отъ близу да ся радваме на толко красни-тѣ имъ и съ сякакви краски украсени крилца като несмеяхме даги бутнемъ съ ръче да не би ги заличимъ. Скокласти-тѣ, зеврчасти и дълго-ноги скакалци не по малко ни занимаваха. Слѣдъ като ся укъпяхме въ баничката при Іовчева мостъ, отпраждахме и си налавяхме отъ тия насекоми, насѣдвахме подъ дебелата сѣнка на дравеса-та — седемтѣхъ братя, и като направяхме чердачета, поставяхме на тѣхъ отгоре скакалци-тѣ като ги наричахме субаши. [4]

7. Невиждамъ трудолюбиви-тѣ земледелци, които сутренъ рано предъ зора ся слушать да орѫть на голѣма-та нива и да пѣять старо-български пѣсни. И още, пастире които закротили стада-тѣ си по полето около копана-та Могилка Страдиква-та, Турна гьолъ и Райчувата кория, при Колюва гробъ, [2] на които звукови-тѣ на кавала разбуждахѫ и най-наразленивия и остаілъ са земледелецъ.

Настървлите и съ отпулени кървнишки очи вълци гледахѫ въ пасища-та, нъ не смеяхѫ да влезять въ стада-та, отъ звукуви-тѣ на кавала, свирка-та и отъ звантенье-то на голѣмия званецъ прилепката.

Колко весело и радостно е при залазенье на слънце-то да гледа человѣкъ вечерь безъброй дѣчица като играять кару около дебело-клонястий селски брѣстъ, и още старци бѣло-бради, съ тояшка въ рѫка да посрещатъ съ внучки-те си свой-тѣ крави кои-то мучахѫ, и малки телеца кои-

[4] повѣрии въ 11. листъ 5. число. [6] въ сѫща страница 7. число.

[2] прочутий юнакъ, овчеря Колю Кънчевъ, убитъ поклета съ измама отъ чета-та на прочутий разбойникъ Бахобандорий.

то весело подкачѣхѫ около майки-тѣ си.

Млади мѫжие, кои-то сѫ връщахѫ, въ домове-тѣ си утрудени отъ дневния-тѫ работѫ, съпругитѣ имъ ги посрещахѫ като водѣхѫ за рѫка и майки-тѣ си дѣчица и ги милувахѫ.

Утрудени, отпретнати и съ копраля на рамо момци съ пѣснь весело влизахѫ въ село и сѫ спирахѫ около студени-тѣ бистри кладенци, гдѣ-то много гиздави накичени дѣвойки наливахѫ студена вода въ бѣли-тѣ си менци и червени росни стомни, и съ любовна подсмивкѫ имъ давахѫ по една разлѣчена китка [1] и бързо си утивахѫ, да издоятъ и крави-тѣ.

Еще и пастири, кои-то вървѣхѫ на предъ стадо-то си къмъ село, и грайхѫ подъ звукѫ на свирка-та и кавала.

Млади агнета кои-то играхѫ на предъ младо-то пастирче, кое-то ги караше съ тънка-та прѫчица, подскачахѫ по зелена-та морава. И сички тези вообразения и напомнования прелестни сѫ на златия ми вѣкъ.

Ами мой-то стадо гдѣ остана? О! обичливи ми витороги овни и руси бѣлокачулати овци, гдѣ останахте ви? Вий, кои-то мѫ толко обичяхте и слѣдвахте съ радость стѫпки-тѣ ми, и съ голѣмѫ охота пасяхте сладкѫ-тѫ трева по широко-то прекрасно поле; ви, кои-то вървяхте расчелени (?) на полукрѫгъ слѣдъ звукътъ на кавала ми. И азъ, кой-то вървяхъ на предъ ви наметнатъ съ чисть бялъ ямурлукъ, рубавата ми гладка бѣгалия тоѣга, коя-то бѣше закачена на шарения ми дрѣбъ (?), вървяхъ съ голѣмѫ любовь и завр-

[1] Много български момци и дѣвойки невинно сѫ пострадали споредъ тези си народни стари обичаи, като прелагамъ за примѣръ пѣсень-та.

Стояна бива бидили, що въ тъмница хвърлили, ни защо сѫ го бидили? За нищо и за никакво за една китка Стейнова, Стейнова стрѣкъ босилкова. Що я не дала турчину, ами я дала Стояну. Стояна бидили и окривили, що въ тъмница хвърлили. Снага му въ земя зарасла. Мусцѣ му перчемъ утаси, зайтягу (?) сърце извила, и дрехи ... Майчица тя си подводни ходишки и дрехи свѣзи ... ронища.

цвѣрѫ отъ две-тѣ страни крилата ви и често сѫ обрѣщахъ
съ кавала си на срещу ви задавахъ стихъ и отправяхъ по
на добрѫ пашѫ, и ми сѫ виждаше, че и вий, често сѫ спирах-
те, като чини-са вслушувахте на кавала и отъ ра-
дость весело блеехте и пакъ сѫ залавехте на гѫстѫ-та
сладка трева. Гдѣ ми сѫ гърдести тѣ шарени кучета, кои-
то вардяха съ на пѣрени рунтави опашки на предъ лю-
бимо-то ми стадо и гордо го забикаляха, и като ми-
наха около мене отъ радость опашки въртѣха и съ ски-
мтение кавала ми лизѣха, и като удряха опашкѫ
въ белия ми юмурлукъ съ наведени глави бръшко изми-
нѣха напредъ обичливо-то си стадо.

Ахъ! Гдѣ е вакли-я ми угичъ съ седемтѣхъ алакѫ
и съ трита звънеца, кой-то често дохаждаше да ми ли-
жи чанта-та и вечерь до глава-та ми лежеше? Гдѣ е
руси-я ми шутъ огичъ съ голѣма-та хлопка кой-то
често блееше на срещу ми и лижеше кавала ми? Гдѣ
останаха вакли-тѣ ми вито-роги овни, кои-то си
играяха на предъ стадо-то ми, и като сѫ бодѣха, у-
даряха на вито-тѣ имъ рогове страшно са чуваше?....
О! тамъ, тамъ, останаха тѣ! знамъ гдѣ ги оста-
вихъ, и това твърдѣ добрѣ помня, че ги оставихъ тамъ
подъ сѣнкастѫ-та столовата круша, на прополени-
тѣ между Дели Дейковата гѫста кория; на латинѫ Стоя-
ново-то пладнищи; тамъ, гдѣто черна сѫдба невидимо
ма сабори като мълния отъ громъ, когато ма истег-
лиха отъ стадо-то ми настрана кажви страшни и гроз-
ни часове бѣха тогава, захванаха да ми врѫтъ тешки
вериги и дибели дървени клади, кавала ми падна ~~падна~~
въ праха, белия ми юмурлукъ, гладката ми чегалия [1]

и бремни свързирошиши и са на бога молиши, божие ле божие
милийки! Стори ма боже престори. Стори ма боже престори
на сива пѣстирѫ кокошка, чи да си хвръкнѫ подъ хврѣкия
тамка далеко да кацнѫ въ ~~и~~ Идирия града голѣма. Въ И-
дирия града голѣма срещу темна-та темница, срещу
темничина прозорца, сутрена рано ща кукамъ и вечерь
срещу ща кукамъ да носи вода стояна, стояна милачякъ
на мама. —

тояга, шарената ми чанта, останаха при лю-
бимото ми стадо подъ дебелостъблата-та столѣ-
тна-та круша, тоягата ми беши строшена. Азъ
бѣхъ утъналъ въ праха и не познавахъ кадѣ съмъ.
Вакли я ми вито-рогъ овенъ долетѣ презъ сичко
множество при мене и захвана жално да ми ли-
жи раце-те които висѣха въ тежката-та клада, кой-
то гризеше съ остри-тѣ си бели зѫби. Съзрѣхъ и
шарения си рудъ угичъ, който лижеше кавала-
ми и жално гледаше къмъ мене. Гарести-тѣ ми
кучета страшно виѣха на около-ми, и огнени
искри излазяха отъ зѫбите имъ. Когато ма под-
караха, вакли-тѣ ми вито-роги овни жално забле-
яха и сичкото ми стадо дигна глави и жално за-
блея и са спусна следъ мене, нъ биде силно отблъсна-
то. Верните ми гарести и рунтави кучета гроз-
но виѣха и са стремѣха върху ми, като че искаха
да ма грабнатъ на сила отъ раце-те на мой-те
неприятели. Азъ като гледахъ и слушахъ на сър-
дце-то ми огнь гореши и белия ми дробъ на късчета
са късаше.

Бѣхми патували вече два дни, и на третий
день по пладня видѣхъ най вѣрното си куче, гривя
Марка [1] и кучката ми Калуда [2] които като
прикосаха множество-то съ изплезени язици и-
справиха са на мене, съ това като че искаха да-
ма цалуватъ и опростатъ съ любимия си сту-
панинъ, нъ и тукъ са страшно изгониха. Въ този
день ги слушахъ да виѣха подирѣ ми и надвечерь ги
вече ни-то чухъ ни видѣхъ.

Вързанъ съ вериги заврата, раце-те ми въ
дебели дървени клади, макаръ и толкосъ трѣшно да-
ма кахарѣ, не приятели-те ми, като ма и попа-
стѣпуваха съ коне-те си, не ми даваха да гледамъ на
широко; нъ азъ пакъ забравяхъ и презирахъ сички
страдания, и жално изглеждахъ прекрасни-те и бога-

[1] Пастири-тѣ иматъ обичай да прекръщаватъ кучето си на прочути-тѣ юнашки имена, както Марку Вельу..... [2] както и куч-
ката на прочута-та мома Тѣнчопайка.........

ти градове, на отечеството ми, както и селскитѣ приятни и стретно нагиздени селски домове.

Съ просълзени очи изглеждахъ оныя земи, които са покривахѫ сѣка година отъ златни жетви безъ да си почиватъ никога, и отваряхѫ своитѣ недра на острото рало, като приготвяхѫ богатства-та си за да наградѣтъ трудолюбивия работникъ.

Стада отъ овци по могилитѣ и долинитѣ подскачахѫ весело по моравитѣ, и пастыритѣ кои-то правяхѫ да сѫ повтарятъ сладостнитѣ звукове на тѣхни-тѣ гласни кавали и тѫжни свирки кѫсахѫ сърдце-то ми.

Горитѣ кънтяхѫ отъ мученie-то на голѣми-тѣ череди отъ волове и крави, и брези бело ноги биволи.

„Ако бихъ зналъ че, черната грозна сѫдба ще би атпела въ туй мѣсто, или, че немилостивата урисница ма би тукъ хвърлила въ туй въ тѣзи непроходими пустини между полудиви человѣци, азъ бихъ легналъ на срѣдъ пѫтя, когато ме карахѫ подъ тѣжки-тѣ вериги, и цалувалъ бихъ земята на милото си отечество за да сѫ опростя съ него, и зелъ бихъ една стиска пръстчица, която щяхъ да си имамъ като най-безцѣненъ залогъ предъ очитѣ си, за вѣрната си любовь къмъ него, и секогашъ като ся гледамъ изъ си припомнювамъ че са намирамъ въ него, нъ, увы! и отъ този даръ бѣхъ лишенъ.»

Отъ тия напомнювания старецa са смути и отъ жалость не можe да спре сълзитѣ си, и много врѣме отъ хълцанье-то нищо не приговори. Следъ тешко едно въздихание погледна небето и видя единъ соколъ кой-то хвърчеше толкосъ на високо близо до облаци-тѣ, и кой-то идеше отъ къмъ западъ, т. е. отъ къмъ България, старецa като за малко помисли си, че сокола може би ему носи нѣкаква добра весть отъ отечество, нъ и той си измина по въздуха а старецa като го жално изгледа, принесеса въ длъбоки мисли, и като преклони глава заспа единъ умаянъ и упоителенъ сънъ.

Слънце-то беше вече залѣзло и тукъ-тамъ са виж-

бѣха малки звѣздици, кои-то блещукаха съ една малка блѣдна свѣтлинка.

Въ този часъ дойдоха нѣколко кюрди, кои-то като влѣзоха въ водата да са къпятъ запѣха една кюрдска пѣсень.

Ой! Дило, дило, дило! Дило калениро, олано джендже-фило. Де на-най на-най на най, де на най на най на-най.

Ой, дило дило дило, дило, дедилеръ сана бени вердилеръ. Де на-най, на-най, на най, де на най на най на най....

и други още безсолни и груби стихове........ (1)

Стареца кой-то спеше тука близо, стреснува ся и безъ да осети болки-тѣ си, кои-то малко му бѣха поотлѣкнали отдихѣшний му лѣкъ - шиловлека, гледа, нъ нищо не вижда освѣнъ тукъ-тамъ свѣтливи-тѣ звѣздици, и нищу не чува освѣнъ пѣснь-тѫ на кюрда-тѣ кои-то пѣяха и са кѫпиха въ вода-та, безъ да ги е грижѫ че сѫ е стамнило. Стареца като си поистри очитѣ и попотѣгна рѫцѣ-тѣ, осетилъ че му дойде малко силица. Зеси шапка-та и я наложи на побелялата та си голѣма глава. Като сѫ облегнѫ на чапата та си тояга стана на крака, макаръ че и крака та му още да трепереха, нѣмаше врѣме да сѫ бави и да размишлява на дълго и широко, освѣнъ да си тръгни за въ града. Слѣдъ много-то тешко въздишкибе тръгна изъ малка-та пѫтечка, и полека-лека, подпирайкъ са съ чапата-та си тояга, и улезе нагоря къмъ градѫ, и престигна до врата-та (Мердивенъ капусу), кои-то намери затворени. Стареца като повика съ слабия си гласъ, и почука нѣколко пѫтъ-я на врата-та съ тояга-та си зада му отворятъ, и като видя че никой го не чува да стани да му отвори за да са прибере въ града, защото тези врата сѫ затварятъ вечерь часа по 12, и са отварятъ сутрина. То на стареца друго не остава освѣнъ да намери едно згодно и спокойно мѣсто, гдѣто да при-

(1) Кюрди-тѣ сѫ богати съ народни-тѣ си пѣсни, тѣ свирятъ съ кавали, и иматъ и народно ~~хо~~ кюрдско хоро.........

почива и прекара тѣзи нощь извѫнъ града; нъ той на-
ми спа днеска вездень? то той пакъ ще спати на
дълго и широко. Като си по отпря гърба на Крѣпость-
тѫ, захвана да си говори: „О, Милинкий боже! Днесь
какво ми беше полекнало и не осещахъ никакъвъ болки;
нъ сега какво ма защрѣкара, като че ми забивать
огнени тръчки въ рани-тѣ. Охъ! Охъ!" — повдигна си
крака-та и сѧ изгърбиза къмъ стена-та; отпраса
на Крепость-тѫ пити съ раце и говори „О! грозна и-
порутено оградо! о! стара Видинска Крепосте. ти! Кое-
то мѧ не приимашъ тѣзи нощь, много мѧ застра-
шавашь съ твой-тѣ черни и грозни порутѣни сте-
ни. ти си не милостива! ти не съжалявашь като
за менѣ единъ сиромахъ, единъ злощастникъ и изгу-
бенъ старецъ кой-то нѣма нигдѣ никого освѣнъ едного
Бога. Ти прегрѫщашъ въ недрата си единъ немилостивъ
управитель, кой-то тъй страшно и немилостиво на-
изглежда. Той прилича на единъ гладенъ лъвъ, из-
пѫденъ отъ овчарна-та, връща сѧ въ мрачни-тѣ лѣ-
сове съ голѣмъ ядъ за несполука-та си като влезва въ
пещера-та си, остри си зѫби-тѣ и нокти-тѣ, ка-
то чака сгодно врѣме за да удуши сичко-то стадо.

Нъ такъвъ немилостивъ управитель не знай
че храни и топли въ пазва-та си утровни змий го-
тови да го ухапятъ смъртно.

Най злочестиятъ отъ сички-тѣ человѣци е онзи
кой-то за да прави себе честитъ прави други-тѣ
злочести. Има лоши человѣци на свѣта отъ тия,
наконь-то като имъ е дадена власть да бѫдѫть упра-
вители на много народъ, те безъ да познавать
свое-то назначение; че въ тѣхни-тѣ ръцѣ стои благосъс-
тояние и напредъка на управлѣеми-те, на про-
тивъ употрѣбявать власть-та си като мечь, съ
кого-то насилствено отнемать отъ бедни-тѣ оно-
ва кое-то те съ толко трудъ и потъ са едва припе-
чили.

Нъ О! кой съмь азъ, гдѣ-то размислявамъ толкова

нашироко? Кой сѣмь азъ гдѣто укорявамъ и искамъ да поуча други-тѣ? не сѫмь ли азъ единъ злощастникъ, единъ нищожнъ и най-нисакъ человѣкъ на свѣта, кого-то сички злословятъ и гонятъ? Не сѫмь ли азъ единъ, на кого-то и най-ближни-тѣ му родини сѫ отказаха отъ него, на кого-то и обичливи-тѣ вѣрни приятели не искатъ нито и не тому да чуятъ, не-то даже споменътъ за него?.... О! какво говоря азъ? гдѣ сѫ заплеснѣхъ пакъ? О Боже прости мя! азъ бал-нувамъ и не знамъ какво говоря.

Изписта са настрана отъ крепость-та, издигна рѫце на горѣ, и съ горещи сълзи начна да са моли: „О! Господи Иисусе Христе долготерпеливе и много милостиве! Ты! кой-то утѣшявашъ наскърбени-тѣ, подкрепявашъ и даввашъ здраве на болни-тѣ, управяшъ изгубени-тѣ, О, Христе Създателю нашъ! тебѣ сѫ молимъ и тебѣ са надѣвамъ, прости ма грешнаго, и не мя оставяй да загина въ тѣзи мрачна нощь. Его тръгвамъ и тебѣ имамъ за предводитель, и гдѣто и да ида, ще вѣрувамъ отъ сърдце че ти ще ма водишъ!" Като свърши молитва си тръгна около крепость-тѫ, като сѫ подпираше на чатата та си тояга, и въръвеше изъ тамнина-та полека-лека, и съ наведена глава слизаше по старѣвни-тѣ камани като са мѫчеше да слиза и възлаза по тяхъ, що-то едва съ голяма сила стигна до Ени капусу. Дѣду-ту и тука си опита тояга-та, като почука съ нея железни-тѣ врата и повика съ слабия си гласъ нѣколко пѫти, нъ и тука ни гласъ ни послушание. И за дѣду-ту друго не остана да прави, освѣнь волею и неволею, да прести тука; нъ преди сичко той са потруди да си намери едно угодно местице дѣто да прекарува. Върнаса назадъ, и съ очи наведени пристѫпаше, и тешко въздишаше отъ болесть-тѫ нарани-тѣ си, кои-то го цепяха като съ остри бръсначи. Голямо душевно безпокойствие и горка скръбъ беше изобразена на брѣчковато-то му лице, и сълзи като порой течяха изъ разплакани-тѣ му очи.

Стареца по малко изнуренъ отъ старость, отъ колко-то утруденъ отъ пътуванье-то си по стръмни-тѣ скали, често издигаше рацѣ камъ небето и съ прослезени очи слѣдваше да варви на надоло по грамадни-тѣ стръмни камане, и безъ да си препомни, че ще му сѫ подхлъзне кракѫ и ще падне отъ високия каменъ на надоло и тамъ ще си остане и засти вѣчно въ тези мрачна нощь. И на истина, стареца това можеше да извърши, и на колко мѣста сѫ е спиралъ като на мамецъ, [на питикъ] нъ той си имаше единъ вѣренъ другаръ, и този му другаръ беше негова-та чапата тояга, коя-того строго запазваше отъ всяка опасность, като сѫ подпираше на нея и почукваше на предъ си за да опитва отгдѣ ще може по спокойно и лесно да слезе. Ни една дума не излѣзваше изъ устата му, защо-то сърдце-то му беше увѣрено, че гдѣто и да бѫде Богъ ще го заведе на добро мѣсто.

Слѣдъ трудно-то и опасно пътуванье, премина презъ тѣзи стръмни камани, и очудянъ остана като на пипа съ тоягата си една малка врата, коя-то го спря отъ пѫтя му. Стареца на свръчекъ издига тояга-та си и съ едно почукванье врата-та сѫ отвори, и стареца влиза. Тъй мѣсто му са стори да е една прекрасна градина, въ коя-то му сѫ премерджеля на очи-тѣ нѣколко дебели стари черници. Стареца са спира на едно мѣсто, и като попипа съ рака земя-та на пипа едно гладка каменна плоча, коя-то бела положена на земя-та до една дебела стара черница, на коя-то като си опрялъ гърбъ, подпираса на тоягата си и като прекреви стари-тѣ си чурчеви колене, седна на хубава-та каменна плоча подъ черницата. „Охъ! охъ! охъ! какъвъ е чистъ въздухъ и хладецъ вѣтрецъ! какво страшно хучи Тигръ! Благодаря ти боже, кой-то ма доведе тази нощь на тъй мѣсто да си по отдъхна малко на чисть въздухъ.“ Полегна на една страна, и слѣдъ малко заспа много спокойно.

Високи-тѣ тънки тополки, зелени-тѣ и многочестни кавачета, дебели-тѣ стари черници, както и малки-тѣ опъртани черничи, ако и да не представляватъ никоя изрядна хубость сѫ край брегове-те на Тигръ, и отъ тамъ са издига страшната стара крепость коя-то гордо брани градъ Диярбекиръ.

СЛѢДОВА.

Месечина-та беше огрѣла, на коя-то свѣтли-тѣ зари пронизвара тѣнки-тѣ високи тополки и крѣх-ки-тѣ клонче-тѣ на дебели-тѣ стари черници, Стара-та страшна крепость, коя-то гордо отблѣскваше мѣсечни-тѣ свѣтли зари, правеше по-голѣмо освѣтление на черници-тѣ, между кои-то кротко спеше Стареца на бяла-та каменна плоча. Старо-то му бръчково лице сѫ гледаше по́ поблѣднѣло, нъ рлѣтнали-тѣ му очи показвара една веселость и спокойствие на тихий му кротъкъ сънь.

Вѣтара кой-то духаше отъ къмъ истокъ, усили сѫ и захвана много силно да руча, кой-то раскла-ти тѣнки-тѣ високи тополки и крехки-тѣ клончи-тѣ на черници-тѣ, и на кого-то отъ силно-то духание откѫсна сѫ едно клонче отъ върха на стара-та черница, подъ коя-то спеши стареца, и падна върху поблѣднѣло-то му бръчково лице. Стареца стреснатъ стана и като седна на плоча-та начна да си говори; „О, о, охъ! какво беше гдѣ-то мѣ стресна или прекѫсна сладкия сънь, на туй прекрасно и хладно мѣсто? Вѫз-приѣлъ бихъ никогашъ да сѫ не сѫбудя." Като си по и-стри очи-тѣ клонче-то кое-то бе го сѫбудило, потъркѫ са на плоча-та отъ духание-то на вѣтара, и старица сѫ сопва по гледа: насреща си и остана очуденъ като видя единъ образъ [1] облеченъ отъ глава-та до пете-те въ бѣли расе. [чаршавъ].

Стареца като видя този образъ или по добрѣ дарежа, този си новъ приятель, кой-то пожелалъ да го посѣти въ туй нощно врѣме, сладки и веселы съ радость сълзи потекоха отъ рлѣтнали-тѣ очи на стареца, и той поиска да са ръкоса съ този образъ. Той сѫ опита нѣколко пѫтья, като посягна съ рѫка, нъ напразно: тази сѣнка избѣгваше отъ пригръщание-то на рѫце-тѣ му, както единъ лицемѣренъ сънь бѣга отъ человѣка кой-то му са радва; и понѣкогашъ изцурени-тѣ уста на този злощастнѣй Старецъ са гонира подиръ една бѣгуща вода, нъ нѣкогашъ

[1] този образъ е билъ една сѣнка.

негови-тѣ устни са мърдаха за да изрекѫтъ думи:
кои-то и стрѣтнатиятъ му языкъ неможеше да про-
изнесе; рацѣ-тѣ му са простираха усилно и не оставяха
нищо. И тъй, Старецъ неможе да удовлетвори жела-
нiе-то си: той гледа жално! слушаго да му поговори,
нъ напразно,, Да не бѫдешъ ти Бахусъ [1] и си дошелъ
да ма утѣшавашъ съ една упоителность отъ твое-то
благоуханье и да ма развеселишъ?" Да не би де нагласъ
ни слушанье.

Старецъ захвана наздраво да пита, като му рече:
„и каменна статуя да бѫдешъ, ще та накарамъ да ми
проговоришъ." Да не си урисница? [2] и си дошла да сѧ подигра-
вашъ съ мене, като си ти причина-та гдѣ-то си ма ури-
сала и хвърлила на тъй грозно мѣсто и отъ всякаква стра-
на опасно? Да не си Голъ? [3] и си дошелъ да повелишъ на
вѣтрови-тѣ да ма дуйнатъ отъ тъй страшно мѣсто въ
бързий Тигръ? меня ми стигатъ тежки-тѣ рани. Да не
си Астрея? [4] и си дошла да ми докажешъ невинность-тѫ
предъ немилостивиятъ управитель? Ако си ти, не сѧ ли
зри? не е тѣжко гдѣ-то да разбере и да сѫ умилостиви за
една невинна и злощастна душа. Да не си Церера? [5] и си дош-
ла да дадешъ урокъ на тукашни-тѣ земледѣлци, и да обога-
тишъ земята имъ? Не сѧ лѣнзи? не сѧ такива человѣци,
кои-то да обичятъ работа-та: те сѧ груби и лениви.

Да не бѫдешъ отъ лениви-тѣ Кюрда, или отъ ту-
кашни-тѣ рубесници, кои-то изнятъ да сѧ веселятъ съ
Бахуса, и като си сѫ накадила отъ благоуханье-то му,
умаяла си са и си останала на тъй мѣсто. Ако си отъ
него раскошенъ родъ, моля-та стани тази изясь отъ тука

---

[1] Бахусъ е билъ синъ на Юпитера отъ Семела богъ на говар-ство-то, слѣдователно на вино-то и на веселие-то.

[2] Урисници-тѣ биле три сестри, дъщери на Ереба [нощь-тѣ]. Стари-тѣ казватъ, че кога са родяло дѣте дохождали да му обрѣчятъ честь-тѣ, и определятъ страданье-то......

[3] Голъ билъ главнийтъ богъ на вѣтрови-тѣ.

[4] Астрея млада богиня Мома, пазителка на мирѣ на благочиние-то и за правда-та, и за не правдите на человѣци.

[5] Церера богиня на земледѣлие-то.

и са махни отъ очи-тѣ ми. Нъ каквото рода и да бѫ-
дешъ, това мене зная, че не могхора да ва обидя да ме
приговори-тѣ, нъ азъ вѣрувамъ, че каквото и да бѫдешъ
щева обидя да ми преговори-тѣ. на конецъ и каменна Ста-
туя да сте ще съ тужни-тѣ ми ома не продумате.

Старецa разгневянъ, захвана сърдито и грамогласно да
говори: „Страннико! какво злощастие та е докарало на туй
грозно и злощастно мѣсто? Да не бѫдешъ нѣкой злочестникъ бѣг-
лецъ и си избѣгналъ отъ нѣкоя мрачна тъмница или
дошелъ при мене да си искажешъ страданията кои-то си
притеглилъ, и да просишъ отъ мене съвѣти? отъ говори ми са?"

Образа [снимката] ласкае старецa, като си растеря кри-
лете на горната дреха чернѣвата съ кое-то бѣши обвитъ.
Старецa като съгледа долни-тѣ му дрехи съ кои-то бѣше обле-
ченъ, и видѣ лице-то му кое-то бѣше много красно, и нѣкакво то
му черно перче на главата му стресна са съ нетърпение за-
почна да говори: „Облекло-то, кое-то ми ти показвашъ твър-
дѣ прилича на бѫлгарско, и кое-то азъ още отъ сърдце обичамъ?"
О, колко съмъ нетърпеливъ да чуя гласъ Ви, да намѣря на
устни-тѣ Ви този языкъ, кой-то отъ дѣте съмъ научилъ
и кой-то не можахъ да говоря въ тези поль въ туй грозно мѣсто
съ никого. Нъ твое-то сърдце е каменно. — Не са ужасявай,
като гледашъ единъ старецъ толкози злополученъ? ты
трѣбва да го съжалишъ?!.......

Едва снимката изрече не изрече думи-тѣ: „Азъ съмъ
Бѫлгарянка,"

Старецa извика: „О! сладки думи, подиря толкова
малчение и болести безъ утѣшение! О! мой сине! какво не-
щастие, каква сѫдба, каква буря, или по-добрѣ, какъвъ
благоприятенъ вѣтръ ва доведе тука за да прекъснете
страданието ми!.......

Снимката му отговори: „Азъ съмъ отъ стара бѫлга-
рия, синъ на единъ старъ баща родомъ бѫлгаринъ и отъ
майка бѫлгарка, и оклеветенъ за политически прес-
тѫпникъ отъ единъ Владика."

О! какво безчеловѣчно правило! каква адска злоба!
Какъ! толкосъ ли не съжалява те
отъ говори старецa.

невинна-та человѣческа кръвь, О! вий, кои-то сте поставени Пастири на человѣци, и кои-то ги управлява-тѣ и пази тѣ както единъ Пастиръ пази стадото си! Вий сте пречее вълци кръвожедни, а не пастири. Вий сте Пастири само за да стрижете и да дерете стадо-то, на место даго водите-тѣ на добро пасище. Споредъ васъ, повиненъ е кой-то са обвинява, и едно само подозрение за служва смъртьта. Прочее, невинни-тѣ са оставени на воля-та на завистници-тѣ и наклеветници-тѣ; и колко-то расте въ сърдца-та ви тиранич-ество-то, толкосъ трѣбва да са умножаватъ и жертви-тѣ ви за Ада....

О! злощастний ми милий старче! отговори сянка-та, колко-то живѣхъ въ този животъ, колко-то ужасенъ и да бе, той като далечъ отъ неблагодарни-тѣ и коварни человѣци въ мое-то печално приключение, видя ми са приятенъ. Какъ! думахъ азъ, да ма откъснатъ отъ милото ми отечество, като единичкиятъ человѣкъ кой-то можи да отмѣсти на коварния Владика... кой-то ма невинно оклевети? Колко за въ отечество не мога Ви да кажа какво съмъ страдалъ когато ма хванаха, и ако Ви кажа за въ пѫтя, кога ма караха какво съмъ теглилъ.

Отъ отечество ма подкараха съ тежки вериги и въ кой-то градъ пристигнехми, за мене бѣлъ свѣтъ нямаше, и въ на часа са отваряха най-затворени-те тъмници: грозни, мрачни и студени като гробъ. Тукъ въ тази глухота, гдѣто никакъвъ гласъ са нечува трѣбваше азъ да си отпочина на влажна-та земя и съ вериги-те на мене; а за подкрепление ми са даваше малко сухъ хлѣбъ и вода. Сутринъ, когато ще тръгнехми, при вериги-те ми са притуряше и още едно вързванье подъ мишци-те, а ко и ръцете ми да бѫха уковани въ тежки клади. Най-тяжко ми бѣше, и много пѫти викахъ смъртьта на помощь, че они, кои-то ма караха; като научени да са ползуватъ отъ гоздия потъ, за да зематъ отъ мене нѣкой грошъ, вързваха ма подъ мишци-те и ма скачваха тъй, що-то пръсти-тѣ на краката ми едва да допиратъ до земя-та и съ и съ тежки-те вериги, кои-то расклѣсваха и растѣсваха сички-те ми стави, съмъ стоялъ по цѣла нощь.

Иколко пѫти давахѫ желтица на онези които мя карахѫ за да мя поразслабятъ, нъ като земяхѫ желтицата пакъ бяхѫ немилостиви. Веднаждъ ми посакахѫ желтица, нъ азъ като ги бяхъ свършилъ и нѣмахъ да имъ дамъ, както другишъ имъ давахъ, тогази мя вързвахѫ за краката и мя окачихѫ съ глава на долу, а азъ юнашки търпяхъ подъ веригитѣ въ тези мѫкы. Ихорде да пристигна дотукъ, на колко мѣста мя претискахѫ съ камане на гърди тѣ за пари, и на колко мѣста мя бихѫ немилостиво, и съ тѣшки клади стискахѫ, и съ какви грозни и тешки думи мя укорявахѫ?! това бѣши сѐ запари.

Най-подирь като пристигнахъ до тукъ, затвориха мя въ единъ мрачнѫ зандань, претурихѫ ми други по тешки и страшни вериги на краката и не давахѫ человѣкъ да замине или пошушни отъ вънъ около зандана.

На день ми давахѫ по единъ сухъ хлѣбъ около 200. драма и въ една счупена стомничка вода; това ми бѣши сичко ястие. Веднъжъ са помолихъ на стражаря да ми донесе: свѣщь, книга, мастило перо за да напишѫ едно писамце за въ отечество до родителье тѣ си, нъ той немилостиво ми рече: „твоятъ баща е зандана"........

Нъ ако и да бѣши са смилилъ стражаря и ми донесеше тия неща до кого ли щяхъ да отправя гласа си като не знаяхъ нищо за отечество, и нямахъ никаква надежда за да са смили нѣкое человѣколюбиво сърдце и ми помогне? Слѣдъ много годишно то си страдание, паднахъ тешко боленъ подъ страшни тѣ тешки вериги, и тежка болесть мя притисна. Замаяхма и паднахъ тешко и не знаяхъ вече какво правя: нѣмаши кой една капка водица да ми подаде за да расквася напукани тѣ си устни и разхладя наскърбено то си болно сърдце. Мѣсата та ми бѣхѫ прогнили като да лежя на голи те камание. Влагите които са пресъхдахѫ отъ грозни тѣ порутѣ ни стени на мрачний зандань смучехѫ тѣлото ми като гладни ненаситени морски пиявици. Отъ многото си болезнь, отъ тѫгата та си болесть, викахъ съ слабъ гласъ,

търсяхъ остъръ ножъ да ся пробода въ сърдце-то, вижахъ
горко: О! жълостна смърте! защо са бавишь?... Оземе.
примми въ недрата си единъ умарающа, кой-то немо-
же веке да ся продигне. Отъ тъй омайванье, отъ много-
то си болесть паднахъ тутакси въ единъ вѣченъ и-
упоителенъ сънъ.

Старецъ кой-то съ сълзи слушаше, кои-то течяха
като порой изъ увѣтнали-тѣ му очи, и по пребльѣднялото
му брѣчково лице са сливахѫ по ручтави тѣ му шерокы гърди,
съ ръмданье продума: „Омой сине! заклевамта въ името
на Бога и въ сѣнка-та на родителье-тѣ ви, въ народность-та
ви, и въ всичко кое-то вие най мило на свѣта, дано не ос-
тавишь самичъкъ въ тѣзи страданья, въ кои-то ма вхвър-
дашь. Познавамъ колко ще ти бѫдѫ въ тѣгость, нъ сра-
мота е да ма оставишъ тука; защо-то ти много си
пострадалъ и азъ сѫмъ сърдечно убѣденъ, че никога нѣма
да оставишъ единъ злощастенъ старецъ, кой-то стра-
да отъ тешки рани, и нема нигдѣ никого кой-то да го съжали.

Сѣнка-та отговори: „Любезний ми старче! ми-
лий ми тейко! азъ несъществувамъ въ този метежнит
кратакъ животъ, и немога вѣ да живѣя съ тебѣ заедно;
нъ ти ще бѫдишь при менѣ, гдѣто ще живѣемъ единъ сла-
дъкъ животъ съ неисказанна радость, и който нѣма край.

— Омили ми сине обичливо ми чадо! азъ та
обикнахъ да толкоси въ тази нощь съ едно първо виждане,
и заради това азъ са незадоволявамъ съ толкосъ кѫси думи
кои-то ми казвашь; моето любопитство ма задължава
да ви помоля, ако обичяте, да ми докажите още отъ
историята си.

— О златоустий ми старче, о кротский ми тейко!
часа приближи, нъ да ви кажѫ още нѣщо: Тука видишь
ли на околоси зелени-тѣ грамадки, кои-то даватъ
отъ месечи-нѣ свѣтли зари една разновидна краска
отъ синкави и зелени бой? тамъ почиватъ и живѣятъ
единъ сладъкъ и вѣченъ животъ въ неисказанна радость
нѣколко братья, на кои-то числото е по много-то учителье.
и този си вѣченъ животъ, въ кого-то сѫ сега сладко и сто-

кои по наслаждаватк, много скжпо са си го откупили.

— Кои сж тѣ? Я кажи ми синко! Отъ гдѣ сж тѣ, и какъ имъ сж имената?

— Да Ви кажа, милий ми старче, слушай!

„ Иванъ Николовъ отъ Троянъ.
„ Тодоръ отъ село Белица [рилс. Монастир]
„ Стефанъ Бошнака.
„ Раму Бошнака.
„ Георги отъ Битоля (Монастиръ)
„ Христо Тулчалия, родомъ отъ Жеравна.
„ Наще Петку отъ сел. Грамада, Видинско окруж.
„ Дѣду Нину отъ село Бранковици.
„ Иванъ Ластаръ отъ село Грацко.
„ Петръ Павлевъ отъ Пловдивъ родом. отъ Бельо
„ Иванъ Рачевъ отъ Габрово,
„ Дѣду Иваникия Величку отъ Софія.
„ Сава Бошнака отъ Баня Лука.

} Отъ Видинско, и Търновско приключения.

„ Митю Ионковъ отъ Свищовъ.
„ Никола Шопа.
„ Колю Копойчето.
„ Кара Иванъ Касапина.
„ уч. Божидаръ Петковъ.
„ Симионъ Лицовъ.
„ Андрея Петровъ.

} Свищовско Приключение.

„ Дѣду Стоянъ Авката, отъ село Желява Софийско окрѫж.
„ Василъ Петровъ, отъ Орхание.
„ Дидio Пейовъ отъ Голѣмъ Изворъ, Орх. окрѫж.
„ Дику Беровъ.
„ Станку Х. Ивановъ, отъ Тетевенъ Орх. окрѫж.

} отъ Софийско приключения.

Има и други, но ний гдѣто привѣтемъ нѣма ни нужда да си говоримъ по име. А пакъ тука гдѣто гледашъ по отстрана шертии-тѣ красни камъни и тамъ почиватъ християни, свѣти мученици кои-то носили на-

божии уста, А предателски черни сърдца.

А подъ плочата на която ти седишъ почива единъ отъ прочутите тѣ учители, учитель Тодоръ Жрулевъ отъ Свищовъ. Има още и други, нъ те устанаха отстранени отъ насъ, А сега пакъ заедно живѣемъ единъ радостенъ и неизказанъ вѣченъ животъ.

— Моляви синко, кажи ми кои сѫ тѣ и где останаха?

— Милий ми Старче! времето ми преблизи, нъ да Ви кажа и затѣхъ.

Свещенника Попъ Димитръ отъ Габрово, кой-то го утрови Доктора Грькъ въ Цари Градската Болница, и момчето т. е. слугеряната му отъ Калоферъ, което му я пренеси, и му каза. „Дѣдо Попе! по добрѣ ще сторишъ ако не испиешъ този цѣръ Доктора ми каза да ти кажа, че ако го испиешъ до сутра ще оздравеешъ“ . . . . .

Този Докторъ беше роднина на Търновский Владика Григорий, кой-то сърдитъ на габровци че не препознаваха Владика-та, за да му дадътъ Владичнината, зарадъ това извършилъ това убийство.

„ Гочу Казанджийчето отъ Стара-Загора.
„ Пенчу Панталонджийчето.
„ Панайотъ Миколовъ отъ Арбанасито търн. окр.
„ Х. Петръ Жутикурчиту отъ Търново.
„ Иларионъ Хайркоолу.
„ Симеонъ . . . . . .

} отъ Търновското приключение.

Въ Арчана Младенъ, Вълку Цоловъ, и Цвѣтку Вълчевъ отъ село Правецъ орханиско окрѫжие, отъ Софиското приключение. И други още кои-то останаха въ Клотай, и Акя. Сега като ми не остава веке време за повече да Ви говоря, молява, о любезний ми Старче! въ името на Бога, въ народность-тѫ Ви, и въ което вий най мило и драго, да не измениш не една дума отъ моята история, на тези мои сѫстрадалци братия, кои-то сѫ страдали за едно съ меня, въ всички страдания. и.т.с.ц.

Ето най после зелената тревадка която е подъ стъпалата ми, с моето жилище, въ което си

живѣя съ сички сѫстрадалци за едно. Този животъ, това блаженство е неисказанна радость. Съ една дума, сичкы-тѣ злини бѣгатъ отъ тези мѣста: смъртьта, болесть-та, сиромашество-то, мѫки-тѣ, страдове-тѣ, надежди-тѣ, кои-то причиняватъ често толкози мѫки колкото и страхове-тѣ, раздори-тѣ, отвратителности-тѣ и упорства-та, тия сички не могатъ никакъ да влѣзатъ при насъ, кои-то пѣемъ сички на едно славословия на Бога, и сички на едно сѫставями единъ гласъ, една мисль, едно сърдце, едно и сѫщото блаженство са распространява като приливъ въ наши-тѣ сѫединени души, кои-то самъ Богъ е вѣнчалъ съ вѣнци неувѣдаеми.

Това като изрече свиса като вихрушка, и блѣстящасе, и кое-то бѣ облитъ образа [сѣнката] стана на кушеринка и са изгуби подъ зелена-та грамадка.

Стареца кой-то гледаше сѣнката и съ вслуши слушаше сичко что му съ говореше, като видя че изведнѫжъ съ изгуби отъ очи-тѣ му, изтрѣпна и не можеше да продума; отря главата си до земля-та чернища и заспа единъ утомителенъ и много пренесенъ сънь.

Той беше заспалъ толкозь дълбоко, що-то не можеше да съ пребори. Сънува, че дошелъ единъ старецъ съ бяла брада дълга до поясъ му, и кой-то била по бяла отъ снѣгъ. Този старецъ като съ спрелъ на зелена-та грамадка, гдѣ-то беше съ появила образа [сѣнката] превилъ колѣчеве-тѣ си колене и като сѣдналъ заплакалъ горко, „като нарѣждаше така; О, Стояне! тукали почиватъ твой-тѣ кости-ти? тукъ ли съ изгубиха и потъмнѣха твой-тѣ геройски сили? О любезно ми чадо! не та виждамъ вече. Стоянъ вече не сѫществува, и азъ живѣя още! О възлюбленый ми Стояне, азъ ти докарахъ тези смърть; защото азъ та научихъ да я презирашъ; азъ мислѣхъ че твой-тѣ геройски рѫце щеми затворятъ очи-тѣ и ти ще приемешъ последната ми бащина благословия. Нѣщема оплачешъ надъ гроба. О милостивий Боже, Небесний творче! за тъй ли ми продължи живота зада ма оставишъ да видя смъртьта на сина си! О любезно

чадо което съмъ отхранилъ и за което сълзи са толкози пролила, нѣма вѣче да та видя, нъ ще видя Майка ти коя то ще умре отъ скърбь и коя то ще укорява мене за смъртьтѣ ти; ще видя младата ти съпруга да ся удря по гърди тѣ, да къса руси тѣ си коси и да утѣшава злочести тѣ ти малки дѣчица, кои то неутѣшимо плачатъ за чадолюбивия си татка! За всичко туй азъ съмъ причина о любезно синко! при зови ма на бреговѣ-тѣ на рѣка Тигръ? Мѣсечина та свѣтлена ми е несно-на вѣче: тебѣ само, любезний ми Стоене, искамъ азъ пакъ да видя О! Стоене, Стоене! любезний ми Стоене! азъ знамъ, че ти си уклѣветенъ отъ единъ Владика, ах и азъ колко пострадахъ любезний ми синко! и еще страдамъ отъ думи тѣ на ваши тѣ приятелье, кои то, едни вази укоряватъ, а други мене хулятъ; а за Владика та не мога ви да каза, колко пѫтя ма злословилъ и съ различни думи укорявалъ предъ целий народъ! . . . . .

О, любезний ми Стоене, обичливо ми чадо, единичка утѣха и подпорка на тейка! азъ живѣя еще за да отдамъ на гробати послѣдното си цалуванье. Цалува гроба и ся изгубва.

Слѣдъ малко [казва стареца] доде една млада висока невѣста облечена въ черни дълги дрехи и пребрадена съ черни окъсани кърпи. Руса та ѝ коса, коя то ся гледаше подъ черни тѣ ѝ дълги дрехи беше расплетена. Краски тѣ на руменото ѝ длъгнесто лице бяха посърнали и-погрознели. Шарени тѣ ѝ голѣми очи подобни на два непресъхвающи извора бяха отекли и почервенели. Дълги-тѣ ѝ черни клепачи окапали отъ горѣще тѣ сълзи. И тя като ся изправи на сѫщо то мѣсто, преклони колене до зелена та грамадка захвана горко да плачи и нарежда: „О! каква сѫдба! какви черни дни! каква ужасна и тъмна нощь! какви урасници! какво грозно мѣсто! каква черна и не проходима пустиния! уви?! тука ли почиватъ кости тѣ ти любезний ми съпруже Стоене?! защо ли са тѣзи грижи кои то прекарвамъ въ живота си? не е ли по добрѣ да умра и да-

додѣ подиръ тебе, любезний ми съпруже?. . . . . . .
Азъ та видѣхъ, кога бѣше на товарянъ и вързанъ съ тѣш-
ки вериги които юнашки носише и исполински кра-
чеше, като че не ти тегнѣхѫ. Юнашки-тѣ ти рацѣ
бѣха заковани въ голѣми тешки клади. О, Стоене,
усладо на живота ми, съпруго мой, мой любезний
ступано, нема та вече! азъ не мога вече да та ви-
дя, ни да та пригърнѫ, ни да ти искажѫ мой-тѣ
мѫки, ни да та раздумамъ за твой-тѣ, о милости-
вий Боже! ти си не приятель на Българи-тѣ. Стоянъ
не съществува вече за мене! возможно ли е туй?. . .
нъ не е ли туй единъ сънъ? не! то е сѫща истина,
О, любезний ми Стоене, изгубихта! видѣхъ-та ко-
га то носише тѣшки-тѣ вериги, нъ не та видѣхъ
кога предаваше Богу душѫ. И трѣбва ли да живѣя още кол-
ко то е нужно за да отмъстя? не, не! трѣбва да жи-
вѣя още доде твой-тѣ синъ отмъсти заради ба-
ща си на коварний Владика, кой то го е уклеветилъ;
да видя сина ви кога го проважда убагренъ въ Ада. . . .
Ето прѣстена любезний ми Стоене! този свѣтъ
залогъ който ми си ти самъ превручилъ за нашѫ-та
вѣрна любовь, и който е размѣнялъ свѣтия старецъ бъл-
гарянъ свещенникъ на нашѫ-та вѣрна и искрен-
ность и за тази ни взаимна любовь и вѣрность;
предъ кого то сми са обвязали и заклели предъ самаго
Iисуса Христа кой-то е невидимо стоялъ и ни е да-
дарилъ вѣнчала-та на свѣта-та тайна; този
свѣтъ залогъ ще пазѭ вѣрно до гробъ, и слѣдъ по-
гребението си ще го оставя на нашн-тѣ потомци.
И целува зелена-та грамадка и я кръстосува
на кръстъ съ прѣстена, и са изгубва.,,
Въ часъ са появява една престарѣла баба, коя-
то довела и три малки дѣчица. Тази престарѣла
жена [казва старецa] бѣше боса и калина до-
колене-тѣ, глава-та й бѣше гологлава, бѣла-та
й коса са растилаше по гърбъ и са гледаше ка-
то снѣгъ на планина; очи-тѣ й бѣха свѣтли изгоре-

ли. И тя щомъ сѫ затрѣ при зелена-та грамадка из-
вика съ предрапнѣ гласъ: „О, О, О! Любезний ми синко
Стоене, миличекъ на Мама! тукали почивашъ чадо?
Очи-тѣ ми изгорѣха отъ да плачя, гласъ ми сѫ предра
отъ мѣкъ синко! денѣ ходя за тебѣ говоря, вечерь си лѣгнѫ,
тебѣ сънувамъ и за тебѣ бленувамъ; възглавници-тѣ
ми прогниха които мокря отъ непрестанни-тѣ си
горещи сълзи и ще умрѫ синко! ще тѫжѫ Стоене!
догдѣ черъ гарванъ побелей. О! Стоене, миличякъ на Ма-
ма! и като сѫ удари въ гърди-тѣ падна на земя-
та и . . . .

Три-тѣ окаянни дѣчица които бѣха мълчешкомъ,
седнали бѣха и тримин-тѣ около зелена-та грамад-
ка и бараха съ ножи-тѣ си тънки прѫччица зеле-
на-та тревица, и сълзи-тѣ имъ течяха изъ нажа-
лени-тѣ имъ очички и капяха като бисеръ на зеле-
на-та морава. По-големичко-то съ плачь продума: „не-
дей-тѣ кузуми, недей-тѣ милички на батя! недейте!
да не откъсне-тѣ никоя тревичка отъ Тятювѣ-та
грамадка." Тѣ като зачуха дума-та, тате попи-
таха идвечка-тѣ: „бате? тука ли е тате? викай
го бате дадоди при нази да му сѫ порадва ми и да-
на по цалува, както ни казвашѣ че тебѣ цалувалъ.
" да го викамъ бате Ви питица, слушяй тѣ!" за-
плака и занарѣда съ тънко-то си жално гласче: „О,
чадо любими ми тате! тукали си дошелъ да живѣ-
ешъ? стани тате! стани да ни видишъ! и три-тѣ
братче-та дохорми, ела на прегърни? О, миличекъ
Тате! нѣма-ли никогашъ да прегърна тогози кой-
то мѣ обичяше толкози много-то искамъ да видя
съ толкози плачь? нѣма-ли никога да чуя да гово-
рятъ тези сладки уста които мѣ учяха най на-
предъ да говоря? и да цалуня тези любезни рацѣ, кои-
то ма носяха, и хранѣха?! О, миличъкъ Боже! прово-
ди Тятя да го видимъ и да му докажимъ че нѣма-
ли отъ никого милость и да му докажимъ че
нѣмами отъ никого милость и никой на не съже-

лѣва; секи на похулева ли що думамъ? уви! азъ знамъ, че тате го въ желѣза вързали за Карадза, и той не е живъ вече. И дѣду ми казва, че единъ Владика го вързалъ и убилъ. И тѣзи огнена скърбъ, прилича на стрела, коя-то бѣ са забила въ крехко-то ми сърдце, и съ коя-то за едно раста, и я нося на сѣкадѣ съ себе си. Най послѣ каза на двеинки-тѣ си братчеца: „земете батлови тимеица, по малко прахчица отъ Татова-та грамадка да си занесемъ за паметъ да си припомнюва ми сѣкогашъ за Владика-та, и да знай имъ миничкий я си баща гдѣ е“. . . . .

Това като продума, заплакаха жално и тринки-тѣ: „Миличъкъ тате, искаме да та видимъ.“

Камбана-та на протестанска-та черкова [1] заграмѣ, на коя-то грамогласни-тѣ звукове ечѣха по бреговe-тѣ на Река Тигръ, погледна насърдца си за да види тамъ ли е още престарѣла бѣлокоса бабичка коя-то бѣше притурила надъ гроба, и три-тѣ дѣчица, нъ уви! сичко бѣше сънь и едно провидение.

Слънце-то едва бѣше показало златната си глава на върха на отсрещний хълмъ и съ свѣтли-тѣ си зари бѣше позлатило брѣгове-тѣ на Тигръ и бѣше вече разбудело сичка-та природа, кога-то стареца облегнатъ на своя-та тояга стана и полека-лека слезе на рѣка-та. Като си потри очи-тѣ, кои-то бѣха залепнали отъ много-то сълзи, развърза си рани-тѣ на крака-та отъ кои-то течѣха черни кърви и гной, и захвана да ги мий и да ги върза съ зелени листца кои-то сѫ на мирара покрай водата. Като привърза сички-тѣ, обърна са камъ Истокъ и като са прекръсти начна да са моли тъй: „Господи Іисусе Христе! благодаря Ти за гдѣ-то ма доведе до тука въ тѣзи мрачна нощь, за да преспа на това мѣсто[2] азъ отъ сърдце вѣрувамъ, че Ти си ма пазилъ и неви-

[1] Тука на сички черкови е дозволено да сѫ би е камбана освинъ на двѣ-тѣ православни грьцко Ярапски не е дозволено, зачто-то черкови-тѣ сдвамъ имъ за плацатъ дълговетѣ.

[2] Гробница-та на ортодоксим-тѣ.

Дълго стоялъ при менѣ, като ми изяви толкози неща които не сѫмъ виждалъ никогашъ въ живота си. Ти кой-то защищавашъ и подкрепявашъ нестрадални-тѣ и извеждашъ изгубени-тѣ, прости на грѣшнаго."

После са върна и утиди на същото мѣсто, гдѣто бѣше приставалъ, и като сѫ подпря на тоягата си съ наведена глава и кръстосани ръце спря са на зелена-та грамадка, гдѣто бѣше му сѫ появила сѣнка-та и съ сълзи на очи, подкачи да говори: Кое сърдце не би са нажалило и кой би гледалъ безвинното тѫй тѣло, въ бѣло расо въ видъ на една сѣнка и слушалъ толкосъ страдания отъ нея; гледалъ на свѣ престарелий бѣло брадъ старецъ; жалостива-та черноуса невѣста; престарела-та бѣлокоса бабичка, и три-те злочести невинни дѣчица, безъ да не пролей нови сълзи! . . . .

Съ Богомъ рече той, о велико душний Стояне! (1) азъ не смѣя да та нарека мой приятель, нъ мой любезний синъ почивай, юначе! Кой-то си претърпялъ толкосъ укорителни мѫки и гладъ; нъ давно ти засужатъ за слава въ вѣчний животъ горѣ на небе-то. Ако не бѣхъ та обикналъ въ тази нощь, азъ бихъ позавидѣлъ на твое-то щастие. Ти са отърва отъ суета-та на живота въ кое-то ний още са намърваме; ти излѣзе изъ него презъ най укорний пѫть. уви! колко бихъ билъ честитъ, ако и азъ си свършихъ живота като тебѣ, давно води-тѣ на рѣка Тигръ не стрѣвтѣ сѣнка-та ви; давно небесни-тѣ врати ви бѫдятъ отворени; давно вашитѣ мѫки упазятъ името ви презъ сички-тѣ вѣкове, и твоя-та душа заедно съ души-тѣ на сички ви състрадалци сѫ успокоятъ въ миръ.

Вѣчна е ви паметъ слико! Богъ да ви прости и въ всели въ царство небесно." Въздъхна и тръгна къмъ градъ. Спира са съ пламнали като огнь очи погледна къмъ небе-то, и пакъ захвана да говори: „О великий Боже! Ти кой-то ми бѣше въ мрачна-та

(1) Старецъ споредъ сънят си увери сѫ, че на сѣнка-та името е Стоянъ.

поцъ рѫководитель въ това високо и ужасно мѣсто, под-хрѣтима и сега за да ся въскаче на нагорѣ.“ И като искаше още да говори, гласътъ му са затъкна и у-стни-тѣ му на праздно мърдаха да изговорятъ още думи, нъ заморенъ той не можеше да изрече ни единъ словъ. Той приличаше на человѣкъ, кой-то на сънь отъ спиранье-то на кръвь-та не може да диша, и кой-то са мъчи да продума и не може да състави нито една дума.

И тъй старецa подъ помогнатъ отъ тоягата-си и качи са горѣ на Еши-Капаса, и като видя отворена желѣзна-та врата, седна да си поотдъхне малко, и такъ на скоро стана, и влезе въ градъ. Той вървеше съ наведена глава изъ улици-тѣ, нъ като не можеше да чуе нигдѣ български езикъ, утиди да търси братия-та си гдѣто ги бѣши оставилъ по първий день въ черковский дворъ на порутена-та черковка.

Пристигна и влезе въ черковний дворъ, като-ся подпря на тоягата си, помоли са срещу черковкѣ-та, по услуша ся нъ нигдѣ нищо ся не чува: черковкѣ-та затворена; гледа гдѣто ги бѣши оставилъ, никого не вижда. „О боже, гдѣ ся утишиле! гдѣ ще ги намѣря!...“ Излиза на вънъ и тръгва да ги търси. Като вървеше изъ улица-та, срещна го единъ отъ по горчени-тѣ православни Арапи, кой-то тъпчеше енфие въ големий си поширънъ носъ, и му продума: „Баба а, а! суюклугъ опду баба„.......“ и замина.

Старецa върви такъ съ наведена глава, и зачува въ друга улица единъ съ дълга читерия и стрѣсна-ти мустаци да говори. „Булгарларъ му? Думлесини а твиъ здидана, орда чорбасилеръ, арада юлджилеръ?“ Старецa кой-то вървеше и слушаше тези думи, забра ся като стрела въ сърдцето-му; той порони сълзи и каза: „О, боже! каква е тъзи работа? какво станаха? гдѣ утидоха?“ И като мина още презъ едни желѣзни врата [1] стрѣса до една подземна пещера, и като са поуслуша, зачу-

[1] Врати-тѣ на втора-та крепость.

му са че човѣци пишѫтъ въ нея, и споредъ на трътоване-то на звукове-те, разумѣ че сѫ братя-та му Бѫлгари. И макаръ че настареца сѫ не искаше да влезе въ тѫзи подземна мрачна пещера, нъ любовь-та към братя-та му го не оставаше. Щомъ като влезе въ врата-та, каза: добро утро братя Българи.

— О, о! далъ ти богъ добро, старче! гдѣ бѣши до сега?

— Изгубихъ се братя! и моля ва не мѣ запитвай-тѣ да си по отдъхна малко защото сѫмъ твърдѣ утруденъ. Седе растрѫтенъ и изглежда на вредъ пещерѫ-та. „Каква е мрачна пещера.„ тишина.

Следъ нѣколко мълчание попитаха го. „Старче защо даде при нази?"

— Не сѫмъ дошелъ съ вази, нъ добре да съмъ за едно съ вази.

— Ха! ха! а, а! Старче! ты казвашъ че си утруденъ нъ за да сѫ подигравашъ съ нази.

— Не! братя, не сѫ подигравамъ, моля ва да не земете думата ми за подигравка; защото като ми е мрачно на очитѣ, не може да ва вида и да разбера сички тука за едно ли сте.

— Сички сми тука старче!

— Моля ва братя кажете ми имено за да са освободя.

— Да ви кажемъ старче, слушай.

1, Дѣду Стоянъ Иванов от село Гръцко Видин. окрѫж.) отъ видинско окрѫжие 1860. 8-ий Іулий
2, Дѣду Иванъ Марковъ отъ същото село
3, 4, Братя Х. Попъ Теодосий и Х. Попъ Йосифъ отъ Лясковски Манастиръ търновско.
5. Дончу Иванчувъ отъ Търново за 15. Години. } отъ Търновско приключение 1862. 24- Іулий
6. Никола Кръстевъ бобреваля отъ Попски Колиби за 15. Г.

Отъ Софиското приключение 1872. 15. Октомврия.

7, Марин Николовъ, Сандѫкъ Емени отъ орхание за годи 10.
8, Гаврилъ Генчевъ / Грънчевъ отъ орхание-то . . . .
9. Митю Патковъ роденъ отъ Враца за Г. . . . . 3.
10. Стоянъ Стаменовъ отъ орх. за Г. . . . . . 3.

„ 11. Христо Цвѣтко родомъ отъ село Кайнари Год. . . . 3.

Село Видрари орханиско окрѫж.

„ 12. Попъ Георги Дачу Тутманиковъ за . . . 10.
„ 13.14. Братия Филио, и Теодоръ П. Петрови по за . . . 6.
„ 15.16. Братя Иванъ, Путо Кетевци, първия за 6. после за 4.
„ 17. Вълчо Пенувъ за . . . . . . 6.

Село Изворъ.

„ 18. Дику Тодоровъ . . . . . 4.
„ 19. уч. Василъ Бачерана . . . . 10.

Тетевенъ Орхан.

„ 20. Х. Стано Х. Станчевъ . . . . . .
„ 21. Петку Милевъ . . . . . . 5.
„ 22. Марку Iончевъ за . . . . 3.
„ 23. Дѣду Лалю Пейовъ . . . . . 5.
„ 24. Дѣду Петръ Цакувъ . . . . . 3.
„ 25. Дочу Маринувъ Жрѣвловъ . . . . 8.
„ 26. Стано П. Иванувъ . . . . . 3.
„ 27. Иванъ Петкувъ Ераби . . . . 3.
„ 28. Иванъ Стойчувъ Паришникувъ . . . . 8.
„ 29. уч. Иванъ Личувъ, родомъ отъ Сопотъ . . . 10.
„ 30. уч. Илия Костовъ родомъ отъ Сопотъ Видрарск. уч. . 10.
„ 31. уч. Василъ Цвѣтковъ . . . . . 6.

Софрия.

„ 32 уч. Христо Петровъ Ковачовъ родомъ отъ Сопотъ . 5.

Село Желява софрийско окрѫж.

„ 33. Попъ Стоянъ П. Пенкувъ . . . . . 3.
„ 34. Пано Иванъ Крайчевъ . . . . . 3.
„ ~~45.~~ Ловечъ.
„ 35. Маринъ П. Лужановъ . . . . . .
„ 36. Димитръ П. Николовъ . . . . . .
„ 37. Али онъ-баши уезуз . . . .

Плевенъ.

„ 38. Анастасъ Попъ Христовъ . . . . . .

Село Лепенъ орхан. окрѫж.

39. Станчу П. Николовъ . . . . . 3.
40. Петку Дачковъ отъ село Усейкувинъ орхан. окрѫж. 4.
41. Аратинъ Х. Михайлъ отъ Реня, Йерусалимъ . . .

„ 42. Димитръ Лекинъ пропагандиста . . . . 5.

Отъ Хасковско-то приключение за батъ Хр. Т. Ст. С. Илина 14-ий Май 1873.

„ 43. 44. Братя Георги, Димитръ, Х. И. Минчеви . . . . .

„ 45. Костадинъ Тодевъ . . . . .

„ 46. Хинку Тоневъ . . . . .

„ 47. Димитръ П. Стефановъ Бегедже Андонъ Елиини . . .

„ 48. уч. Петръ И. Берковски род. отъ Локъ . . . .

„ 49. уч. Димитръ Петковъ роденъ отъ Казанлъкъ . . .

50. уч. Кирякъ В. Сербезовъ роден. отъ Чарпанъ . . .

Чарпанъ.

„ 51. Х. Попъ Димитръ Ивановъ . . . . .

„ 52. уч. Хинку Ил. Кочевъ сандж. Елиини . . . .

„ 53. Георги Данчевъ животописецъ . . . .

Стара-Загора.

„ 54. Стефанъ Петръ И. Сливковъ . . . .

„ 55. Георги Х. Бечовъ . . . . .

Отъ Старо-Загорско окръжие.

„ 56. Попъ Минчу Илчевъ . . . . .

„ 57. Попъ Енчо Н. Димитровъ отъ село Голяма Махла . . . .

„ 58. Бойчу Русевъ, отъ село Гореждий . . . .

„ 59. Станчу Петровъ отъ село Драмбази-тое . . . .

„ 60. Бойчу Д. Хаджиовъ отъ Сливенъ . . . .

Пловдивъ.

„ 61. Христо Илийчъ . . . . .

„ 62. Костадинъ Дугановъ, род. отъ Копривщица . . . .

Отъ говори Стареца: Азъ разумѣхъ че сичкисте тукъ, нъ защо дойдохте въ тъзи мрачна пещера, коя-то не ми арѣсва никакъ. Да не сте направили нѣкова погрѣшка та стесе скрили тука? или да не сте са напили не-и сте останали отъ сичкy да престъпите тука?

Сички мълчаха, и никой не отговори.

— Братя! много сме се напили то не е грѣшно; нъ слушайте да ви кажа какво ми е казвалъ дѣдо ми за пиене-то: Пазетеся и са стараувайте отъ вино-то; защо-то то развратява човѣка; той единъ е видъ отрова, кое-то докарва полуда человѣка; и ако-то

и да не затрива человѣка, нъ ~~да~~ преобрѫща го на скотъ, человѣци-тѣ могатъ да опазятъ здравие-то си и сили-тѣ си безъ вино-то. Съ вину-то тѣ съдѣйствуватъ да разрушатъ здравие-то си, и да изгубятъ добри-тѣ си нрави.

Такия-та е источникъ на най голѣми-тѣ злини въ народи-тѣ; тя разваля белия дробъ и докарва болести-ти, крамоли, въстания, мързелъ, отвращение отъ труда и студение на челяди-тѣ, и най подиръ безъ временна смъртъ.

Старецъ-а си помисли, да не би съ това да е наскърбилъ братия-та си, или че докачилъ съ тези си кратки и поучителни думи. А за да ги испита каза: „братия, моля ви, нѣщо ще да ви попитамъ, и кой може ми да каже най-право-то?

— Попитай старче, съ благодарение [illegible].

— Кой е най честитиятъ человѣкъ на свѣта?

Единъ тъй каза, другъ инакъ, а една дума никой не можеше да му докаже и рѣши въпроса.

— Не, братия, не! слушайте дядо да ви каже. ~~Та~~ Най честитиятъ отъ сичкитѣ е онзи, кой-то може да е свободенъ даже въ самото си робство.

— Да, да, старче! право говоришь.

— Да! че право говоря, това вий можи да разберете, нъ ви моля ако обичате, дайте ми дозволение да ви го прикажа още.

— Обичаме старче!

— Азъ ви гледамъ тука сички че сте твърдѣ ~~мно~~ много въ жялостно положение, нъ моля ви не се тужете. Наистина, ний сме сега злочести; нъ, да лище бѫдемъ за сякогашъ тъй? не! това богъ знае, и като е на бога наряще-тѣ, то и за насъ ще доде единъ честитъ день и той е твърдѣ близу.

Кога бѫдите въ честити-тѣ си дни т. е. кога се освободи-тѣ и кога идите въ мило-то си отечество. Бѫдете трудолюбиви: работете земя-та за да имате едно голѣмо изобилие отъ жито, вино, масло, и овощия;

ще имате безчислени стада. Дълбоки-тѣ долини ще екнатъ отъ свирки-тѣ на Пастыри-тѣ Ви, кои-то при бистрини-тѣ изводи на води-тѣ ще съединятъ гласове-тѣ на свой-тѣ свирки, когато и руните Ви качулятни стада ще пасатъ по морава-та между цвѣтя-та, и кои-то ще ва ухранятъ съ млѣко-то си и да ва облѣчатъ съ вълната си; съ тѫй вий ще бѫдете въ състояние да не сѫ бои-тѣ никога отъ сиромашество. Колко-то по много двора имате, толкосъ по богати ще бѫдите, стига само да ги просвѣти-тѣ и направи-тѣ трудолюбиви; защото земя-та е неизчерпаема и тя увеличава изобилието-си съразмѣрно съ число-то на жители-тѣ и кои-то иматъ прилежание да я работятъ; тя имъ плаща щедро за трудове-тѣ имъ, а напротивъ става скѫперница и непризнателна къмъ тѣзи, кои-то я работятъ непрележно. Прилепете са прочее най-първо на истинни-тѣ богатства, кои-то удовлетворяватъ истинни-тѣ нужди на человѣка. Колко-то за сребърна-та вода употребявайте я въ купуванье-то на нужни стоки отъ кои-то можи-тѣ да припечелите, и не купувайте онова что-то Ви не трѣбва, за да не продавате после и онова что-то Ви трѣбва. Не решявайте нищо прѣдъ тѣзи кои-то не познаватъ добро-то; по малко говоре-тѣ, по много слушайте. Онези, кои-то учатъ да поучаватъ, слушайте ги съ внимание и съветувайте сѫ съ тѣхъ. Молете най-способните да ви научатъ, и не сѫ срамувайте да отдавате на съвѣти-тѣ имъ сѣка ваша стъпка; защото-то мѫдръ и вѣренъ приятель струва по много отъ безуменъ камень, нъ и по блаженъ е онзи, кой-то го има и го почита отъ все сърдце.

Братя! человѣци-тѣ са различни: друго хортуватъ а друго мислятъ; прочее, изучавайте ги и ги испитвайте: правете ги да говорятъ едни съ други, опитвайте ги малко-помалко и не са предавайте никому. Въсползувайте са отъ своя си опитъ кога сѫ измѣри-тѣ въ сѫ обхождения-та си; защото не е

възможно да са неиздържите никога, защото лукави-
тѣ человѣци сѫ много хитри що-то измамятъ
добри-тѣ съ преструвание то си и всячески сѫ подлизуватъ
и употрѣбяватъ най-искусни-тѣ лукавства на крокоди-
ля. Научете са отъ тук да не сѫди-тѣ бърже за никого
дали е добръ или лошъ, зачтото и едното и дру-
гото е опасно. Съ този начинъ, минали-тѣ ви по-
грѣшки ще ви бѫдатъ за урокъ. Когато намерите
благоразумие и даравание въ едного человѣка, употребе-
те-го съ довѣрието си, зачто-то честни-тѣ человѣци
искатъ да са познава правота-та имъ и повече оби-
чатъ добрия почетъ и довѣрието на человѣци-те отъ
колкото сички-тѣ сѫкровища на свѣта. И колко ще бѫ-
де-тѣ вий честни-тѣ и благополучни, ако на двете ва-
ши-тѣ бѣдствия и теглила; и ако вий ги незабравва-
тѣ никога то ще видите пакъ вашата честь и сла-
ва; ще достигните голѣмо богатство и ще станете про-
чути и достойни търговци. И кога станете господари
надъ подолни-тѣ сиромаси, които ще ви бѫдатъ слуги.
напомнявайте си миналото ваше нещастно състояние и то
ще ви е доста да ви направи състрадателни къмъ
подолни-тѣ си и бѣдни сиромаси.

Не забравяйте никога какъ-сте били слаби, бѣдни,
нещастни и най-долни отъ сички. Имайте удоволствие
да утѣшавате и прегърнете таквизата. Обичайте на-
рода си и са трудете за просвѣщение-то му.

— Старче! много останахме задоволни отъ твой-
тѣ кратки и поучителни приказки и неможимъ намери
думи, да изразимъ благодарность-та си даано богъ чуй
тези твой думи и поскоро пратеше своята милость аза-
да удовлетворимъ на любопитството ви то послушай да ти
кажемъ зачто сми събрани сички тука.

— Кажете ми братия?

— Старче! това мѣсто не е пещера както го на-
рече одеве, нъ е подземний зандакъ за злощастни-тѣ
[Бъл]гари. А погледни какво е страшно и порутено вѫтрѣ-
[...]ние! стенитѣ му какви сѫ габясали, отъ които тече

водна влага и мокри камани-тѣ на които седимъ.

— Не можя давида брате, зачтое много тъмна, очи-тѣ ми не довиждатъ.

— Старче! молимъ ви, думи-тѣ ви пресѣчемы простими. Снощи часа отъ 12. до 3. презъ нощь-тѣ присбаръ-на ся заптиета сички отъ града, като донесохме и болни-тѣ на гърбъ и на затвориха въ този мрачнѣнъ зандалъ. Цѣла нощь стояхме гладни безъ да на сърбимъ нѣкой вода пиемъ изъ този клюнкъ който иде изъ вѫнкашния хавусъ, въ когото ся миятъ.

Тъзи сутрина проводихме известие до единъ хлѣбаръ за дами донесе хлѣбъ да ся нахранимъ, нъ като доде хлѣбаря, стражаря-те го биха и го испѫдиха, и заповѣдаха на вѫншни-тѣ стражари, кои-то седятъ на вратите на втората крепость да не пущатъ да са внася отъ вънъ хлѣбъ, нами заповѣдаха да си купуваме хлѣбъ отъ тайната, който ни са продаваше 300. драма за ока по грошъ, когато по вънъ ся продава 24. пари оката и по-чистичекъ. Нъ благодарихмъ на единъ младъ момакъ сарафинъ, родомъ Арменецъ на име Иванесъ отъ Трепезундъ, кой-то като чулъ че сми ся немилостиво хвърлили въ зандана, и че са не допущало да ни внесятъ хлѣбъ отъ вънъ, потрчилъ на и подалъ жалба на Кюртъ Исмаилъ паша, да ни пренася за благодеяния по нѣколко баттмана [1] хлѣбъ, кое-то му са и дозволило. Освѣнъ това каза, че отъ сега нататакъ ще ни пренася кому каквото стани нужда за едене.

Слѣдъ него доде Х. Димитръ единъ отъ православни-тѣ братя, кой-то ни каза, че православни-тѣ погърчени врати на правили жалба за да си искатъ порѫчителството и да ся молятъ на вали Исмаилъ паша да бѫдемъ въ зандана хвърлени, като са извиняваше че той не билъ съгласенъ на това, нъ заръчтира на сапародници-тѣ си той билъ самъ подписалъ жалбата: нъ когаса събрали да правятъ жалбата Х. Петръ Хаблазатовъ казалъ „бабалъкъ язъкъ е за тези сиромаси, какво ся ви сто...

[1] единъ батманъ е 6. оки.

неправете тѣзи прѣчки, и те са християни, нѣка имъ помогнемъ да ги избавимъ изъ този мраченъ зандань, въ който са ги немилостиво хвърлили; това не е право бабалъ, което правите?" Грѣкъ Андониади телеграфъ Міодіоріо казалъ на Х. Петра: „Азъ ще пиша на Великия Патриархъ въ Ц. Градъ и ще та проводя въ заточенье. Ти незнаишъ ли че те сѫ Българи и са нашъ противници? Те са Анатема отъ В. Патр. и са провъзгласени за схизматици: въ църковьта да ги не пускате да държатъ, и ако дойдатъ по гръцки да четатъ а не по български. Те ви бѣха превзели църковьта и побългарили. Когато Х. Димитръ ни разказваше тая нова вѣсть, а който побързалъ да на утеши, стражарите му казаха да са отиде вече, защото за повече не е дозволено. Той има да благодаримъ нашия православни за тая добрина и ще молимъ Бога той да имъ заплати за това человѣколюбиво дѣло. Слѣдъ него дойде кедята на гръцкия Владика Іаковъ, който ни каза, че ако настримемъ да препознаемъ писменно Гръцкия Патриархъ въ Цари Градъ, ще на иди изъ мрачния зандань и ще сѫ трудятъ за конечното освобожденье.

Старецъ стреснатъ, извика: „Гръцкия ли Владика да препознаятъ?! и писменно да сѫ подпишатъ!

— Молимъ старче! имайте търпенье, да ви искажемъ тая история.

— Кажете братя!

— Старче! ний не сме пиени, нето пакъ нѣкоя погрѣшка сторили, за да бѫдемъ да сѫ кримемъ тука, и да живѣемъ сички заедно, както по първо ти каза. А виждъ! въ този мраченъ зандань можили да сѫ живѣй, като е подгизналъ и нѣма гдѣ да поседнемъ, а не да легнемъ?

— Ами отъ какво братя, кажете ми? . . . . . .

— Старче! ние тука страдами отъ двама изродици отъ две проклети низки черни души, които извъгнаха и станаха причина да на затворятъ и немилостиво хвърлятъ въ този подземенъ и мраченъ зандань, който сѫ владишната си стига костни тѣ ни като ...

торки не на ситни гладни пѣвици.

Стареца сърдитъ, скочи: „— Кои сѫ тези двѣ изро-дици? Кои сѫ тези двѣ прокълнати черни души?

— Стоянъ Петровъ Заимовъ отъ село ~~Трѣкли~~ Трiоклiйшкий Чърпанско окрѫжие, и Танiо Стояновъ уйгунсуза отъ Сливенъ.

Е, братья този ли бѣше онзи изпетоленъ ста-рецъ, който седеше на крака съ чапата-та си тояга, на която-ту долната дебела брада трепери като зна-мя отъ силния вѣтръ. Този ли бѣше утрудений уга-ненъ старецъ! кой-то удря рунтавата си шапка въ земя-та, и на която-ту бялата коса настръхнала ка-то четина. Сърдцето му силно биеше, кръвта му плав-на; пребледнялото му лице си променяше краската и ставаше, ту жълто, ту синьо. Голямото му чело сѧ на веси истана като грамада; дебелите му бръчки сѧ гледаха като стапала на висока могила; голѣми-тѣ му очи почервѣха и са виждаше като да изла-зятъ изъ тѣхъ искри: честите му дълги мустаци настръхнаха, както и рунтавите му вежди, изгле-да му стана дотолко страшливъ, зачтото никой не смѣеше да го гледа или да му продума.

Слѣдъ няколко мълчание, стареца [1] сърдито удари чапата-та си тояга въ земята и захвана строго да говори: „отъ двама изродици ли тука страдате вий братя! отъ двѣ проклети низки черни души ли пъшкате въ този мрачень зандань? отъ Стояна Заимовъ и Таня уйгунсуза ли пъшкате въ този влажень зандань, кой-то кой зей испуче тѣлата ви като гладни пѣвици?! ....

Не молѣва братя не сѧ грижете: търпете геройски, отблъсковайте всички страданья, богъ е добръ, и любезния нашъ Царь Султанъ А. Азисъ е милостивъ. Те кои-то сѧ потъпкали изхвърлили въ опасность толкова невин-ни души за да избавятъ себеси; тѣхната постѫпка е по голѣма отъ Каиновата, Каинъ уби брата си Авела въ

[1] този старецъ който желай да сѧ научи отъ где е, и какъ му е името, нека нема тези честь да сѧ запознае съ него и да го види

едного уби, и Богъ го прокле: нъ съвесть-тѫ му гу не оста-
ваше като го караше да ходи да сѧ скита и да нѣма никдѣ
свартало. Ахъ Те?! Те?!... не! едного, нъ 65 братя; Кайнъ
растлака двама, нъ те колко?!........Те, гдѣто и да идѫтъ
Богъ ще ги гони; тѣхни-тѣ лица ще бѫдѫтъ сѣкогашъ бледни,
грозни и отплашени. Съвесть-тѫ имъ ще ги яде като
червеница, и те ще усещѫтъ страхъ въ себе си; те не
ще можѫтъ да са оттървѫтъ отъ самата си пос-
тѫпка; те не ще иматъ нужда отъ друго наказанье
за порокаси: Постѫпки-тѣ имъ непрестанно ще са из-
пречватъ напрѣдъ имъ и ще имъ са представѫтъ сѣ-
когашъ въ страхъ привидѣнье; тѣ ще ги преслѣдватъ
за да са опазѫтъ отъ тѣхъ; ще търсѧтъ смъртъ за
наказанье; те ще сѫ сѣкогашъ въ отчаянье; ще викатъ
на помощь смъртьта да угаси въ тѣхъ сѣко чувство и
съзнанье; ще са молятъ на бездни-тѣ да ги поглъщятъ,
за да са укриятъ отъ отмастителность-та на ис-
тинната-та, която ще ги преследова, нъ те ще сѫ наз-
начени за отмъщенье, което ще са предъздра въ тѣхъ
капка по капка и което никога нѣма да са спре.

Истинна-та, която тѣ отъ далечь слушѧтъ
да страдате въ този мрачнъ зандань, прави тѣх-
ната мѫка; тѣ я виждатъ и нѣматъ очи за
друго, освѣнъ да я виждатъ като са повдига про-
тивъ тѣхъ; изгледатъ ѝ ги произва, раскъсва и
задушава; тя е като молния-та: безъ да унищо-
жи нищо отъ вънъ, прониква до дъното на утробата.
Тя прилича на единъ металъ въ една горѣща пещь.
Душа-та имъ ще бѫде като стопена отъ тѣхни-
мъ человѣкоубийствена постѫпка; тя не оста-
вя нищо не побутнато; тя нищо не потребя, нъ раз-
лага дори и първи-тѣ начала на живота, безъ да
докара смъртъ. Тѣ сѫ излѣзли вънъ отъ себе си;
те не можѫтъ да намерятъ никаква подпорка,
никаква спокойствие ни за минута; те не ще
живѣятъ вече освѣнъ чрезъ умраза-та, която и-

мара противъ себеси, и чрезъ изгубванье-то на сѣ-
ка на Курда, който ще ги прави като по бѣснели.
Честь-тѣ имъ гдѣто и бандатѫ, ще работи ка-
то на Бено Кучи сопи.

Сичкѝ злощастници сѫ за сътра.

Една сутрешна заря която проника съ свѣтли-тѣ си тѣнки зари презъ една малка дупчица, освѣтли мрачния зандана, и сичкѝ злощастници ѝ благодариха и пѣснь ѝ запѣха.

Що ли търсишъ ти слънчице,
Що ли търсишъ в, този зандан?
Що ли блѣщишъ свѣтъ сребро лице,
В, сатановъ тукъ земенъ станъ?

Дали ти знаешъ тежки мѫки,
Злощастникъ тукъ въ този адъ?
Или си чула плачъ на майки,
Чеда имъ катъ мрѫтъ отъ гладъ?

Та отъ милость сѫ остави,
Да грѣешъ днесь в, тазъ страна?
И да стоплишъ наш, тѣ стави!
Истинали катъ стѣна.

Твойта свѣтлость скръбь растуша
Разна сѫ тѣ врѣдъ животъ,
В, нас, сѫ скърби ал, подъ душѫ
Радость ни при наше родъ.

Ахъ! на пусто тукъ ти идишъ,
В, мразна та тазъ страна.
Плодъ ти нѣма тукъ да видишъ,
Отъ друга ти свѣтлина!

Блѣсакъ твой за сляпи очи,
Освѣтли на чернъ тукъ мракъ.

Влага топлинка то случи,
Па празнени сили врагъ.

Вечь недѣй, недѣй дохажда
Недѣй, ти за тукъ неси!
Стонешь твой въ насъ, скърбь разжжда
Черенъ сводъ надъ насъ виси

Гдѣ ся майка горко мъчи,
Иди тамъ животъ и дай
Тамъ! гдѣ дѣте гладно плачи
Ти сила му дай да трай.

Стига стига тукъ да хажда
Огрѣй ти въ ливади класъ,
Що за храна зрънце ражда
Безъ плодъ всякъ е тукъ отъ насъ!

Иди въ поля тамъ прекрасни,
Гдѣ веселъ свѣтъ тамъ жив
Въ лесъ при славей сладкогласни
Той благость-та да вѣсти!

Некъ, чомтемъ все тука
С душа тѣло безъ храна,
Некъ днесь чезнемъ въ черна мжка
Тамъ правда ще ся узна.

Край. (Попъ Мар. из Кънчевъ)

Попъ М. Кънчевъ

За да прекарами дено-ношието си полеко, въ грозотата Дядръ бекирска мизачна тамница, захимавамеся да описуваме историята, на таквава забравени и изгубени старци.

Ако то ся вижда да ли то толкова не достойни за списанието си, то Ви молимъ коя то п[illegible]стижка му на-

-4-

ирате да я поправите.

Обадени отъ състрадающій си Г-нъ Анас-
таса х. Поповъ за да ви я испроводимъ на ваше-
та Печатница за да я напечатате. Истий не
като видяхме че е добре, предадохме я на Г-нъ
х. Поповъ да я испроводи на брата си Дана-
х. Поповъ въ Търно Мъгорели.

Имахме описание за градъ Д. Бекиръ-
ските, но още не е свършено, по причина,
гдето съ разболяхме, а друго сме паднали въ
[illegible].

Оставамъ съ приятелите си
[illegible] Поздравление вамъ
непознатий. Ст[illegible]

Діяр-бекиръ
10 Януарія 1876.

Приет [illegible] в Търно Мъгурели
На 1-ий февруарія 1876
Д. Хр. Попов

„...Много ми стана жал, защото не можа да се напечата моят трудец, когото от много сбирки бях написал, защото Стоян Занмов ми го не върна назад, ако и да му бях писал...“

4 март 1882 г.
Поп Минчо Кънчев

